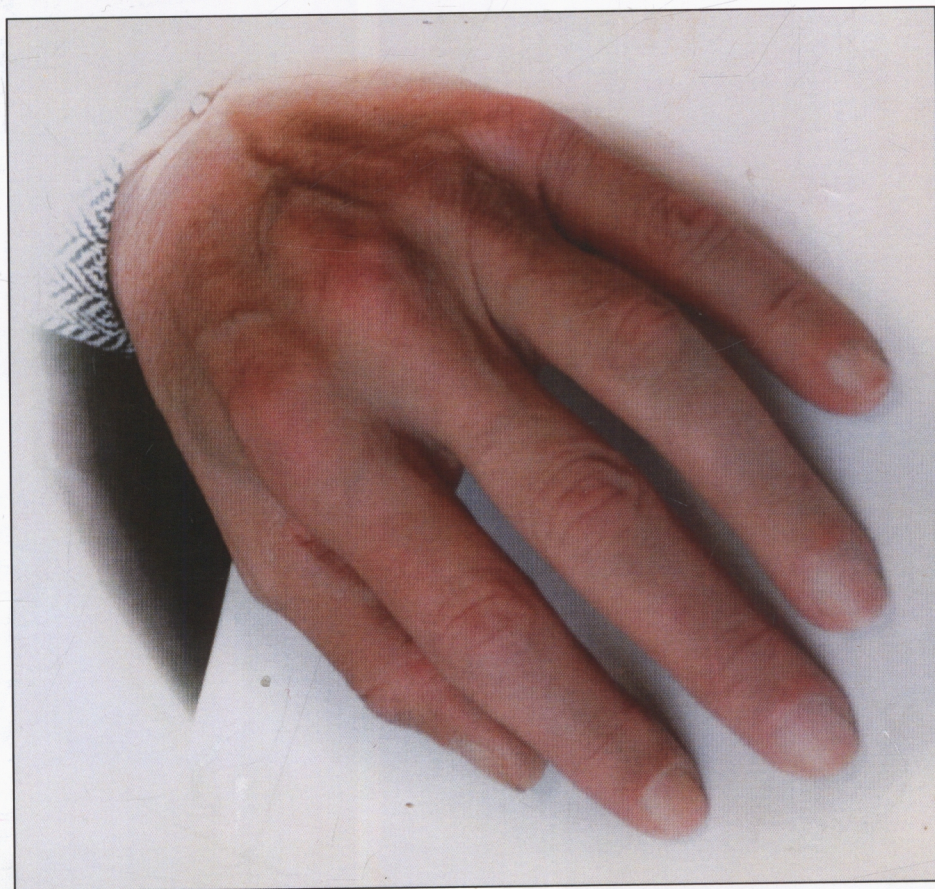

Bieliczkyné Buzás Éva:

LEHEL GYÖRGY karmester
EMLÉKEZETE

Bieliczkyne Buzás Éva:

LEHEL GYÖRGY karmester
EMLÉKEZETE

Lehel György karmester emlékezete

A tartalomból:

Előszó	3.oldal
I. Két beszélgetés Lehel György karmesterrel	
1./ Az első beszélgetés (1981. május 21.)	4.oldal
2./ Mi történt a második beszélgetés előtt	18.oldal
3./ A második beszélgetés (1988.október 17.)	20.oldal
4./ Zeneművek listája: Lehel György 1950 és 1988 között 58 magyar zeneszerző 219 művét mutatta be ösbemutatóként rádiófelvételen	29.oldal
5./ Mi történt a második beszélgetés után	47.oldal
6./ A <i>Magyar Zenében</i> megjelent interjút Gábor István ismertette a <i>Magyar Nemzetben</i>	48.oldal
7./ Szemelvények Lehel György életrajzából	50.oldal
8./ Fotó-melléklet	51.oldal
(A két beszélgetés szövege és a lista megjelent: <i>Magyar Zene.1990/4</i>)	
II. Számvetés a Magyar Rádió és az új magyar zene évtizedeiről	52.oldal
Lehel György halála (1989.szeptember 25.) után néhány zeneszerzőt kértem emlékidéző beszélgetésre :	
1./ Sárai Tibor (1989.október 25.)	53.oldal
2./ Szöllősy András (1989.november 14)	61.oldal
3./ Hidas Frigyes (1990.január 11.)	67.oldal
4./ Soproni József (1990.február 13.)	73.oldal
5./ Láng István (1990.március 9.)	80.oldal
(Megjelent: <i>Magyar Zene, 1991/4.</i>)	
6./ Mihály András (1992.szeptember 1.)	88.oldal
(Megjelent: <i>Magyar Zene,1992/4</i>)	

*****

ELŐSZÓ

Lehel György karmester 2006.február 10-én lett volna 80 éves. A Bartók rádió az alkalomhoz méltón az általa vezényelt művekből állította össze két műsorát. Én magam pedig – rá emlékezve – felnyitottam a Lehel-témákkal teli doboz tetejét, amelynek tartalma a következő: két beszélgetés felvétele magnetofon-szalagon, valamint a húgától, Lehel Judittól kapott ajándékok: 24 db. Fénykép és Szöllősy András Lehellet című művének kézzel írott partitúrája, címlapján a zeneszerző különleges ajánlása és születésnapjára köszöntője a karmester 50. születésnapjára.

Majd további – már emlékező beszélgetések Lehel György hat zeneszerző barátjával. Mind a nyolc hangfelvétel írásos változata megjelent a *Magyar Zene* folyóiratban.

Úgy gondoltam, hogy ezek a dokumentumok nem maradhatnak csupán az én magángyűjteményemben, hanem a barátok, a zenekedvelő közönség és minden – a téma iránt érdeklődő ember számára ismertté, azaz hozzáférhetővé kell tenni. Az elhatározást tett követte, e kis könyv formájában, amely nemcsak Lehel György pályafutásáról szól, hanem egyben az 1946 és 1992 közötti magyar zenei élet egyik lenyomata is.

Budapest, 2006.február 10.

Bieliczkykéné Buzás Éva

*****

Számvetés Lehel György karmesterrel

A Magyar Rádió és az új magyar zene évtizedeiről

„Mind akik békére vágytok, nézzétek az igazságot!”

1980 körül kezdtem felfigyelni a Magyar Rádió mecénási szerepére, vagyis arra, hogy milyen nagy gonddal támogatják a magyar zeneszerzők ügyét. Megrendelésekkel, a művek rádiós felvételével, műsoron tartásával és részben külföldre való kijuttatásával is.

Elhatároztam, hogy a lehetőségekhez képest megpróbálom a Rádió és a magyar zeneszerzők kapcsolatát feldolgozni. A Kartontárból kigyűjtöttem a művek adatait, kb. 1952-től – a hangszalagra való rögzítés kezdetétől – napjainkig, 1990-ig.

Az adatgyűjtés – évekig tartó hangyaszorgalmat és kitartást igénylő munkáján túl, fontosnak tartom az „agyakban” felhalmozott emlékeket is kibányászni, beszélgetések formájában magnetofonszalagra rögzíteni és leírni. Hiszem, hogy a magyar zenetörténet egy emberöltőnyi korszakáról, a közelmúltról ily módon is hiteles nyomot kell hagyni.

*****

A zenekari művek döntő többségének bemutatása Lehel György karmester nevéhez fűződik. Először 1981 májusában kértem egy „emlék-idézésre”. Akkor a Rádiózenekar vezető karmesterének még külön szobája sem volt, ahol nyugodt körülmények között beszélgethettünk volna. Valahol egy stúdió előtti folyosón ültünk le. A mikrofonba behallatszott a takarítónők harsány hangja, szerszámaik zörgése. De Lehel Györgyöt ez a szituáció egyáltalán nem zavarta, talán észre sem vette. Magabiztos, bátorhangú. Élvezettel, kedvvel elevenítette fel pályakezdését, és a több évtizedes eseményeket, történeteket.

*****

- 1946-ban, húsz éves fiatalemberként került a Rádióba, amikor ez az intézmény második születését, vagyis a háború utáni újjászületését élte. 35 év távlatából is úgy tűnik, alkalmas időpontban és megfelelő helyen kezdte el pályafutását. Hiszen a Rádió minden lehetőséget megadott Önnek karmesteri tehetsége kibontakozásához. De az első vezényletig, illetve a vezető karmesteri kinevezésig még sok minden más munkát is kellett végeznie. Hogyan kezdődött?

- 1945 februárban jöttem haza a háborúból, és miután mindenünk elpusztult, azonnal dolgozni kellett, apámnak is, nekem is. Teljesen mindegy volt, hogy mit, csak hogy valamit keressek, az élettehetségért. Baráti kapcsolatok révén a Fővárosi Közmunkák Tanácsához kerültem, ami később Országos Építésügyi Kormánybiztossággá vált, és ott voltam előadó. Tehát teljesen érdeklődésen kívül. Egy év után azonban ez a munka kezdett nagyon terheessé válni. Hiszen nekem volt szakmám, hivatásom, elképzelésem a zenei pályán. Néhány barátom, különösen Várnai Péter, aki akkor már forgató volt a Rádióban, ajánlotta, hogy jöjjenek én is ide. Elég nehéz és körülményes dolog volt akkor a Rádióba bejutni. A koalíciós időkben minden pártnak meg volt a ... szóval, nagyon bonyolultan volt minden felosztva.

1946 őszén végül is szerződéssel forgatóként alkalmaztak. Akkor voltam húsz éves. Emlékszem, azon a nyáron volt a stabilizáció, és 10 Ft-os napidíjat kaptam. 1947. január 1-én véglegesítettek. Ha az ember már bent van a Rádióban, akkor elkapja a gépszíj, vagyis a rádiós munka varázsa. Lelkes, szabadlégtörő munka folyt abban az időben. Hozzájárult, hogy még nem volt kapuórság, sem belépő. Teljesen nyitott volt a Rádió. Emlékszem, a mai Puskin utcában – akkor Esterházy utcának hívták – volt a Sörkatakombának nevezett gyönyörű régi vendéglő, óriási kerttel, nagy diófákkal. Nemcsak hogy odajártunk át étkezni, hanem telefonrendelésre a pincérek tálcán hozták át a stúdióba a vacsoránkat. Aztán ezt is megszüntették.

- A Rádiós munka varázsához hozzájárulhatott az is, hogy amikor Ön a Rádióhoz jött, sok kiváló ember dolgozott itt. Például Kókai Rezső volt a komolyzenei-, Polgár Tibor pedig a könnyűzenei osztály vezetője. Kik voltak még?

- Akkor már Kelen Péter Pál volt a vezérigazgató, Ortutay Gyula az elnök, Schöpflin Gyula a műsorigazgató. Kolozsvári Grandpierre Emil vezette az irodalmi-, Vajna János és Pamlényi Ervin történész a politikai osztályt.

Igazán tehetséges, fiatal gárda jött össze, hiszen mindegyik vezető a 20-as, 30-as évei elején járt. Maga Ortutay is 30 valahány éves lehetett akkor. A zenei osztályon is majdnem teljesen fiatal zenészből álló munkatársak dolgoztak, mint például Paul Tibor karmester, Balla Kati szerkesztő, Tamássy Zdenkó és a forgatók között a velem kb. egykorú Barna István, aki ma zeneíró. Mind a két zenei osztály tulajdonképpen 2-3 emberből állt. Szinte jobban emlékszem a titkárnőkre, mint a munkatársakra. Például Szűcs Évara – Kókai titkárnőjére – aki minden adminisztrációt és műsorügyet egyedül végzett.

- Milyenek voltak a munkakörülmények zenei téren?

- A zenei adások akkor főleg élőből mentek. A lemeztárnak csak a roncsai maradtak. De rögtön – már 45-46-ban elkezdtek áradni a lemezek a Szovjetunióból, az angol BBC-ből, Amerikából például olyan szuper lemezeket kaptunk, amelyek csaknem dupla méretűek voltak mint a mostani nagylemezek. A rossz körülmények ellenére is pezsgett az élet.

Mindenki nagy energiával és érdeklődéssel vetette bele magát a munkába. Én nemcsak a napi néhányórás szolgálatot láttam el, hanem rövid idő után bekapcsolódtam más műfajokba is, például kísérőzenéket állítottam össze. Gyakoriak voltak a tanulmányutak. Például amikor Schöpflin Gyula és mások a BBC-ből hazajöttek az ún. "feature"ötletével, amit ma dokumentum-játéknak lehetne nevezni, egymás után készítettük az ilyen műsorokat. Természetesen a téma a fasiszmusról és a háborús időkről szólt. Miután a lemeztár teljesen szét volt rombolva, különösen 45 elején minden fasiszta dokumentum- anyagot összetörtek, így az indulókat, a háborús és a háború előtti nótákat is. Ezért a háborús dokumentum-műsorok készítéséhez újra meg kellett szerezni a zenei anyagot. Például a hitlerista és a horthysta indulókat. Egy Koppány Miklós nevű fiúval együtt csináltunk ilyen dokumentum-játékot. Mivel zenei anyag nem volt hozzá, újra fel kellett venni. Behívtam az akkor még Mária Terézia honvéd gyalogezrednek nevezett katonazenekart, hogy a stúdióban felvegyük a régi náci és nyilas indulókat. Ez kb. 1946 őszén, 47 elején lehetett. Olyan felszabadult, boldog zenélést régen láttam, mint amit ők rendeztek, hiszen ismét azt játszhatták, amit évtizedeken keresztül megszoktak. Komikus szituáció volt.

- *Az Ön egyéni sorsa hogyan alakult itt tovább?*

- Én aztán rövidesen zenei rendező, majd főrendező lettem. Közben összevonták a két zenei osztályt, majd Szirmai István elnöksége alatt ismét ketté választották. Rövid ideig Enyedi György lett a zenei osztály vezetője, majd Sárai Tibor. Az ötvenes évek elején nagyon zavaros, nehéz idők voltak. Egy ideig én is voltam osztályvezető – huszonvalahány évesen -, majd pedig főszerkesztő, egészen 1956-ig. Ez utóbbi beosztás rendkívül sok feszültséget váltott ki belőlem is, de körülöttem is. Mert akkor már a karmesteri pályafutásomnak az első évtizedében jártam. 1947 nyarán dirigáltam először a Rádióban. Szóval ezt a kettősséget . a hivatali elfoglaltságot és a karmesteri munkát – nagyon nehéz volt összeegyeztetni.

- *A vezetői feladatok ellátása különösen nehéz lehetett az ötvenes években.*

- Igen. Rettenetes nyomások voltak. Főleg politikai szempontból. A Műsorülésre minden héten pontos statisztikát kellett készíteni a zenei műsorok nemzetiségi megoszlásáról. 50% fölött kellett legyen a magyar zene, 25% fölött az orosz, vagy szovjet zene és a maradék 21-22%-ba kellett bepréselni a világ zeneirodalmát. Ha véletlenül nem sikerült ezt az arányt megszerkeszteni, akkor kemény botrányok voltak, és újra kellett kezdeni a munkát.

Nem érdektelen megemlíteni egy jellemző epizódot abból az időből, az úgynevezett Savergyán ügyet. Előtte, 1948-ban volt a Zsdanov-féle párthatározat a Szovjetunióban, amely Sosztakovicsot, Hacsaturjánt és másokat – hát finoman mondva – megbírált. De ennek súlyosabb következményei is voltak. Nem sokkal utána, úgy 51-ben megjelent Savergyánnak a tollából – akiről azóta sem tudom, hogy kicsoda, soha többet nem hallottam róla – egy 120 oldalas brosúra nagyságú füzet, „A szovjet zene útja” címmel. A Rádió elnöksége, amit akkor Kollégiumnak hívtak, hozott egy határozatot, hogy mi ezt a Savergyán-féle füzetet folytatásokban adjuk le a műsorban. De így, a teljes szövegből kiragadva, részletekben leadva, rendkívül bíráló műsor volt Sosztakovicsról, a formalizmusról és a szovjet zene polgári elhajlásairól –persze zenével, ezekkel az „elfajzott” művekkel illusztrálva.

Végül valakiben - úgy hiszem a Budapesti Pártbizottságnál – azt az érzetet keltette, hogy ez egy szovjet zene ellenes sorozat, mint ahogy az is volt, hiszen az egész könyv sok bírálatot tartalmazott. Ebből aztán rettenetes fegyelmi lett, aminek a végén Devecseriné Huszár Klára szerkesztőt elbocsájtották. Engem és azt hiszem Sárait szigorú megrovással egy fokozattal alacso-

nyabb beosztásba helyeztek. Akkor egyesítették újra a két zenei osztályt és az osztályvezetőinél alacsonyabb beosztásként lettem főszerkesztő. Ezt csináltam 1956-ig.

Mint előbb már mondtam, a kettős élet az utóbbi négy-öt évben rossz helyzetet, feszültséget teremtett. 1957 elején Gács László, a Rádió akkori megbízott vezetője hívott ugyan vissza, hogy legyek a zenei főosztály vezetője. De akkor én már eldöntöttem magamban, hogy ha éhen halok is, nem vállalom több adminisztratív és vezetői beosztást, hanem végre egyszer elindulok a saját pályámon. Akármilyen lesz ebből. 1957 elején sem a helyzet, sem a kilátások nem voltak túl biztatóak és optimisták. Elhatározásom miatt meg is orroltak itt rám, és karmesterként sem kértek fel egy ideig. 1958-tól kezdve aztán megint rendszeressé vált a közös munka a zenekarral.

A hatvanas évek elején – ha jól emlékszem 1962-ben – külső szerződésesként a zenekar állandó karmestere lettem, 1968-ban pedig vezető karmestere. Körülbelül így alakult itt a sorsom.

- Ön is tagja volt annak a csoportnak, amelynek az volt a feladata, hogy szinte futószalagon gyártsa a zenés darabokat. Ezért is nevezték a Rádiót akkor „operettgyár”-nak.

- 1949-50-ben rendkívül nagy politikai súlyt kezdtek fordítani a rádióműsor népszerűsítésére, hogy minél populárisabb, minél szórakoztatóbb legyen. Hiszen az életszínvonal romlott, a politika egyre keményebb lett, szükség volt valami ellensúlyozásra.

Akkor jött létre egy brigád, egy társaság, akik a Rádióoperettet gyártották. Ma már szinte hihetetlen, hogy hetenként egy új operettet produkáltunk, hosszú időn keresztül. Ennek a teamnek a vezéralakjai voltak: Rácz György rendező, Szász Péter dramaturg. A darabok legtöbbjét pedig én dirigáltam. Az operett bemutatók általában szombatonként, a 10-es stúdióból mentek élő adásokban. Ez a stúdió akkor épült fel, tehát még új volt. A zenekar rendszerint az erkélyszerű kiképzésen, a galérián volt elhelyezve, a színészek és az énekesek pedig a földszinten voltak. Nyugodtan mondom, hogy nehezebb volt az akkori körülmények között egy operettelőadást létrehozni, mint ma mondjuk a szimfonikus koncertet vezényelni.

Mindenesetre nekem – egészen fiatal emberként – jó karmesteri gyakorlatot jelentett. Ma már hálás vagyok a sorsnak, amiért ebben résztvettem, hiszen olyan szakmai gyakorlatnak felelt meg, amit más kollégák színházi szerződéssel szereznek meg, azzal a plusszal, hogy itt nem sorozatban mentek az előadások, hanem csak bemutatók voltak.

A darabok között, amit hetenként vagy kéthetenként produkáltunk, persze sok volt a selejt. Ilyen rövid periódusokban nem lehet csupa jót alkotni. Azért egy-két maradandó mű is van ezek között. Az első rádióoperett Kemény Egon *Májusfa* című operettje volt. Erre azért emlékeszem, mert a *Keringője* ma is él és megy néha a Rádió műsorában. Farkas Ferenc *Csínom Palkó* című daljátéka rögtön a bemutató után rendkívüli sikert aratott és nagyon népszerű lett. A zeneszerző Kossuth-díjat kapott érte.

A *Csínom Palkó*t 1950.január 22-én mutattuk be. Április 4-én az Operaházban óriási díszelőadást terveztek a felszabadulás 5. évfordulója tiszteletére. Ezzel kapcsolatosan eszembe jutott egy történet, amire már nagyon kevesen emlékeznek. A díszelőadás szervezői úgy határoztak, hogy a *Csínom Palkó*ból is előadunk részleteket. Ahhoz ma már nincs fantázia, hogy 1950-ben egy operaházi díszelőadást milyen biztonsági intézkedések előztek meg. Jellemző, hogy képtelen voltam elintézni, hogy az anyám kapjon rá egy jegyet. Már 2-3 nappal előtte az Operaházba csak különleges igazolványokkal lehetett bejutni. Az épület belső folyosói vasajtókkal voltak lezárva, és mindegyikhez újabb igazolvány kellett.

A díszelőadáson – az nem biztos, hogy minden név hiteles amit mondok, mert elég régen volt – Rákosi Mátyás mondott beszédet. Itt volt Vorosilov, Csu En Lai, és mindegyik szocialista ország vezetője. Azt hiszem, hat órakor kezdődött az ünnepség, és a tervek szerint a protokoll rész, tehát a beszédek után jött volna a nagyszabású művészi program. Aki élt és mozgott, például Székely Mihály, Svéd Sándor, a balettegyüttes – amelyik akkor nagyon híres volt, és mások. Szóval hatkor elkezdődött, mi pedig ott voltunk beöltözve, a magyar zenei, művészeti életnek a színe-java, - most ezt nem magamra mondom, hiszen szinte gyerek voltam.

Az ünnepség Rákosi beszédével kezdődött, az egy órára sikerült. Aztán az egyik delegáció vezető a másik után felszólalt. Ez akkor még nem úgy ment, hogy az első mondatot mondták a saját nyelvükön, a többit fordításban felolvasták, hanem mondatról mondatra fordították a beszédet és minden harmadik mondat után nagy ütemes taps, éljenzés volt. Szó ami szó, az egyik óra múlt a másik után. Tíz órakor még csak a beszédek egy részénél tartottak. Csillag Miklós, a Minisztérium zenei osztályának vezetője volt felelős a műsorért. A páholyban ülve, az egyik műsorszámot húzta ki a másik után. Valamikor fél tizenkettő körül ért véget a protokoll program. Utána Kórodi András eldirigálta az Internacionálét, de a kulturális műsorból a hihetetlen nagy előkészületek után egy taktus sem hangzott el. Na, így a *Csínom Palkó* sem szólalt meg.

- *Az 50-es évek nem kedveztek a művészeti életnek sem.*

- 1948 nyarán volt az a híres vasfüggöny leengedés magyar részről. Megvártak egy pillanatot, amikor egyidejűleg itthon volt Ferencsik János, Fischer Annie, Székely Mihály, Svéd Sándor és attól kezdve nem lehetett utazni többet. Ezt ma már nagyon nehéz elképzelni is, mert nemhogy nyugatra nem lehetett utazni, de sehova sem.

Nekem éppen ekkor, 1948 őszén lett volna szerződése a Bécsi Filharmonikusokkal, Európa legjobb zenekarával. Előzőleg az intendáns meghallgatott és szerződtetett. Ami akkor – és a mai szemmel nézve is – a világkarrier kezdete lehetett volna, 22 éves koromban.

Abszolút bezártságban éltünk éveken keresztül. 1952-ben a Rádiózenekar első turnéja Lengyelországba olyan óriási dolog volt, hogy ha ma azt mondjuk, valaki Amerikába utazik, az semmi ahhoz képest. Elmondhatatlan élményben volt az embernek része, ha néha sor kerül rá, és mégis kijuthatott külföldre abban az időben. 1955 nyarán például engem küldtek ki a Prágai Tavaszra tudósítani és a koncertközvetítések mellett bábáskodni. Aztán 1956 januárjában volt Mozart születésének 200. évfordulója, aminek alkalmából Salzburgban kisebb fesztivált rendeztek. Akkor szintén én mentem ki a Rádió részéről, a koncertközvetítések előtt néhány mondatos hangulatképet adni. Olyasmit csináltam, amit ma Sebestyén János csinál. Emlékszem, amikor megérkeztem Bécsbe a Westbahnhofra, úgy éreztem magam, mint falusi kislány Pesten. Hallatlan élmény volt. Főleg azért, mert tíz éven keresztül egyebet sem hallottunk, mint a kapitalizmus rothadását. És hát az nem éppen rothadt, amikor én először ott jártam.

Mindez hozzátartozik ahhoz, hogy valaki megértse, vagy fogalma legyen arról, hogy mi itt milyen kemény légkörben éltünk. Például egy epizód a Rádió ördögéről. Amikor Sztálin meghalt, hajnali 3 órakor kocsit küldtek értem és beráncigáltak. Éjjel halt meg és nekünk reggelre gyász-műsort kellett csinálni. A hat héttel azelőtt megszerkesztett műsor 1. száma Erkel *Hunyadi László* című operájából a *Meghalt a cselszövő* részlet volt. Amikor megláttam, elöntött a hideg veríték. Nem tudom, mi lett volna, ha elhangzik. A Rádiónak ördöge van.

Egy másik ilyen „rossz” emlék: az SZKP XIX. kongresszusa megnyitásának estélyén a Petőfi adón egy hagyományos lemez-műsorban benne volt és benne is maradt Saint-Saëns: *Az állatok farsangja*. Egyikünknek sem tűnt fel. Utólag szabotázsnek minősítették. A Belügyminisztériumba való berendelés és a kihallgatások tömege következett. Kemény idők voltak azok.

- *Kevesen is éltek túl.*

- Tulajdonképpen kevesen is éltek túl. Igen.

- *A bezártság éveit előtt viszont itt volt Otto Klemperer.*

- Hihetetlen szerencse, hogy ezekben az években – amikor én 20-21 éves voltam – ilyen óriásnak a közvetlen közelében lehetett élni és a zenei pályát elkezdni. Jól emlékszem rá, hiszen én ugráltam körülötte a Rádióban az első híres koncertjén. Pesten még nem nagyon lehetett közlekedni, autó sem igen volt. A 6-os stúdió melletti kis hírolvasóba tettek be egy ágyat neki, s ott aludt a próba és a hangverseny közötti időben. Az én feladatomból volt, hogy időben felébresszem.

Nagyon sok koncertjére emlékszem, bár nem tudom már különválasztani, hogy melyik volt a Rádióban, melyik a Hangversenyzenekarnál, amit akkor még Fővárosi Zenekarnak hívtak. Akkor még nem úgy volt, mint ahogy ma teszik a karmesterek, hogy időnként idejött, aztán megint elment valahová külföldre, hanem gyakorlatilag évekig itt élt és folyamatosan vezényelt. Emlékszem például itt a Rádióban egy saját művének felvételére. Schiller: *A takácsok* című versére írt egy kb. 5 perces nagyon rossz kórusművet, amit itt a 6-os stúdióban nagy elánal dirigált. Ezt én végigcsináltam vele. Ott volt néhány koncertemen is és elmondta a véleményét. Szóval Klemperer jelenléte kiemelkedő eseménye volt az akkori éveknek.

- *Nagyszerű zenész és kiváló ember volt Kókai Rezső is.*

- Vele szemben elfogult vagyok, mert nagyon szerettem őt. A köztünk lévő elég nagy kor különbség ellenére, mondhatom azt, hogy igazán bensőséges barátság alakult ki közöttünk, főleg azután, hogy elment a Rádiótól. Kevés képzetesebb és színvonalasabb muzsikussal találkoztam. Zeneirodalom ismerete egészen hihetetlen volt: a legbonyolultabb partitúrákat első látásra tökéletesen lezongorázta lapról. Szenzációs zenész, csak eléggé félénk, bezárkózott ember volt. A bátorság nem tartozott az erősségei közé. Azok az évek az ilyen alkatot nem szerették, úgyhogy a fordulat éve után látványosan és gyorsan eltávolították a Rádióból.

Amikor először dirigáltam a Rádióban, akkor még ő volt a zenei osztály vezetője. Emlékszem, egy koranyári napon – 1947-ben - „Új karmesterek bemutatkozása” címmel ment a műsor. Kókai is ott ült a stúdióban. Bár addig nem volt különösebb kapcsolat közöttünk, hiszen a forgatók nem a zenei, hanem a műsorlebonnyítási osztályhoz tartoztak. Csak később, amikor zenei rendező lettem, akkor kerültem a zenei osztályhoz. Kókai az adás után odajött hozzám – ezt soha nem felejttem el, mert pályám egyik legszebb babérja – azt mondta: „Egyszer még büszke leszek arra, hogy akkor vezényelt először itt a Rádióban, amikor én voltam a főnök.” Tehát az ő bizalma és nagyvonalúsága indította el a pályámat 21 éves koromban.

- Somogyi László karmester először tanára volt, később pedig munkatársa lett.

- Igen, Somogyi volt a tanárom. Az ő növendékei közül kerültek ki utánam. Lukács Ervin, Kertész István és sok más, azóta nagy pályát befutott fiatalember is. Amikor a Rádióban kezdtem dolgozni, csakhamar ő lett a Rádiózenekar karmestere, úgyhogy a tanár-növendék kapcsolat maradt közöttünk, mindvégig. Például amikor a zenekar az első külföldi turnéjára ment Lengyelországba 1952-ben, akkor a koncertek zömét ő dirigálta, de úgy emlékszem, kettőt én is. Egészen addig tartott ez a tanár- növendék kapcsolat, amíg aztán 56 végén, vagy 57 elején külföldre nem ment.

Rendkívül indulatos ember volt. Mindenütt összeveszett valakivel. A növendékeivel, mint velem kapcsolatban, meg sem próbálta magát fegyelmezni. Különösen kínossá vált a viselkedése, amikor már én is vezető voltam a Rádióban. De őt ez egyáltalán nem befolyásolta. Minden alkalommal, ha bent volt a próbán, vagy dolgozott a zenekarral, az egész zenei osztály reszketett, hogy mikor tör ki a botrány, s mikor rohan el és jön vissza.

Szélsősége temperamentuma a pályáját is döntően meghatározta, mert 57 után külföldön sem éret el azt az eredményt, ami képességei és zenei formátuma alapján megillette volna.

- Rendkívüli képességű rádiós egyéniség volt Polgár Tibor is.

- Ismertem Tibor édesapját is. Polgár Géza bácsi volt az egyik legősibb rádiós műfajnak, a „Mit üzen a rádió” c. műsornak az atyja. Ő találta ki, és évtizedeken át csinálta minden héten. „Mity üzen a rádió”- most is hallom jellegzetes akcentusát.

A fia, Polgár Tibor is feltétlenül azok közé tartozik, akik a Rádió első 25-30 évében a legnagyobb befolyást gyakorolták, akik arcot adtak a zenekarnak és a zenei osztálynak is. A Rádió indulásától, tehát 1925-től kezdve itt volt, és mindent tudott: zongorázni, zongorán kíséreni, komponálni – könnyű és kevésbé könnyű zenét. Olyan dolgokat csinált szenzációsan, amihez a legnagyobb kezűesség és stílári érzék kellett. Voltak neki például olyan nagyzenekari variációi, amelyeket különböző mesterek stílusában komponált. Ezek egészen kiválóak voltak. Talán azt tudta legkevésbé, amit legjobban szeretett: vezényelni. Bár ott is nagyon jó ízéssel, csak nem eléggé jelentékenyen működött. Bartók-zenét és minden más is dirigált. Néhány zenésdarabját és kísérozénájának a vezénylését rám bízta, ami fiatal koromra való tekintettel nagy megtiszteltetés volt. Jó baráti kapcsolat alakult ki közöttünk. Mostanában is szoktunk találkozni, ha összefutnak az útjaink valahogy.

- Aki ilyen nagyon szerette a Rádiót és ilyen sokat tett érte, miért hagyhatta el mégis? Sértődöttség, vagy mi más vezette?

- Meggyőződése, hogy a felesége, Nagykovácsi Ilona – aki akkor már erősen kopóban levő énekes sztár volt – kiforszírozta azt, hogy csapat-papot itt hagyva nyugatra menjenek. Nagyon sok zenész ment el 56 után. És jó néhányan csináltak nagy karriert, jó néhányan olyan megérdemeltet, és nagyon kevesen érdemük alattit. Polgár Tibor is ezek közé tartozik. Az érdem alattihoz, mert neki tulajdonképpen itt volt az életeleme. Nem mondhatom azt, hogy neki ott kint most rosszul megy, vagy éhez, mert Torontóban egy nagy egyetemen tanított. De ő is egy talaját vesztett ember lett lényegében. Körülbelül Somogyihoz hasonlíthatnám az ő kinti karrierjét és pályafutását. 73-ban találkoztam velük Torontóban. Voltam is náluk. De nem lettem boldog ettől a találkozástól. Ilona már úgy nézett ki, mint egy karácsonyfa vízkereszt után. Csak a díszek voltak rajta. És hát mondom, Tibor is egészen más pályát futhatott volna be azt hiszem, ha itthon marad. Bonyolult ez. Amikre soha sincsenek igazi miérték, csak az tudja, aki dönt ebben a dologban.

- *Hogyan látja a Rádiózenekar fejlődését? Kik vezényeltek leggyakrabban a megalakulás utáni években?*

- A háború előtt is volt a Rádióban szalonzenekar, 1943 őszétől pedig egy kis szimfonikus zenekar. De nagy szimfonikus zenekar csak 1945 elején alakult. Akkor 60-65 fő lehetett a tagok száma. Ma már legfeljebb 3-4 ember van a zenekarban az alapító tagok közül. Például Ney Tibor, Zsolnai József, Brünhauer, Kiss Gyula nyugdíjasként. Szécsi Klári talán az alakulás után félévvel kezdett. A fúvósok közül gyakorlatilag senki sincs már itt.

Először Ferencsik János volt a vezető karmester 1945-től 1951.-ig. Utána jött Somogyi László 1957-ig. Kezdetben a legtöbbet Polgár Tibor, Paul Tibor és Fricsay Ferenc vezényelt. Külföldiek közül csak Molinari-Pradellire emlékszem. És persze Klempererre, aki nemcsak a Rádió, hanem egész Magyarország zenei életére óriási hatással volt.

Szerintem a legjelentékenyebb fejlődés a Somogyi éra alatt volt, mivel rendkívül komolyan vette a dolgot. Hiszen ő is bezárt ember volt, évente ha egyszer utazhatott Bulgáriába, a Szovjetunióba, vagy máshová. De gyakorlatilag itt élt. Tehát a körülményei is olyanok voltak, hogy komolyan vehette. (Mert egy mai karmester már hiába dolgozik fegyelmezetten, ha az évből hat hónapot nincs itthon.) Somogyi iránt nagy bizalommal voltak a zeneszerzők. Valóságos műhelylégkör alakult ki körülötte. Az akkor jelentősebb zeneszerzők – Szabó, Szervánszky, Farkas, Kókai művei mind a Rádiózenekarhoz kerültek. Már nem emlékszem pontosan, hogy hogyan alakult ki a megrendelés-rendszer. De 1951-ben a zenei osztály vezetőjeként én rendeltem meg például Sugár Rezső: *Hősi ének* c. oratóriumát és Ránki György: *Pomádé király új ruhája* c. meseoperáját.

A zenekar mecénási szerepe megmaradt a mai napig. Természetes, hogy a 30 éves gyakorlat az új magyar zene előadásában óriási előnyt jelent a többi zenekarral szemben. A zeneszerzők azért is vannak elsősorban hozzánk bizalommal. Tulajdonképpen akkor ennek a gyakorlatnak negatív hatása is volt. Mert a zenekar nagyrészt stúdiómunkát végzett. Sok új magyar és más nemzetiségű modern zenét játszottunk, és a hagyományos repertoárra alig maradt időnk. És az előbb említettem a sok statisztikai kötöttséget a műsorral kapcsolatban, ami a zenekarra is vonatkozott.

- *A Rádiózenekar fejlődése és nemzetközi elismertsége az Ön karmesteri működése idejére esik.*

- Nehezen tudom ezt megítélni, mert nagyon szubjektív vagyok. Fokozatosan több lett a lehetőség és egyszerre kinyílt a világ előttünk. Jelentékeny karmesterek jöttek hozzánk. 1958-ban mehettünk először nyugatra, Párizsba és Brüsszelbe szerepelni. Utána megindultak a turnék. Főleg az én erőszakolásomra, követelésemre. Amikor már Faludi Rezső és Sebestyén András lettek a zenei osztály vezetői – már nem nagyon kellett követelni, mert egyetértettünk abban, ahhoz hogy jó zenekarunk legyen, ahhoz sok koncert, külföldi turné, nyilvánossággal való kapcsolat is kell. A turnék és a zenei élet nyitottsága egyszerre hozta meg a fejlődést. Nem akarom ezt magamnak vindikálni. Egyszerűen az élet változott meg úgy, amibe már lehetett nívós zenei életet is teremteni. Megtaláltuk a mércét hozzá és az összehasonlítási lehetőségeket. Ezzel egyidőben azért pénz is csurrant-cseppent hangszerekre és más szükséges dolgokra. Az utolsó 20-25 év tette ilyenné a zenekart, amivel nem akarom azt mondani, hogy az ötvenes években nem lett volna kiváló bizonyos dolgokban. Tehetséges tagjai is voltak, és a körülmények kedvező alakulása ugrásszerű fejlődést eredményezett.

- *Most már csak egy szubjektív kérdésem lenne. Áttekintettük röviden a saját életét, pályafutását. Elégedett-e? Nincs-e még valami hiányérzete? Vannak karmesterek akiket nem elégít ki az, hogy mások műveit dirigálja, hanem esetleg ő is zenét akar alkotni. Nem akart például Ön is zenét szerezni?*

- Ebben a témában az elrettentő példák sokasága lebeg előttem. Furtwänglertől és Klemperertől kezdve – akit már említettem a saját művével kapcsolatosan – egészen máig. Én azzal kezdtem, hogy zeneszerzést tanultam. Éppen a napokban vettem elő legrégibb emlékeim közül egy zongoraszonátámat. Valamikor 46-47-ben Böszörményi Nagy Béla játszotta a Rádióban. De mint már mondtam, sokáig kettős életet éltem. Fent a főszerkesztői szobában a hatodhetes, nyolcadhetes műsorokkal, meg a szerkesztőkkel bajmolódtam. Aztán 10-kor lementem próbálni a zenekarral, utána visszaültem a főszerkesztői munkához. Ebbe az életmódba már nem fért bele a zeneszerzés. De nem is ambicionálom.

Hogy elégedett vagyok-e? Mikor lehet az ember elégedett? Soha – önmagával. A körülményeimmel azt hiszem, elégedett vagyok. A zenekar – mondhatjuk- hogy az ország egyik legjobb zenekara. Európai és világviszonylatban is. Különösen azért, mert az új magyar zenét ennyire támogatja. Abban biztos, hogy az első. De más stílusú művek előadásában is jó.

- Ön viszont sokat jár külföldre egyénileg is, más zenekarokat vezényelni.

- Tulajdonképpen azért vagyok boldog, mert nem tudok magamnak nagyvonalúbb, toleránsabb, megbecsültebb, jobb légkörű munkahelyet elképzelni. Tényleg, az életem úgy alakult, hogy nagyon sokat vagyok külföldön. Legalább hat hónapot egy évben .Ezt a Rádió nemcsak hogy lehetővé teszi, hanem még büszke is rá. Igaz, nekem nem sok kérésem, vagy kívánságom van, de nem tud olyan lenni, hogy annak ne jönnének elébe.

A kölcsönös megbecsülésnek és talán mondhatom a szeretetnek olyan légkörében tudok most már közel 20 éve dolgozni, hogy az ritkaság. Annyit beszélnek ma közérzetről, hogy ezzel kapcsolatban azt tudom mondani, nekem nincs közérzetem, mert arról akkor szoktak beszélni, ha rossz. Én szeretem ezeket az embereket akik körülvesznek, általában sokra tartom őket, és minden lehetőséget megadnak a színvonalas munkához.

De az ember önmagával végül azt hiszem, sohasem lehet elégedett. De ez a Rádiótól független kérdés.

- Mit szeretne még elérni?

- Jobban csinálni a dolgot. Jobban zenélni, jobban muzsikálni. Az emberben minden műről él egy ideális kép, és minden egyes előadáson megpróbál ehhez az ideális képhez közelíteni. Ez tulajdonképpen 100%-ig talán soha nem sikerül – az ember önmaga korlátai miatt, a közvetítő közeg miatt. Szóval szeretném közelebb hozni ehhez a képhez azt, amit csinálok.

- Melyik hangverseny volt olyan, amelyik ezt az ideális képet megközelítette?

- Hát nézze. 1700 hangversenyerem volt eddig. Ami nem kis szám. Ez körülbelül úgy oszlik meg, hogy 1956-ig mondjuk 60-ig – lehetett olyan 300, és azt utolsó húsz évben 1400. Ez rettentően nagy szám. Átlag évi 70 előadást jelent, ami az emberi teljesítőképességnek a határa. Nem

nagyon tudok ebből mazsolázni. Azt remélem, hogy általában, minden évben talán kicsit jobb, mint az előző évben.

- Fizikailag, szellemileg hogyan bírja?

- Néha nehezen. Iszonyatos hetek is vannak. Például az idén januárban olyan heteket csináltam végig, amiről még most sem tudom, hogyan bírtam. Hét napra átmentem Kanadába, ami önmagában is fárasztó a hét órai időkülönbség miatt. Onnan egyenesen Drezdába utaztam. 41 órán át nem aludtam, úgy estem be Európa egyik legjobb zenekarának, a Staatskapellének a próbájára, amit két koncert követett. Utána Angliában voltam két hétig. Szóval vannak ilyen időszakok, amelyek nehezen mennek. De én azt hiszem, hogy sokkal jobban bírom fizikailag is, szellemileg is, mint 25 éves koromban bírtam. Sokkal jobban. Amikor még 25 éves voltam, az évi öt koncertre úgy készültem, hogy hat héttel előtte sportszerű életet éltem. Tíz órakor lefeküdtem és fantasztikusan nagy külsőséges ügyet csináltam belőle. Most, ha hat hét alatt 30 koncertet kell Amerikában végig állni, akkor megy. Hát hogy meddig, azt csak a jó Isten tudja.

*****

Mi történt a második beszélgetés előtt?

1988. augusztus 15-én futótűzként terjedt el a hír a Rádióban, hogy Lehel György karmestert tüdőrákkal megműtötték. Akkoriban már az említett anyaggyűjtés végén jártam. Hét évig készítettem arra, hogy újra beszélhessek vele, immár a pontos adatok birtokában. Éreztem, hogy ennek eljött az ideje – de nagyon kell sietnem.

A magyar zeneszerzők rádiós felvételeit tartalmazó – négy vaskos dossziét megtöltő – adathalmazból kigyűjtöttem azokat a műveket, amelyeket Lehel György vezényelt, majd sorba szedtem a szerzők betűrendje és az évek sorrendje szerint is.

Szeptember 26-án felhívtam telefonon. A vonal túlsó végén – fáradt, fakó hangon Lehel György szólalt meg. Szívesen segít – mondta -, de adjak neki még 2-3 hetet. Mert beteg. Egyik kórházból megy a másikba kezelésre. Én azonban a listát minél hamarabb el akartam juttatni hozzá – ezért becsomagoltam és rövid levelet írtam:

Kedves Lehel úr!

Végre összeállt az új magyar művek listája, kb. 1952-től – a magnószalagra való rögzítéstől napjainkig. Szeretném kérni, hogy ez alapján mondja el emlékeit és véleményét a szerzőkről és műveikről. Segítségét előre köszönöm!

Jó egészséget kíván és hívását várja: Bieliczky Éva

Türelmetlenségem ördöge nem hagyott nyugton, ezért este elmentem a Normafa út 17/a szám alatti házához, hogy mihamarabb eljusson hozzá az anyag. A postaládába azonban nem fért be a vastag boríték. Valaki talán átveszi és továbbítja neki – gondoltam, ezért becsengettem. Meglepetésemre maga Lehel György jött le az emeletről, a hosszú kerten át a kapuig. Morgósan mondta, hogy nehéz ez neki, miért zavarom. Elnézést kértem. Kezet nyújtott – mint aki nem haragszik.

A fényesen kivilágított ház kapujában megérintett a magány és a halál előtti szenvedés, félelem. A sötét utcán hazafelé – megrendülésem zokogásba tört ki. A Mátyás templomba vezettek lépteim, hogy imádkozzak érte. Az áhítatos csendben egyszer csak megszólalt az orgona, reményt és megnyugvást árasztva.

Néhány hét múlva, egy vasárnap este végre hívott telefonon: „Holnap délután négy órakor – folytassuk az egykor elkezdett beszélgetést!”

*****

A szituáció az évek során megváltozott. Ma már van ugyan Lehel Györgynek hivatali szobája is a Rádióban, mégis az otthonába hívott, a tüdőműtét utáni lábadozás időszakában. Október 17-én délután találkoztam a kissé hajlott, kissé megöszült, kissé sápadt karmesterrel.

A beszélgetés azon a kazettán folytatódott, ahol 1981-ben abbahagytuk. Így közvetlenül egymás mellé került Lehel György akkori, energiától duzzadó és a mostani, szenvedéstől meggyöngült, tartózkodóbb hangja.

Azt kértem, hogy a művek listája alapján mondja el, ami spontánul eszébe jut a szerzőkről és a darabjaikról.

*****

**Íme Lehel György spontán megnyilatkozása a kortárs magyar zeneszerzőkről,
- akikért a legtöbbet tette, amit karmester tehet: bemutatta műveiket.**

- Most látom először kigyűjtve, hogy 1950 óta, tehát **38** év alatt **58** zeneszerző **219** művét mutattam be ősbemutatóként rádiófelvételen. Azt hiszem, hogy ez a szám nagyobb is, - bár nem jelentősen – ha olyan darabok bemutatóit is számítom, amelyek koncerten hangzottak el, tehát nem a Rádióval kapcsolatosan. De hát ez is megdöbbentő szám. Nyugodtan lehet mondani, hogy egy élet munkája, amelyben döntő része volt a kortárs magyar zenének.

Nagyon hálás vagyok ezért a kigyűjtésért, mert olyan dolgokkal találkoztam, amiről már meg is feledkeztem. Itt látom például a nagyon fiatalon elhunyt **Vincze Imre** nevét, akinek két szimfóniáját mutattam be. A *II. „Sztálinvárosi”* szimfónia címe már el is árulja a kort, amiben született.

Ma már az ember szinte el sem tudja képzelni, mennyire ki volt szolgáltatva a zenei élet a politikai aktualitásoknak. Egy példát említek. Amikor kitört a koreai háború – amit nem én vagyok hivatott eldönteni, hogy ki kezdett – de ha az ötödik napon Észak-Korea elfoglalta Szöült, akkor a hatodik napon- nem tudom már melyik zeneszerzőtől, felvettek a Rádióban egy tömegdalt, aminek a refrénje az volt, hogy „Szöül szabad már”. Aztán megint nem lett szabad. De abban az időben így ment, ha hétfőn történt valami, akkor már csütörtökön egy nótát kellett felvenni róla. Ennek a szellemnek a nyomai itt vannak a listán is.

Végignézve, különösen az ötvenes években – 56, 57, 58ig, eléggé vegyes műfajú. Vannak benne tömegdalok, zenés játékok, operettek, amit fiatalon nagyon szívesen csináltam, hiszen sokat lehetett tanulni belőle. De a fő ok az, hogy 1956-ig a reprezentatív magyar bemutatókat többnyire Somogyi László, a Rádiózenekar akkori vezető karmestere dirigálta.

Azért az első periódusban is feltűnnek olyan darabok, amelyek szerintem időtállóak. Elsőként kell megemlíteni **Farkas Ferenc**: *Csínom Palkó* című daljátékát, aminek a bemutatása 1951-ben nagy sikert hozott. De a maradandóértékű művek között említhető: 1951-ből **Szabó Ferenc**: *Nótaszó*, 53-ból a **Vincze**-szimfóniák és **Kadosa Pál** *Concertinója* is. 1957-58-tól kezdve aztán az új magyar zene döntő többségének vezénylését én vettem át a Rádióban. Ez természetesen sokáig úgy zajlott le, hogy a Rádió vezetősége egyszerűen feladatnak adta, hogy ezt és ezt a művet fel kell venni.

Aztán, - s ennek a jelei már 57-ben mutatkoztak – kezdődött az a korszak, amikor egyes zeneszerzők elkezdtek ragaszkodni ahhoz, hogy én mutassam be darabjaikat. Így kifejezetten hosszú és nagyon termékeny együttműködés alakult ki néhány nagyszerű, főleg most a negyvenes éveik végén, az ötvenes éveik elején járó magyar zeneszerzővel. Mindig büszke voltam arra, ha a komponisták engem kértek fel műveik bemutatására. Hiszen a szerző érdeke elsősorban, hogy a műve bemutatóját olyan valaki kezébe adja, akiben megbízik, akitől a maximumot várja. Amikor ezt a listát lapozgatom, akkor nagyon melengető érzés látni, hogy milyen sok zeneszerző bízott meg bennem.

A zenei pálya értékelése nagyon szubjektív és relatív. Az, hogy valaki mekkora tehetség milyen képességű, annak megítélése teljesen egyéni. Ezt a listát nézve, nekem elsősorban azoknak a neve tűnik ki, akiktől több mű szerepel, akikkel egy bizonyos fajta szellemi kapcsolat alakult ki.

Ha ABC sorrendbe nézzük, itt van **Balassa Sándor**, akinek számos nagyon jelentős darabját adtam elő. Az első együttműködés a *Requiem Kassák Lajosért* című oratóriuma volt, amellyel Balassa berobbant a magyar zene élvonalába. Utána nem sokkal a Rádió számára készült *Az ajtón kívül* című operája. Az eredeti alcíme is ez volt: Rádióopera 5 képben. Az Operaházban is színre került, ott is én dirigáltam.

Bozay Attila ugyanebből a korosztályból való.

Jó néhány darabját vezényeltem **Dávid Gyulának**, akiről már szinte azt sem tudják, hogy működött valaha. Holott annak idején, az ötvenes években egyike volt a legfavorizáltabb, legközismertebb zeneszerzőknek. *Brácsaversenyét* sokszor játszották szinte az egész világon.

Most érek **Durkó Zsolt**hoz, akinek 12 nagyzenekari darabját, illetve a *Széchenyi oratóriumot*, a *Halotti beszédet*, az *Ady kantátát* és a többi művét tartottam keresztvíz alá a Rádióban, koncerten, hangfelvételen, Magyarországon és külföldön, sokszor, sok helyen.

Érdekes talán, hogy hogyan kezdődött ez a kapcsolat. Durkó ösztöndíjas volt Rómában, Goffredo Petrassitól tanult és ott írta: *Epizódok a B-A-C-H témára* című diplomamunkáját. Még nem jött haza, amikor engem megkeresett levélben, hogy nagyon szeretné, ha az itthoni előadást én dirigálnám. Megnézve a kottát, kiderült, hogy egy egészen rendkívüli tehetséggel találkoztam, új hanggal a magyar zenében. Örömmel és boldogan vállalkoztam a mű bemutatására.

Azt se felejtjük el, hogy ebben az időben én is a harmincas éveim közepén-végén voltam és hihetetlenül izgatott minden új, minden változás, minden előremutató jelenség a magyar zenében. Ennek egyik eredménye lett a B-A-C-H darab rádiós felvétele és bemutatója. Attól kezdve – talán 2-3 kivétellel és persze a kamrazenei darabokat kivéve -, Durkó minden zenekari darabját két év-tizeden keresztül én mutattam be.

Ha az ember folyamatosan foglalkozik egy szerzővel, akkor egy pár év után a holt kottapapír mögött már úgy tűnik, hogy ismeri a komponista gondolatait. Tehát egy olyan együttműködés alakul ki, hogy neki sem kell sokat magyarázkodni, hogy mit gondol, énnekem se kell sokat kérdezni, hanem kevés polémiával nagyon célratorően lehet viszonylag jó előadásokat produkálni. Durkó akármelyik művét nézem, például az úgynevezett *Magyar rapszodiát* – ha a Liszt rapszodiákra gondolunk, akkor ez a cím egy kicsit félrevezető, hiszen ízig-vérig mai zene. A két klarinéra, cimbalomra és szimfonikus zenekarra írott mű a maga idejében reveláció volt.

A *Halotti beszédet* 1975-ben mutattuk be, a zenekar bérleti hangversenyén. Akkor is volt, és ma is van a Rádiózenekarnak olyan bérlete, amelyikben minden koncertet kétszer játszunk el. Pénteken este a felnőttébb ifjúságnak, tehát a középiskolásoknak és az egyetemistáknak, vasárnap délelőtt pedig a tágabb közönség számára. Életemben kevés ilyen nagy sikerre emlékszem, mint amilyen Durkó *Halotti beszéd* című művének első előadásakor volt.

A *Turner illusztrációk* címet viselő hegedűversenyét itthon és külföldön egy Erich Gruenberg nevű angol hegedűművésszel játszottuk. Szóval Durkó – nyugodtan mondhatom - egy fejezet az életemből. Azok közé a szerzők közé tartozik, akiknek szinte minden zenekari darabját dirigáltam és akivel nagyon jó szellemi kapcsolatam van.

Most itt vannak az idősebb nemzedékből Durkó tanárának, **Farkas Ferencnek** a művei. Aki- nek nagyon hosszú ideig főleg ezeket a kitűnő, rendkívüli invencióval megírt daljátékait, a már említett *Csínom Palkón* kívül a *Májusi fényt*, a *Vidróczki* balladát, és a *Furfangos diákok* című balettszvitjét is én mutattam be, sok más zenekari darabjával együtt.

Hidas Frigyes, akinek – nem is tudom elhinni - 17 darabját én mutattam be. Köztük olyan remekművet, mint a *Cédrus* című balettből a két tételt, amit szimfonikus zenekarra írt, a *Hegedű concertinót*, a *Klarinét concertót*, a *Fagottversenyt*, a *Harsonaversenyt*, a *Cantata de minoribust*.

A *Gyászzene* csak a Rádióban hangzott el. 1974-ben Hidas volt olyan – most mit mondjak – bátor, vagy megszállott, vagy elhivatott, hogy írt egy kantátát a doni áttörésről és a doni magyar hadsereg pusztulásáról. Ez a *Gyászzene- Requiem egy hadseregért*. Akkortájt jelent meg Nemeskürty Istvánnak erről a témáról szóló könyve, Hidas abból válogatott szövegrészeket és írt egy félórás kantátát. A Rádióban elég eldugott helyen engedték csak bemutatni. Mert 1974-ben a doni hadseregről úgy írni, hogy requiemet írni értük, az nemhogy divatos nem volt, hanem hát „musica per ibita”, szóval tiltott dolog volt.

A témának az ad aktualitást – amiért beszélek róla -, hogy néhány hete a Fészekben tartottak ünnepséget Hidas Frici 60. születésnapján, amin én betegségem miatt sajnos nem tudtam résztvenni. Ott erről a rádiós hangszalagról előadták ezt a *Requiemet*. Frici szerint döbrent, feszült figyelem fogadta. Én már 1974-ben, a felvételtkor tudtam, hogy a darab nemcsak megérdemli, hanem aktuális is a bemutatásra. Nem tudom, hogy 14-15 évvel az első eljátszás után eljutottunk-e már oda, hogy nyilvánosan, koncertteremben, élő hangversenyen is elő lehessen adni.

Mindenesetre Hidas is azok közé tartozik, akit nagyra becsülök, mert ő az a fajta művész, aki ebben a hetenként változó világban, soha másra nem hallgatott, csak arra, ami belőle szólt. Nem rohant együtt a változó divattal. Hű volt önmagához, és ez az önmaga egy nagyon mély, lírai, gazdag lélek.

Hallotta már **Jemnitz Sándor** nevét? Sokan talán már nem is tudják, hogy zeneszerző volt. Pedig hát ő volt a nagy bécsi iskolának, a Schönberg-féle iskolának az első és legelsősorban küzdő harcosa.

Most itt vannak majdnem egy oldalnyi terjedelemben **Kadosa Pál** művei. A napokban lett volna 85 éves. Nagyon gondolkodnom kellene, ha találni akarnék még néhány olyan magyar muzsikust, akinek annyit köszönhet a magyar zenei élet, mint amennyit Kadosának. Most a pedagógusi munkásságáról beszélek. Ő volt a Zeneakadémián a zongora tanszak vezetője, és az a zongoraiskola, ami ma az egész világot ámulatba ejti, a Kadosa műve. Kadosa a zenei élet sok más felelős posztján is rengeteget tett egész életében. Mégis keveseket felejtettek el annyira, mint őt. Általában, ha ezt a listát nézem, kifejezett keserűség van bennem, hogy mennyire nem tiszteljük az értékeinket. Olyan benyomása van az embernek jó néhány névvel kapcsolatban, hogy szinte örülnek annak, ha néhányan lehunyják a szemüket, mert akkor már nem gond tovább még egy koncert műsorára betenni, és gondoskodni műveik előadásáról.

Kadosa nekem tanárom volt sok éven át. Én voltam az a különlegesség, aki nem zongorista növendéke voltam, hanem zeneszerzést tanultam nála. Rajtam kívül talán Mihály Andrást és Sárai Tibort is tanította zeneszerzésre. Hihetetlen tudású, nem hiszem, hogy lett volna valami, amit ő a zenéről ne tudott volna. Ugyanakkor fiatal korában szenzációs zongoraművész, a 30-as években az Új Zene Nemzetközi Társaság koncertjeinek egyik csillaga volt. Én még emlékszem a háború alatról – olyan Beethoven *G-dúr koncertet* játszott, mint ahogy senki más. Kompozíciói közül kiemelkedett a két *Hegedűverseny*, a *Partita*, az *I. és VIII. szimfónia*, a három zongoraverseny – ezeket mind én mutattam be. Itt van még a *Pian' e forte* című zenekari darab. A cím a két hangerőt – a pianót és a fortét jelenti, tehát semmi köze nincs a zongorához. Ezt a művet a szerző nekem is ajánlotta..

Az utóbbi években, tehát a nyolcvanas évek közepén-végén , két **Kocsár Miklós**- művet is bemutattam. Mindkét darab közel áll hozzám. A *Változatok zenekarra* című művét többször játszottuk külföldön is.

Kókai Rezső nem annyira primeren és sodróan zeneszerző alkat, bár amit leírt – azoknak az éveknek a nyomása ellenére – máig is helytálló, finom munkák. Az 50-es években a zsdanovi esztétika alapján elvárt darabok közül, talán ő írta a legjobbat a *Verbunkos* szvitben, amit Somogyi László mutatott be. Kókai is azok közé a zeneszerzők közé tartozott, aki gúzsbakötés nélkül szében tudott volna táncolni. Sajnos, az ő munkássága java azokra az évekre esett, amikor elő volt írva, hogy mit és hogyan kell komponálni, olyanok által, akik azt sem tudták, hogy mi a zene.

A *Hegedűversenyét* én mutattam be. Később Gertler Endre hegedűművésszel lemezre is felvettük. A *Concerto all' Ungherese* című zenekari darabot nekem ajánlotta. Ebben a művében próbált meg kitörni abból a provinciálisan magyaros stílusból, amit az ötvenes években rákényszerítettek a zeneszerzőkre. Nem hiszem, hogy ez egy korszakalkotó mű lenne, de mindenképpen egy rendkívül nagy tudással, ízléssel megírt kompozíció, egy finom lélek megnyilvánulása. Amit ma is szívesen hallok. Ez volt az első darab, amit nekem ajánlott egy zeneszerző. Azóta nagyon sok ilyen mű van már, de ez volt az első, ami mélyebb nyomot hagy az emberben.

Kósa György talán a legtermékenyebb magyar zeneszerző volt: hagyatékában operák, oratóriumok, szimfóniák tízei vannak. Aki a 30-as években a világra berobbanó tehetség volt. Kósa Györgytől csak egy darab szerepel ezen a listán, de az annál kedvesebb. Ő kért meg, hogy mutassam be a Devecseri Gábor eposzára komponált *Bikasírató* című kantátáját.

A következő **Lajtha László**, akiről szintén csak keserőséggel lehet beszélni. Egyike volt a legműveltebb, legnagyobb tudású magyar zeneszerzőknek. Ő közvetlenül a Bartók, Kodály utáni generációhoz tartozott, ami nagy átok volt. Ezért ösztönösen, vagy tudatosan, - ezt én nem tudom – elsősorban francia területre orientálódott. A kiadója is francia volt. Ma is népszerűbb és ismertebb Franciaországban, mint itthon.

A Lajtha- szimfóniák sorában az én felvételem a *IV.(Tavaszi)* és a *VII. szimfónia*. Ez utóbbi előadásainak történetéről érdemes hosszabban emlékezni.

A *VII. szimfónia* rádiófelvétele 1983-ban volt, de hangversenytermi- bemutatója sokkal korábban. A Rádiózenekarral 1958-ban voltunk először Nyugat-Európában. Két koncertet adtunk a Brüsszeli Világkiállításon és két koncertet Párizsban. Ezen a párizsi hangversenyen volt Lajtha László *VII. szimfóniájának* a bemutatója. A következő felvételi, illetve adási lehetőség csak 83-ban volt, tehát 25 évvel később.

Ez a nagyszerű darab 1957-ben készült. Az utolsó tételének végén a Himnusz motívumai vannak beleszöve, amit egy könyörtelen ütőritmus, mondhatnám azt, hogy eltapos. Hát ez elég volt az ideológusoknak ahhoz, hogy azonnal lefordítsák politikai prózára, és a szimfóniát ellenforradalminak kiáltsák ki. Nem hiszem, hogy ilyen programot, vagy röplapot lehetne zenével írni. Ez egy gyönyörű kompozíció. Párizsban óriási sikerrel fogadták, pedig a francia közönség nem ismeri a magyar Himnusz motívumait. Utána mégis elég sok kellemetlenségünk volt itthon. 1983-ban aztán eljutottunk odáig, hogy a Rádióban is föl lehetett venni. Ez a felvétel nagyon emlékeztet: a stúdióban jelen volt Lajtháné Rózsi néni és a fia, Lajtha Laci, a zseniális orvos, az oxfordi egyetem volt tanára, néhány barát és sok könny...

Láng István és **Lendvai Kamilló** is abba a nemzedékbe tartozik, amelyik nálam 8- 10- 12 évvel fiatalabb, akik nagy bizalommal jöttek hozzám. Lendvainak is egy pár gyönyörű darabját dirigáltam. Elsősorban kedvencem: a *Jelenetek Thomas Mann: József és testvérei című tetralógiájából*. A kantátát Kincses Veronikával és Polgár Lászlóval vettük fel. Szerintem egyike a legihletettebb és legszebb darabjainak.

A listán **Maros Rudolf** következik. 1957-ben vettük fel a *Szimfónia vonószzenekarra* című darabját. Ez volt tulajdonképpen az első együttműködésem a szerzővel. Ezt követte a *Baletzene*, a három különböző *Eufónia*, *Fagottverseny*, *Jegyzetek*, *Öt zenekari tanulmány*, *Ricercare*, *Tájképek*. Tehát szinte azt mondhatnám, hogy 57-től kezdve a teljes életművet én mutattam be. Maros néhány évvel ezelőtt halt meg és méltatlanul van olyan periódusban, amikor szinte semmit nem játszanak tőle.

Mihály András is jó néhány darabját bízta rám. Például a *III szimfóniát* és a kantátákat.

Petrovics Emil a *Lüzisztráté* című koncert vígoperáját eredetileg valamelyik vidéki színház számára komponálta, a prózai Arisztophanész mű kísérezzenéjeként. Én kértem fel, hogy egy koncertdarabot írjon belőle, így jött létre a több, mint 40 perces oratórium.

Sárai Tibor nekem 40 éves barátom. Egyike a legtisztább embereknek a magyar zenei életben. Pedig sok olyan funkciót töltött be, amiben sokan nem tudnak megmaradni ilyen tisztán. Csak egy nagyon régi példát említek. Egy időben a Rádió zenei osztályának vezetője volt. Amikor kinevezték, az első napon tartott egy osztályértekezletet, és a székfoglalójában felvázolta a programját. Az első tiltó rendelkezése a hivatalba lépésének napján az volt, hogy míg ő ebben a székben ül, a Magyar Rádióban az ő műveiből egy taktus sem hangozhat el. És amíg ő a Rádióban vezető funkciót töltött be, valóban le volt tiltva a Rádió műsorából Sárai – mint zeneszerző. Ez a fajta puritanizmus és tisztesség – ami talán túlzott is volt -, nagyon szívemhez szól és nagyon szeretem.

A *II. szimfóniáját* nekem ajánlotta, a Béke- oratóriumát is én mutattam be. A *Krisztus vagy Barrabás* című műve sajnos még nyilvánosan nem hangzott el.

Refrénszerűen visszatér ez a bizonyos generáció, mert **Soproni József** is ide tartozik. Tőle is jó néhány darab szerepel itt a listán. Nekem különösen kedves a *Hegedűverseny*, amit 1985-ben mutattunk be, és aztán külföldön egy zenekari turnén, a Csehszlovákiai Magyar Napok keretében több koncerten is játszottuk.

Itt látom **Sugár Rezső** nevét. Neki szintén több darabját, de elsősorban az *Epilógust* nagyon sokszor, sok helyen, külföldön is dirigáltam. Ő a *Hősi ének* című nagy oratóriumával robbant bele a magyar zenei életbe. Azokban az időkben – úgy utálok mondani az ötvenes éveket, de hát ez az igazság amelyekben az ő stílusa, egy hevült, romantikus stílus nagyon otthon volt. Ő is küzdött azután, hogy megtalálja a saját hangját, hiszen igazi, őszinte, tiszta zeneszerző volt. Egy-két darabját, amit dirigáltam, kifejezetten szerettem.

A beszélgetés elején említettem, hogy az első években feladatként kaptam ezeket a műveket. A következő periódusban már a szerzők jöttek hozzám, és én igazán boldogan igyekeztem mindenkinek a kérését teljesíteni, örültem, ha valakinek tisztességgel elő tudtuk adni a darabját. Nem púpnak, hanem hivatásom részének tekintettem azt, hogy a mai magyar zene megszólaljon. De az utolsó tíz évben, azért válogatok. Annyi mindent kell csinálnom – időm és energiám sem engedi. És most már szeretnék azoknál a barátaimnál maradni, akik a legközelebb állnak hozzám.

És így jutunk el **Szöllősy András**hoz, akinek szintén jelentős darabjait mutattam be. Hozzá rendkívül szoros lelki kapcsolat fűz. Aki megtisztelt még azzal is, hogy az 50-ik születésnapomra a *Lehellet* című concertót írta, és egy gyönyörű ajánlással adta nekem.

Viszonylag sok **Székely Endre** darab van. Őt 1950.-ben ismertem meg, amikor a Rádiókórus alakult, aminek ő volt az első karigazgatója. Abból az időből – egy-két daltól eltekintve – nem nagyon látok felvételeket. Szöllősyhez hasonló típus, aki viszonylag későn találta meg az igazi hangját. Szöllősi is jóval 40 éve fölött kezdte írni az igazán nagy műveit.

Szervánszky Endre is a magyar zene elátkozottai közé tartozik. Nagy képességű, kitűnő szerző, aki a poklokat megjárta, miután őszinte és tiszta ember volt, hogy a maga hangját megtalálja. Itt látom a *Hat zenekari darabot*, amelyik az 1956 utáni kulturális élet legnagyobb vitáit robbantotta ki. Be is tiltották azt a művet. Mindenki azt hiszi, furcsa módon bennem is az az illúzió él, hogy 56 után minden megváltozott. Egyszerre szabadon lélegezhet mindenki, szabadon komponálhat, azt játszhatja amit akar. Messze nem így volt ez. Szervánszky *Hat zenekari darabja* körül szinte az ötvenes évekre emlékeztető kulturpolitikai viták, tiltások zajlottak le. Amíg ez a tényleg szabadon lélegző kultúrpolitikai légkör megszületett, addig 1956 után még legalább 10-15 év telt el. Tehát 56 nem volt olyan vízválasztó, hogy attól kezdve minden szép volt, - nem volt dogmatizmus, nem volt ellenzék, mert nagyon sok görcs volt. Szervánszky-nak a Pilinszky versére komponált, koncentrációs táborról szóló oratóriuma is csak egy előadást ért meg, - sajnálatos módon, igazán többet érdemelt volna.

Veress Sándor is a Bartók-Kodály utáni nemzedék nagyjai közé tartozik. Ő ugyan még ideje-korán elhagyta az országot. Ezért is van az, hogy csak egy művel, a *Hegedűversennyel* szerepel a listán. Pedig én sok darabot dirigáltam tőle, később is, az elmúlt 10 évben is, de azok nem bemutatók voltak, azért nem szerepelnek itt.

Nagyon futólag és vázlatosan ezek az első reflexiók amit ehhez a megdöbbenően hosszú listához fűzni tudok. Biztos, hogy jobban utána gondolva, az egyes művekről, az előadásuk körülményeiről is sokat tudnék mondani. Ez a lista 1950-től 1988-ig öleli fel azokat a darabokat, amelyeket a Rádióban bemutattam. Ha a kronológiát végignézzük, akkor ez egy kis magyar zenetörténet is. Zenetörténet a műfajok szempontjából, hiszen Kókai 1951-ben bemutatott *Lészen ágyú* című, Gábor Áronról szóló daljátékától, vagy Sárközy István *Új élet himnuszától* és Dávid Gyula *Győz a szegény ember* című kantátájától kezdve nagy utat tettünk meg Durkó Zsolt *Turner illusztrációjáig*, az *Altamiráig*, vagy más művek bemutatásáig. A háború utáni magyar zenének itt látható egy furcsa, de azért nagyon jellemző, jellegzetes keresztmetszete, vonulata. Így áttekintve, meg kell mondanom, hogy érdekes és tanulságos volt.

Veress Sándorra visszatérve, egyik legszebb emlékem, a *Szent Ágoston zsoltára* című oratóriumának bemutatása volt 1948-ban, Somogyi László vezényletével. Ezt a szép művet azóta is szeretném elvezényelni. Még mindig nem tettem le róla, és ha időm, valamint az égi és földi hatalmak engedik, akkor még szeretném előadni. A mottója egy Szent Ágoston szöveg:

„Mind akik békére vágytok, nézzétek az igazságot!”

*****

LEHEL GYÖRGY vezényel

magyar zeneszerzők műveinek rádiós felvételén (1950-1988)

(Zárójelben a rádiófelvétel évszáma van)

Ádám Jenő: Ábel siratása – szimfonikus freskó (1969)

Balassa Sándor: Cantata Y Op. 21. (Beney Zsuzsa) (1973)

Balassa Sándor: Glarusi ének Op. 29. (1979)

Balassa Sándor: Hívások és kiáltások Op. 33. (1982)

Balassa Sándor: Az ajtón kívül – opera öt képben Op. 27. (1977)

Balassa Sándor: Requiem Kassák Lajosért – Kassák Lajos költeményeire Op. 15. (1971)

Borgulya András: Brácsaverseny (1965)

Borgulya András: Concerto breve (1962)

Borgulya András: Intermezzo (1960)

Borgulya András: Szabad magyar föld (Tüttő János) (1963)

Borgulya András: Szép jóreggelt, almafák (Kapuvári Béla) (1959)

Borgulya András: Vidáman száll (Bródy Imre) (1962)

Bozay Attila: Pezzo concertato No.2. – citerára és zenekarra Op. 24.(1977)

Bozay Attila: Pezzo d'archi Op. 14. (1975)

Bozay Attila: Pezzo sinfonico No. 2. Op. 25. (1980)

Bozay Attila: Kínai szelence – kantáta (1963)

Darvas Gábor: Arany metszés (1967)

Darvas Gábor: Szimfonikus rögtönzések zongorára és zenekarra (1966)

Dávid Gyula: Brácsaverseny (1957)

Dávid Gyula: Hegedűverseny (1967)

Dávid Gyula: Kürtverseny (1971)

Dávid Gyula: Nyitány (1966)

Dávid Gyula: III. szimfónia (Felszabadulásunk 15. évfordulójára) (1960)

Dávid Gyula: Égő szavakkal (Raics István) (1969)

Dávid Gyula: Győz a szegény ember – kantáta (Weöres Sándor)(1953)

Decsényi János: Gondolatok – nappal, éjszaka (Válasz Theodor W.Adornonak)(1972)

Decsényi János: Szerelem – öt zenekari dal magyar költők verseire (1957)

Dubrovay László: II .Zongoraverseny (1987)

Dobos Kálmán: Hangzó jelenségek (1980)

Dobos Kálmán: Két kis darab fúvószenekarra (1962)

Durkó Zsolt: Altamira (1969)

Durkó Zsolt: Epizódok a B-A-C-H témára (1963)

Durkó Zsolt: Halotti beszéd(1975)

Durkó Zsolt: Hegedűverseny (1964)

Durkó Zsolt: Kamarazene (In memoriam Natalie et Serge Koussevitzky) (1974)

Durkó Zsolt: Kantáta No. 2.-Ady Endre: az Illés szekerén c. versére (1973)

Durkó Zsolt: Magyar díszítőelemek zenekarra (Fioriture per orchestra) (1967)

Durkó Zsolt: Magyar rapszódia (1965)

Durkó Zsolt: Rapszódia (1979)

Durkó Zsolt: Széchenyi oratórium (1986)

Durkó Zsolt: Turner illusztrációk (1978)

Durkó Zsolt: Zongoraverseny (1984)

Farkas Ferenc: Concerto rustico (1981)

Farkas Ferenc: Csembaló concertino (1959)

Farkas Ferenc: Furfangos diákok – balettszvit (1957,1962,1968)

Farkas Ferenc: Gyász és vigasz (Planctus et consolations) (1966)

Farkas Ferenc: Preludium és fuga (1957)

Farkas Ferenc:Csínom Palkó – daljáték (Dékány András) (1950,1963)

Farkas Ferenc: Májusi fény – daljáték (Dékány András) (1950)

Farkas Ferenc: Vidróczki – zenés ballada (Innocent Vincze Ernő) (1959)

Farkas Ferenc: Zeng az erdő- daljáték (Dékány András) (1965)

Farkas Ferenc: Vihar c. film zenéjéből (1953)

Gaál Jenő: Adagio (1953)

Gaál Jenő: Concertino zongorára és zenekarra (1959)

Grabócz Miklós: Két dal (Jankovich Ferenc) (1957)

Grabócz Miklós: Kell a játék (Kapuvári Béla) (1963)

Grabócz Miklós: Kincskeresők – kisoperett (Kótzian Katalin) (1956)

Gulyás László: Nincs más kiút (Szilágyi György) (1968)

Gulyás László: Ránk néz ország-világ – induló (Kapuvári Béla) (1954)

Gulyás László: A Tsz traktorosa (Boros János) (1962)

Hidas Frigyes: Adagio. Tengerparti sétalovaglás és Pas de deux a „Cédrus”c. balettből (1978)

Hidas Frigyes: Brácsaverseny (1960)

Hidas Frigyes: Cantata de minoribus (Erich Kästner szövegét Szoltsányi Zoltán ford.)(1964)

Hidas Frigyes: Concertino hegedűre és zenekarra (1958)

Hidas Frigyes: Concertino vonós és fafúvós hangszerekre (1969)

Hidas Frigyes: Concertino vonószzenekarra(1967)

Hidas Frigyes: Concerto semplice – per clarinetto (1978)

Hidas Frigyes: Fagottverseny (1981)

Hidas Frigyes: Fuvolaverseny (1967, 1982)

Hidas Frigyes: Gyászzene (Requiem egy hadseregért) (1974)

Hidas Frigyes: Hajnaltól estig – gyermekkantáta (Gál Zsuzsa) (1971)

Hidas Frigyes: Harsonaverseny (1979)

Hidas Frigyes: Rapszódia basszusharsonára és fúvószzenekarra (1983)

Hidas Frigyes: Széchenyi concerto (1985)

Hidas Frigyes: Szimfónia (1961)

Hidas Frigyes: Viharban, fényben – kóruszvit (Gál Zsuzsa) (1960)

Hidas Frigyes: Zongoraverseny (1974)

Horusitzky Zoltán: Négy balettkép (1968)

Huzella Elek: Emlények – 3 dal bariton hangra és zenekarra (Arany János)(1960)

Járdányi Pál: Tánczene (1954)

Jemnitz Sándor: Concerto vonószzenekarra (1954)

Jemnitz Sándor: Preludium és fuga (1960)

Jeney Zoltán: Omaggio (Szabó Lőrinc) (1966)

Kadosa Pál: Concertino (1953)

Kadosa Pál: II. divertimento (1961)

Kadosa Pál: I. hegedűverseny (1980)

Kadosa Pál: II. hegedűverseny (1963)

Kadosa Pál: Megy az eke (Illyés Gyula) (1952)

Kadosa Pál: Partita (1955)

Kadosa Pál: Pian e forte – sonate per orchestra (1963)

Kadosa Pál: I. szimfónia (1965)

Kadosa Pál: VIII. szimfónia(1969)

Kadosa Pál: Szimfonietta (1974)

Kadosa Pál: A végzetes szerelemről – kantáta József Attila versére(De amore fatali)(1964)

Kadosa Pál: I. zongoraverseny (1959)

Kadosa Pál: III. zongoraverseny (1957)

Kardos István: Mátyás király – opera-részletek (1961)

Kocsár Miklos: Elégia (1987)

Kocsár Miklós: Változatok zenekarra (1983)

Kókai Rezső: Concerto all' Ungherese (1958)

Kókai Rezső: Hegedűverseny (1953, 1963)

Kókai Rezső: Fülemlüle – daljáték (1950)

Kókai Rezső: Lészen ágyú – daljáték (1951)

Kókai Rezső: Hét falu kovácsa – daljáték (1954)

Kósa György: Bikasírató – kantáta(Devecseri Gábor) (1976)

Lajtha László: IV. (Tavaszi) szimfónia (1965)

Lajtha László: VII. Szimfónia (1983)

Lajtha László: III. szvit (1961)

Láng István: Jöjj május (Kövesdy János) (1964)

Láng István: Kettősverseny (1981)

Láng István: Scherzo a „Concertino zenekarra és xilofonra”c. műből (1961)

Láng István: IV. szimfónia (1984)

Láng István: Olimpia (1964)

Lendvai Kamilló: Concertino zongorára, fúvósokra, hárfára és ütőhangszerekre (1959)

Lendvai Kamilló: Három farsangi maszk: (1961)

Lendvai Kamilló: Jelenetek Thomas Mann: József és testvérei c. tetralógiájából- kantáta (1981)

Lendvai Kamilló: Négy invokáció zenekarra (1966)

Lendvai Kamilló: Orogenesis – Új hegyek születtek – oratórium Vlagyimir Iljics Lenin emlékezetére (1970)

Lendvai Kamilló: Példa és remény (1962)

Lendvai Kamilló: Sztálinváros ünnepel (Kövesdy János) (1960)

Loránd István: Ének a békéről (B.Radó Lili) (1963)

Loránd István: Fiatalok indulója (Szegő István) (1963)

Loránd István: Mindenütt a földön (Kapunvári Béla) (1968)

Loránd István: Október hajnalán (Kövesdy János) (1967)

Maros Rudolf: Balettzene (1962)

Maros Rudolf: Eufónia I. (1964)

Maros Rudolf: Eufónia II. (1965)

Maros Rudolf: Eufónia III. (1966)

Maros Rudolf: Fagottverseny (1966)

Maros Rudolf: Jegyzetek (1973)

Maros Rudolf: Öt zenekari tanulmány (1960)

Maros Rudolf: Ricercare (1959)

Maros Rudolf: Szimfónia vonószekarra (1957, 1965)

Maros Rudolf: Tájképek (1978)

Mihály András: Fantázia fúvósötösre és vonószekarra (1966,1972)

Mihály András: Gordonkaverseny (1965)

Mihály András: Nyitány egy nem létező operetthez (1960)

Mihály András: III. szimfónia (1963)

Mihály András: 1871 – kantáta (Raics István) (1961)

Mihály András: Védj a békét (Devecseri Gábor) (1959)

Molnár Antal: Bohózat nyitány (1972)

Ottó Ferenc: Ária és scherzo ütőkre (1963)

Papp Lajos: Arezzoi ének – sirató Kodály Zoltán emlékére (1974)

Patachich Iván: Budapest (Korompai Márton) (1961)

Petrovics Emil: Fuvolaverseny (1980)

Petrovics Emil: Lüsztráté – koncert vígopera (1962)

Ránki György : Aurora tempestuosa (1968)

Ránki György : 1514 –fantázia zongorára és zenekarra (1961)

Ránki György : I. szimfónia (1977)

Ribáry Antal: Szimfonietta (1957)

Rózsa Pál: Concertino hegedűre és zenekarra (1986)

Sárai Tibor: Csalogató (Szüdi György) (1955)

Sárai Tibor: Elment a nyár (Szüdi György) (1955)

Sárai Tibor: Fantázia gyermekkarra és kamarazenekarra (1959)

Sárai Tibor: Jelenetek a „János vitéz”c. táncjátékból (1958, 1961, 1963)

Sárai Tibor: Krisztus vagy Barrabás (1978)

Sárai Tibor: Sírfelirat Szabó Ferenc emlékére (1975)

Sárai Tibor: I. szimfónia /Mikisz Theodorakisnak ajánlva) (1968)

Sárai Tibor: II. szimfónia (1975)

Sárai Tibor: Tavaszi concerto (1982)
Sárai Tibor: Változatok a béke témájára – oratórium (1966)

Sárközy István: Concerto grosso (1970)
Sárközy István: Legénytánc (1960)
Sárközy István: Szárítsd jó szél (Gál Zsuzsa) (1960)
Sárközy István: Új élet himnusza (Zsombor János) (1952)

Seiber Mátyás: Fantázia hegedűre és zenekarra (1960)

Soproni József: Eklipsis (1970)
Soproni József: Gordonkaverseny (1968, 1972)
Soproni József: Hegedűverseny (1985)
Soproni József: I. szimfónia (1977)

Sugár Rezső: Concerto (1964)
Sugár Rezső :Concertino kamarazenekarra (1980)
Sugár Rezső: Epilógus – zenekarra (1974)
Sugár Rezső: Metamorfosi (1969)
Sugár Rezső: Partita vonószzenekarra (1968)
Sulyok Imre: Még nem elég (Váci Mihály) (1966)

Szabó Ferenc: Békét kíván a világ (Kótzsián Katalin) (1955)
Szabó Ferenc: Felszabadult melódiák (1963)
Szabó Ferenc: Lírai szvit (1952)
Szabó Ferenc: Munkára fel (Raics István) (1970)
Szabó Ferenc: Nótaszó (1951, 1967)
Szabó Ferenc: Rákosi a jelszónk (1951)

Székely Endre: Concerto – Versenymű zongorára, vonós- és ütőhangszerekre (1959)
Székely Endre: Esztendő (Csanádi Imre) (1958)
Székely Endre: Fantasia concertante (1987)

Székely Endre: Fantasma (1976)

Székely Endre: A hangzások keletkezése és elhalása (1976)

Székely Endre: Három evokáció (1981)

Székely Endre: Ifjúmunkások dala (Gond életünk) (1954)

Székely Endre: Kürtverseny (1977)

Székely Endre: A pákozdi dombon . szimfonikus költemény (1954)

Székely Endre: Szimfónia (1958)

Szelényi István: Dominik István balladája(Kuczka Péter) (1954)

Szelényi István: Ének Szántó-Kovács Jánosról (László Zsigmond) (1955)

Szelényi István: Hommage à Bartók (1953)

Szervánszky Endre: Hat zenekari darab (1963)

Szervánszky Endre: Sötét mennyország- oratórium (1964)

Szervánszky Endre: Változatok zenekarra öt tételben (1965)

Szokolay Sándor: Hegedűverseny (1957)

Szöllősy András: Lehellet (1976)

Szöllősy András: Musica per orchestra (1973)

Szöllősy András: Preludio, adagio, fuga (1974)

Szöllősy András: Sonorità /Hangzások) (1974)

Tardos Béla: Békét akarunk (Raics István) (1954)

Tardos Béla. Négy zenekari dal – Illyés Gyula verseire (1964)

Tardos Béla: Rendért kiáltanak (Garai Gábor) (1967)

Tardos Béla: Zongoraverseny (1954)

Vavrinecz Béla: Balti népek táncai (1961)

Vécsey Jenő: Concertino zongorára (1959)

Vécsey Jenő: Szimfonikus concerto Krúdy Gyula emlékére (1959)

Veress Sándor: Hegedűverseny (1964)

Vincze Imre: Aforismo (1960)

Vincze Imre: I. szimfónia (1953)

Vincze Imre: II. szimfónia /Sztálinvárosi) (1953)

Vincze Ottó: Rapszódia fuvolára (1959)

Vincze Ottó: Találkozás – intermezzo (1956)

Vincze Ottó: Tánccapriccio (1953)

Vincze Ottó: Tíz prelúdium Schiller „Don Carlos”-ához (1956)

Viski János: Hegedűverseny (1962, 1988)

*****

Lehel György vezényel:

Magyar zeneszerzők műveinek rádiós felvételei – időrendben

1950

Farkas Ferenc: Csinom Palkó – daljáték (Dékány András)

Farkas Ferenc: Májusi fény – daljáték (Dékány András)

Kókai Rezső: Fülemlé – daljáték

1951

Kókai Rezső: Lészen ágyú – daljáték

Szabó Ferenc: Nótaszó

Szabó Ferenc: Rákosi a jelszónk

1952

Kadosa Pál: Megy az eke (Illyés Gyula)

Sárközy István: Új élet himnusza (Zsombor János)

Szabó Ferenc: Lírai szvit

1953

Dávid Gyula: Győz a szegény ember – kantáta (Weöres Sándor)

Farkas Ferenc: Vihar c. film zenéjéből

Gaál Jenő: Adagio

Kadosa Pál: Concertino

Kókai Rezső: Hegedűverseny

Szelényi István: Hommage à Bartók

Vincze Imre: I. szimfónia

Vincze Imre: II. szimfónia

Vincze Ottó: Tánccapriccio

1954

Gulyás László: Ránk néz ország- világ – induló (Kapuvári Béla)

Járdányi Pál: Tánczene

Jemnitz Sándor: Concerto vonósszenekarra

Kókai Rezső: Hét falu kovácsa – daljáték

Székely Endre: A pákozdi dombon – szimfonikus költemény

Székely Endre: Ifjómunkások dala (Gond életünk)

Szelényi István: Dominik István balladája (Kuczka Péter)

Tardos Béla: Békét akarunk (Raics István)

Tardos Béla: Zongoraverseny

1955

Kadosa Pál: Partita

Sárai Tibor: Csalogató (Szüdi György)

Sárai Tibor: Elment a nyár (Szüdi György)

Szabó Ferenc: Békét kíván a világ (Kótzsián Katalin)

Szelényi István: Ének Szántó-Kovács Jánosról (László Zsigmond)

1956

Grabócz Miklós: Kincs keresők – kisoperett (Kótzsián Katalin)

Vincze Ottó: Találkozás – intermezzo

Vincze Ottó: Tíz preludium Schiller „Don Carlos”-ához

1957

Dávid Gyula: Brácsaverseny

Decsényi János: Szerelem – öt zenekari dal magyar költők verseire

Farkas Ferenc: Furfangos diákok – balettszvit

Farkas Ferenc: Prelúdium és fuga

Grabócz Miklós: Két dal (Jankovich Ferenc)

Kadosa Pál: III. Zongoraverseny

Maros Rudolf: Szimfónia vonószerekre

Ribáry Antal: Szimfonietta

Szokolay Sándor: Hegedűverseny

1958

Hidas Frigyes: Concertino hegedűre és zenekarra

Kókai Rezső: Concerto all'Ungherese

Sárai Tibor: Jelenetek a „János vitéz”-c. táncjátékából (I.- VI. tétel)

Székely Endre: Esztendő (Csanádi Imre)

Székely Endre: Szimfónia

1959

Borgulya András: Szép jóreggelt, almafák (Kapuvári Béla)

Farkas Ferenc: Csembaló concertino

Farkas Ferenc: Vidróczki – zenés ballada /Innocent Vincze Ernő)

Gaál Jenő: Concertino zongorára és zenekarra

Kadosa Pál: I. zongoraverseny

Lendvay Kamilló: Concertino zongorára, fúvósokra, hárfára és ütőhangszerekre

Maros Rudolf: Ricercare

Mihály András: Véd a békét (Devecseri Gábor)

Sárai Tibor: Fantázia gyermekre és kamarazenekarra – Mi legyek? (Szüdi György)

Székely Endre: Concerto – Versenymű zongorára, vonós- és ütőhangszerekre

Vécsey Jenő: Concertino zongorára

Vécsey Jenő: Szimfonikus concerto Krúdy Gyula emlékére

Vincze Ottó: Rapszódia fuvolára

1960

Borgulya András: Intermezzo

Dávid Gyula: III. szimfónia (Felszabadulásunk 15. évfordulójára)

Hidas Frigyes: Brácsaverseny

Hidas Frigyes: Viharban, fényben – kóruszsvit (Gál Zsuzsa)

Huzella Elek: Emlények – három dal bariton hangra és zenekarra (Arany János)

Jemnitz Sándor: Prelúdium és fuga

Lendvay Kamilló: Sztálinváros ünnepel (Kövesdy János)

Maros Rudolf: Öt zenekari tanulmány

Mihály András: Nyitány egy nem létező operetthez

Sárközy István: Legénytánc (Hollós Lajos feld.)

Sárközy István: Szárítsd jó szél (Gál Zsuzsa)

Seiber Mátyás: Fantázia hegedűre és zenekarra

Vincze Imre: Aforismo

1961

Hidas Frigyes: Szimfónia

Kadosa Pál: II. divertimento

Kardos István: Mátyás király – operarészletek (Bevilaqua Borsody Béla)

Lajtha László: III. szvit

Láng István: Scherzo a „Concertino zenekarra és xilofonra”c. műből

Lendvay Kamilló: Három farsangi maszk

Mihály András: 1871 – kantáta (Raics István)

Patachich Iván: Budapest (Korompai Márton)

Ránki György: 1514 – fantázia zongorára és zenekarra (Derkovits fametszetei nyomán)

Sárai Tibor: Jelenetek a „János vitéz”c. táncjátékából (Hangversenyfelvétel)

Vavrinecz Béla: Balti népek táncai

1962

Borgulya András: Concerto breve

Borgulya András: Vidáman száll (Bródy Imre)

Dobos Kálmán: Két kis darab fúvószenekarra

Farkas Ferenc: Furfangos diákok – balettszvit (2. felvétel)

Gulyás László: a Tsz traktorosa (Boros János)

Lendvay Kamilló: Példa és remény

Maros Rudolf: Balettzene

Petrovics Emil:Lüzisztráté – koncert vígopera (Szövegét –Arisztophanesz nyomán – Devecseri Gábor írta)

Viski János: Hegedűverseny

1963

Borgulya András: Szabad a magyar föld (Tüttő János)

Bozay Attila: Kínai szelence – kantáta

Durkó Zsolt: Epizódok a B-A-C-H témára

Farkas Ferenc: Csinom Palkó – daljáték (Dékány András)(2.felvétel)

Grabócz Miklós: Kell a játék (Kapuvári Béla)

Kadosa Pál: II. hegedűverseny Op.32.

Kadosa Pál: Pian' e forte – sonata per orchestra

Kókai Rezső: Hegedűverseny (2.felvétel)

Loránd István: Ének a békéről (B.Radó Lili)

Loránd István: Fiatalok indulója (Szegő István)

Mihály András: III. szmfónia

Ottó Ferenc: Ária és scherzo ütőkre

Sárai Tibor: Jelenetek a „János vitéz”c. táncjátékából (3.felvétel)

Szabó Ferenc: Felszabadult melódiák

Szervánszky Endre: Hat zenekari darab

1964

Durkó Zsolt: Hegedűverseny

Hidas Frigyes: Cantata minoribus(Erich Kästner szövegét Szoltsányi Zoltán fordította)

Kadosa Pál: A végzetes szerelemről – kantáta József Attila verseire

Láng István: Jöjj május (Kövesdy János)

Láng István: Olimpia 1964. (Kövesdy János)

Maros Rudolf: Eufónia I.

Sugár Rezső: Concerto

Szervánszky Endre: Sötét mennyország – oratórium Pilinszky János költeményeire

Tardos Béla: Négy zenekari dal – Illyés Gyula verseire

Veress Sándor: Hegedűverseny

1965

Borgulya András: Brácsaverseny

Durkó Zsolt: Magyar rapszódia

Farkas Ferenc: Zeng az erdő – daljáték (Dékány András)

Kadosa Pál: I. szimfónia

Lajtha László: IV.(Tavaszi) szimfónia Op.52.

Maros Rudolf: Eufónia II.

Maros Rudolf: Szimfónia vonósszenekarra (2. felvétel)

Mihály András: Gordonkaverseny

Szervánszky Endre: Változatok zenekarra öt tételben

1966

Darvas Gábor: Szimfonikus rögtönzések zongorára és zenekarra

Dávid Gyula: Nyitány

Farkas Ferenc: Gyász és vigasz (Planctus et consolationes)

Jeney Zoltán: Omaggio (Szabó Lőrinc)

Lendvai Kamilló: Négy invokáció zenekarra

Maros Rudolf: Eufónia III.

Maros Rudolf: Fagott verseny

Mihály András: Fantázia fúvósötösre és vonósszenekarra

Sárai Tibor: Változatok a béke témájára – oratórium (László Zsigmond)

Sulyok Imre: Még nem elég (Váci Mihály)

1967

Darvas Gábor: Aranymetszés

Dávid Gyula: Hegedűverseny

Durkó Zsolt: Magyar díszítőelemek zenekarra

Hidas Frigyes: Concertino vonósszenekarra

Hidas Frigyes: Fuvolaverseny

Loránd István: Október hajnalán (Kövesdy János)

Szabó Ferenc: Nótaszó (2. felvétel)

Tardos Béla: Rendért kiáltanak (Garai Gábor)

1968

Farkas Ferenc: Furfangos diákok – balettszvit (3.felvétel)

Gulyás László: Nincs más kiút (Szilágyi György)

Horusitzky Zoltán: Négy balettkép

Loránd István: Mindenütt a földön (Kapuvári Béla)

Ránki György: Aurora tempestuosa

Sárai Tibor: I. szimfónia

Soproni József: Gordonkaverseny

Sugár Rezső: Partita vonószerekre

1969

Ádám Jenő: Ábel siratása – szimfonikus freskó

Dávid Gyula: Égő szavakkal (Raics István)

Durkó Zsolt: Altamira

Hidas Frigyes: Concertino vonós- és fafúvós hangszerekre

Kadosa Pál: VIII. szimfónia

Sugár Rezső: Metamorfosi

Székely Endre: Fantasma

1970

Lendvay Kamilló: Orogenesis – Új hegyek születtek – oratórium Vlagyimir Iljics Lenin emlékezetére

Sárközy István: Concerto grosso

Soproni József: Eklipsis

Szabó Ferenc: Munkára fel (Raics István)

1971

Balassa Sándor: Requiem Kassák Lajosért – Kassák Lajos költeményeire Op. 15.

Dávid Gyula: Kürtverseny

Hidas Frigyes: Hajnaltól estig – gyermekkantáta (Gál Zsuzsa)

1972

Decsényi János: Gondolatok – nappal, éjszaka(Válasz Theodor W.Adornonak)

Mihály András: Fantázia fúvósötösre és vonószzenekarra

Molnár Antal: Bohózat nyitány

Soproni József: Gordonkaverseny (2.felvétel)

1973

Balassa Sándor: Cantata Y. Op.21.(Beney Zsuzsa)

Durkó Zsolt: Kantáta No. 2. – Ady Endre: Az Illés szekerén című versére

Maros Rudolf: Jegyzetek

Szöllősy András: Musica per orchestra

1974

Durkó Zsolt: Kamarazene (In memoriam Natalie et Serge Koussevitzky

Hidas Frigyes: Zongoraverseny

Hidas Frigyes: Gyászzene(Requiem egy hadseregért)

Kadosa Pál: Szimfonietta

Papp Lajos: Arezzoi ének – sirató Kodály Zoltán emlékére

Sugár Rezső: Epilógus – zenekarra

Szöllősy András: Preludio, adagio e fuga

Szöllősy András: Sonorità

1975

Bozay Attila: Pezzo d'archi Op.14

Durkó Zsolt: Halotti beszéd

Sárai Tibor: Sírfelirat Szabó Ferenc emlékére

Sárai Tibor: II. szimfónia

1976

Kósa György: Bikasírató – kantáta (Devecseri Gábor)

Székely Endre: A hangzások keletkezése és elhalása

Szöllősy András: Lehellet

1977

Balassa Sándor: Az ajtón kívül – opera öt képben Op. 27.

Bozay Attila: Pezzo concertato No.2. – citerára és zenekarra Op.24

Ránki György: I. szimfónia

Soproni József: I. szimfónia

Székely Endre: Kürtverseny

1978

Durkó Zsolt: Turner illusztrációk

Hidas Frigyes: Adagio – Tengerparti sétalovaglás és Paux de deux a”Cédrus”c. balettből

Hidas Frigyes: Concerto semplice – per clarinetto

Maros Rudolf: Tájképek

Sárai Tibor: Krisztus és Barrabás

1979

Balassa Sándor: Glarusi ének Op.29.

Durkó Zsolt: Rapszódia

Hidas Frigyes: Harsonaverseny

1980

Bozay Attila: Pezzo sinfonico No. 2. Op. 25.

Dobos Kálmán: Hangzó jelenségek

Kadosa Pál: I. hegedűverseny

Petrovics Emil: Fuvolaverseny

Sugár Rezső: Concertino kamarazenekarra

1981

Farkas Ferenc: Concerto rustico

Hidas Frigyes: Fagottverseny

Láng István: Kettősverseny

Lendvay Kamilló: Jelenetek Thomas Mann: József és testvérei c. tetralógiából – kantáta

Székely Endre: Három evokáció

1982

Balassa Sándor: Hívások és kiáltások Op.33

Hidas Frigyes: Fuvolaverseny (2. felvétel)

Sárai Tibor: Tavaszi concerto

1983

Hidas Frigyes: Rapszódia basszusharsonára és fúvószenekarra

Kocsár Miklós: Változatok zenekarra

Lajtha László: VII. Szimfónia

1984

Durkó Zsolt: Zongoraverseny

Láng István: IV. szimfónia

1985

Hidas Frigyes: Széchenyi concerto

Soproni József: Hegedűverseny

1986

Durkó Zsolt: Széchenyi oratórium

Rózsa Pál: Concertino hegedűre és zenekarra

1987

Dubrovay László: II. zongoraverseny

Kocsár Miklós: Elégia

Székely Endre: Fantasia concertante

1988

Viski János: Hegedűverseny (2. felvétel)

*****

Mi történt a második beszélgetés után?

1988.november 8.

Miután a magnetofon szalagról legépeltem Lehel György szövegét, telefonon akartam hívni, ám kiderült, hogy a Rádióban van és Kocsár Miklóssal beszélget. Üzentem, hogy utána keressen meg. Amikor benyitott, úgy éreztem, hogy belülről fakadóan derűs, dinamikus mozgású. (Tehát jobban van!)

Áadtam a dossziét. „Még ma elolvasom!” – mondta látható örömmel.

Én pedig lelkes – szorgalommal fogalmaztam az újabb kérdéseimet, amelyeket a következő találkozásra szántam. Hiszen maga Lehel György mondta, hogy – a csupán első reflexiókat tartalmazó beszélgetést folytassuk tovább: a múlt emlékeinek részletesebb, mélyebb feltárásával.

1988.november 13-án este telefonon beszéltem bele.

- Kedves Éva! Elolvastam az írást és „lenyűgözőnek” tarom a nagy munkát! Köszönöm magának!

- *De hiszen ez csak a kezdet* – mondtam óvatos reménykedéssel, újabb találkozást sürgetve ...

- Igen, igen! Érdeemes folytatni! Találkozunk hamarosan, de ezen a héten még ne!

Ám a **Sors** nem adott lehetőséget újabb találkozásra. Az égi és földi hatalmak nem engedték azt sem, hogy elvezényelje a szívének oly kedves művet, Veress Sándor *Szent Ágoston* zsoltára című oratóriumát. 1989. szeptember 25-én meghalt.

*****

1989.december 13. Meglátogattam Lehel húgát: Juditot. Olvasta az összeállításomat. Hálából nekem ajándékozott 23 db. fényképet, amelyek a bátyjáról készültek. Van közöttük fiatalkori, későbbi rádiós felvétel, valamint zenekari tagokkal utazások közben. Új Zélandon, legutóbbi vendégszereplés alkalmával egy fotóművésznő különleges képet készített: a vezénylő bal kezéről. És átadta még (mivel kértem)- Szöllősy András Lehellet című concertójának kézzel írott partitúráját is, a különleges dedikációval.

1990. május 21. A Lehel-anyagot felajánlottam Breuer Jánosnak, a Magyar Zene szerkesztőjének. Az 1990. decemberi számban közzétették – amely érdekes módon, csak 1991. július 29-én jelent meg. 1991. augusztus 26-án a *Magyar Nemzet* „Lapolvasó” rovatában Gábor István így írt róla:

Múlt és jelen muzsikánkban – részlet

„Nemcsak a sajtónak, a rádiónak is van ördöge. *Sztálin* halálakor kora hajnalban beráncigálták a zenei szerkesztőt a stúdióba, hogy az alkalomhoz méltó gyászműsort állítson össze. Miután a programot hat héttel korábban kellett megtervezni, az első szám a Hunyadi László kórusrészlete lett volna, ezzel a kezdettel: *Meghalt a cselszövő* ... Ki tudja, mi történik, ha ezzel az Erkel-művel indul a reggel. Szerencsére *Lehel György*, mert ő volt a szerkesztő – még időben változtatott a műsoron.

Szerencsére, írjuk, mert a két éve elhunyt kiváló dirigens áldozatos tevékenysége nélkül bizonyára szegényebb lenne az elmúlt évtizedek zenei termése. Márpedig az egyáltalán nem kétséges, hogy esetleges figyelmetlensége a szovjet diktátor halálakor nem óvta volna meg a súlyos börtönbüntetéstől. Ezzel szemben a *Magyar Zene* című zenetudományi folyóirat legfrissebb – 1990. december! – számában olvasható interjúból kiderül, hogy 1950-től 1988-ig ötvennyolc magyar zeneszerző kétszázötvenkilenc művéből készített ösbemutatót Lehel a rádióban.

Bieliczky Éva két menetben beszélgetett a Rádió vezető karmesterével: 1981-ben, majd 1988 októberében, súlyos műtéte utáni lábadozásakor. Ez a második interjú azért különösen érdekes, mert kitűnik belőle: **szinte egyedülálló** az a munkásság, melyet Lehel György az új magyar muzsika érdekében végzett. Igaz, ehhez olyan partnerekre volt szüksége, mint a Magyar Rádió vezetőségének néhány jeles tagja, akik ezzel a magyar kulturális életben szinte példa nélkül álló mecénási szereppel azonosulni tudtak.

Bieliczky összeállítása *Farkas Ferenc*-daljátékának, a *Csinom Palkó*nak 1950-es felvételével kezdődik. A teljeség igénye nélkül említünk meg néhány olyan művet, amelyinek rádiós premierje Lehel György nevéhez fűződik. *Kadosa Pál*: *Concertino, Partita, Pian e forte, Dávid Gyula*: *Brácsaverseny*, *Szokolay Sándor*: *Hegedűverseny*, *Maros Rudolf*: *Ricercare, Eufónia I., II., III., Ránki György*: *1514*, *Petrovics Emil*: *Lüzisztráté, Fuvolaverseny*, *Viski János*: *Hegedűverseny*, *Szervánszky Endre*: *Sötét mennyország* (oratórium *Pilinszky János* verseire), *Hat zenekari darab*.

Ebből az önkényesen, és a recenziós ízlése szerint összeválogatott műjegyzékből is kitetszik, hogy e nagyszerű muzsikos milyen hallatlan odaadással szolgálta a kortárs magyar zene ügyét. És tegyük hozzá: nem csekély bátorsággal. Mert a külföldre emigrált *Veress Sándor Hegedűversenyének* és *Lajtha László* szimfóniáinak műsorra tűzéséhez legalább annyi kurázi kellett, mint 1864-ben bemutatni a *Pilinszky*-versekre írt oratóriumot attól a *Szervánszky* Endrétől, aki a művelődéspolitikának ugyanolyan fekete báránya volt, mint a katolikus szemléletű költő.

Nehéz lenne megjósolni, lesz-e folytatója sokunk kedves barátja, *Lehel* György áldozatos munkásságának.”

*****

Szemelvények Lehel György életrajzából

1926. február 10-én született Budapesten. Zeneszerető, polgári családban nőtt fel, édesapja végzett hegedűs volt, de tisztviselőként dolgozott. A gyermek Lehel György öt-hat évesen kezdett hegedülni, majd zongorázni, 14-15 éves korában a Madách Gimnázium zenekarát vezényelte. 1938 és 46 között magánúton tanult tovább: Kadosa Pálnál zeneszerzői stúdiumokat végzett. Somogyi Lászlónál pedig karmesteri képzésben részesült.

*****

1947. július 26-án az „Új magyar karmesterek bemutatkozása” című stúdióhangversenyen Haydn: *D-dúr (Londoni) szimfóniáját* vezényelte a Rádiózenekar élén.

1947. augusztusában mutatkozott be a nyilvánosság előtt: a Károlyi- kertben tartott koncerten Beethoven I. és II. szimfóniáját vezényelte.

*****

1946-tól kezdve dolgozott a Magyar Rádióban: mint lemezforgató, zenei rendező, komolyzenei osztály vezetője, főszerkesztő – 1956-ig.

1957-től a Rádiózenekar karmestere, 1962-től a zenekar igazgatója és vezető karmestere. A Rádiózenekarral és egyénileg is koncertezett Európa, Amerika, Ázsia és Ausztrália szinte minden nagyvárosában. Koncertjeinek száma meghaladta a kétezret.

Számtalan rádiófelvételén kívül, ötvennél több hanglemez őrzi emlékét.

Utolsó hangversenye Új Zélandon volt 1989 nyarán.

Utolsó hanglemezfelvételén Brahms *IV. szimfóniáját* vezényelte 1989-ben.

*****

Kitüntetései: Liszt díj (1955, 1962), Kossuth-díj (1973), Érdemes művész(1968), Kiváló művész (1979), Bartók Béla-Pásztory Ditta-díj (1988)

A Chicago Conservatory díszdoktora (1977)

*****

1989.szeptember 25-én halt meg Budapesten, karmesteri működésének 43. és életének 63. évében.

*****

Lehel Judit, a Magyar Televízió dramaturgja 1995. áprilisában halt meg ugyancsak tüdőrákban, a bátyjához hasonló tünetekkel, hasonló szenvedések közepette.

*****

Lehel György zongorázik

A „forgató”

Lehel György, Otto Klemperer, Kodály Zoltán

Fischer Sándor a (zenei osztály munkatársa), Kodály Zoltán, Lehel György

Fischer Sándor, Palló Imre, Kodály Zoltán, Lehel György

Lehel György (1950)

Lehel György és a Rádiózenekar tagjai

Hangverseny a Vajdahunyad várban (1950. május 1.)

Lehel György, Ujfalussy József

A karmester és a Rádiózenekar a próbán, illetve külföldön városnézés közben

Sztárfotók

A hat zeneszerző fényképét a **Contemporary Hungarian Composers** (1974) című gyűjteményből másoltam.

Mihály András fényképe/Mihályné Varga Csilla gyűjteményéből)

II. rész

S Z Á M V E T É S

A MAGYAR RÁDIÓ ÉS AZ ÚJ MAGYAR ZENE ÉVTIZEDEIRŐL

Mindaz, amit Lehel György 1988.október 17-én, a második interjúban elmondott – a kortárs magyar zeneszerzőkkel való ember- és munkakapcsolatáról szóló „búcsúbeszédnek” is tekinthető. Éreztem, hogy a témáról alkotott kép úgy lesz teljesebb, ha a dirigens által leggyakrabban emlegetett zeneszerzők is megszólalnak. Amikor e találkozásokra sor került, akkor már Lehel Györgyre „emlékezni” kellett .Magyarországon pedig a változások szele fújt. Így az „Emlékezés” egyben „Számvetés” is, amely az elmúlt évtizedek zenetörténetét is felidézi.

*****

S Á R A I T i b o r :

„Azok az ötvenes évek...”

(1989. X. 25.)

Sárai Tibor egyike a keveseknek, akiket még meg lehet kérdezni arról, hogy hogyan is voltak azok az ötvenes évek a Magyar Rádióban. Arra kértem, hogy beszéljünk erről.

Miközben lakása felé igyekeztem, eszembejutott egy régi emlékem. 1961-ben zeneakadémiai szolfézs és összhangzattani vizsgámon ő volt a vizsgabizottság elnöke. Emberi „aurája” olyan jóindulatot sugárzott felém, amitől vizsgadrukkom eltűnt. Mindegyik hangzatot – amit leütöttek zongorára – biztosan meghallottam, leénekeltem. A jeles mellé elnöki dicséretet is kaptam. Visszamenőleg én a tanár úrnak adnék hasonlót. Hiszen ahhoz is talentum kell, hogy a tanár a maximumot tudja kihozni a tanítványból. De ez csak egy jellemző kis példa. A nagy eseményeket a történelem produkálta, ahol helytállásból, az emberséges, etikus magatartásból sokszor jelesre vizsgázott Sárai Tibor.

- Ezek közül most az ötvenes éveket emelném ki, hiszen Ön akkoriban a Rádióban dolgozott, mégpedig vezetői beosztásban. Hogyan került sor erre? Jelentkezett, vagy valaki hívta?

- Nem. Abban az időben az ilyen dolgok párthatározat alapján történtek. Tehát párthatározat alapján kerültem a Rádióba. Először 1949 májusától szeptemberig voltam ott. Majd Szirmai István, a Rádió akkori elnöke közölte velem az újabb párthatározatot, mely szerint a Népművelési Minisztériumban kapok feladatot. Aztán Révai József adta tudtomra a következő utasítást, hogy újra visszamegyek a Rádióba. Ez alkalommal 1950-ben a Műsorigazgatóságon, majd fegyelmi büntetés miatt egy fokkal alacsonyabb beosztásban, a zenei osztály vezetőjeként dolgoztam 1951 és 1953 között. Ezek az intézkedések tehát nem állami vonalon történtek, hanem a Pártközpont megfelelő osztályain.

- *Mind a zenetörténészek, mind a közvélemény ezt a korszakot zsdanovizmusnak nevezi.*

- 1948-ban a Szovjet Kommunista Párt hozott egy határozatot a zenéről. Ennek előkészítője és előadója Zsdanov volt. Azért ezt a zsdanovi határozatnak nevezték akkor is, most is. De ez egy hivatalos határozat volt.

- *Mi volt ennek a párthatározatnak a lényege?*

- Vezető szovjet muzsikusokat, tehát a világon mindenütt ismert zeneszerzőket, mint például Sosztakovicsot, Hacsaturjánt, Prokofjevet és másokat keményen bírálta ez a határozat, azzal hogy a polgári formalizmus útján haladnak, hiszen a zenekarból sikolyok, zörejek szólnak, nem harmóniák, nem dallamok. Ez pedig a népnek nem kell.

- *Értett-e a zenéhez Zsdanov?*

- Arról hallottunk, hogy Zsdanov, amikor az SZKP Politikai Bizottságától megkapta a feladatot, akkor elkezdett tanulni összhangzattant, formatant, stb. Tehát foglalkozott a zenével, csak hát igen gyatra eredményre jutott.

- *A határozat negatív hatása mégsem maradt meg a Szovjetunió határain belül.*

- Bizony nem. Sőt, ennek a határozatnak óriási hullámai voltak az egész világon. Így hazánkban is. A Magyar-Szovjet Művelődési Társaságban volt egy nagy ülés, ahol sokan elmondták a véleményüket. Többek között Kodály Zoltán is felszólalt, azzal támogatva a határozatot, hogy ő immár 30 éve harcol azért, hogy a zeneszerzés a népi gyökerekből táplálkozzék.

- *Milyen következményei voltak a Rádióban?*

- Bizonyos szovjet delegátusok jöttek hozzánk. Többek között egy Csulaki nevű zeneszerző, a tömegdalairól annak idején híres Novikov, és Zaharov, a Pjatnyickij együttes zenei vezetője. A Rádióban ebben az időben már a nagy lakklemezen kívül kezdték használni a magnetofont is,

amivel például magyar műveket rögzítettek. Ezeket a Zeneművész Szövetség tagjai a szovjet kollegákkal együtt meghallgatták. Bizony a „vendégek” a magyar zeneszerzők legjobb műveit élesen bírálták.

Ott ültem én is a 6-os stúdióban, amikor Veress Sándor *Hegedűversenyét* is formalistának bélyegezték.

- *Ön aktívan benne élt a „Savergyán ügy” folyamatában. Hogyan is történt?*

- A zsdanovi határozat a viták középpontjában volt ezekben az években, persze értelmiségi, főleg zenész körökben. Ilyen szituációba kell elhelyezni a Savergyán ügyet.

- *Tudták-e, hogy ki volt ez a Savergyán?*

- Savergyán egy kis könyvben magyarázta és indokolta a zsdanovi határozatot. De se előtte, se utána senki nem hallott róla. Tehát ahogy említettem, az egész ügy a levegőben volt. Ezért nem lehet rossz néven venni, hogy Szirmai István, a Rádió elnöke egy, a Rádió vezetőiből álló Műsorülésen felvetette, hogy ezzel az anyaggal a Rádió műsorában is foglalkozni kell. Mi akkor harcoltunk ellen, azzal, hogy nem oda való. De ilyen esetekben mindig elhangzott egy bizonyos mondat. „Manyika írja!”. Manyika volt a titkárnő, aki a Műsorülések jegyzőkönyveit készítette. „Manyika írja: Határozat. Kötelezzük a zenei osztályt, hogy a Savergyán könyvet folytatásokban a műsorban leadja.” Mit volt mit tenni? A parancs az parancs. A sorozat elkezdődött.

Abban az időben én Műsorigazgatósági tagként a fontosabb zenei műsorok szuperlektora voltam. Lehel György a komolyzenei osztály vezetője, Devecseriné Huszár Klára pedig ennek a műsornak szerkesztője. Tehát három fórumon ment keresztül az anyag, mire adásba került. Egy hiba mégiscsak becsúszott. Mert én kihúztam egy olyan mondatot, ami Sosztakovicsra nézve nagyon sértő volt. De a javított példány valahogy elkallódott, nem lett továbbvezetve, és az adásban elhangzott ez a mondat is. Ennyi hiba valóban történt. De a lényeg az volt, hogy főnökségi határozatnak tettünk eleget, amikor ezt a sorozatot leadtuk. Mindaddig, amíg jött egy felháborodott hangú levél, amely hihetetlennek tartotta hogy ilyen műsor a Magyar Rádióban hangzik el. A levélíró azt hitte, hogy a Szabad Európa Rádió szól, amikor ilyen módon bírálják a legjobb szovjet szerzőket. Micsoda dolog ez?

Ekkor aztán kitört a botrány és megkezdődött a fegyelmi vizsgálat. Az ember örült, hogy az ilyen dolgot megúsza valahogyan. Engem és Lehel Gyurit egy fokozattal lejjebb tettek a ranglistán. Egyesítették a három zenei osztályt, (a komolyzenei, a könnyűzenei és a műsorlebonnyolítási osztályt, ez utóbbihoz tartozott a hangszalag és lemeztár). Az így kialakult Zenei Főosztálynak lettem a vezetője, Lehel György pedig a komolyzenei rész főszerkesztője. Huszár Klárit sajnos, azonnal kirúgták a Rádióból.

- Mi volt erről Szirmai véleménye? Nem hivatkoztak az előírt határozatra?

- Nem! 1951-ben ilyet nem lehetett csinálni. Akkor már olyan helyzet volt a Rádióban, hogy folyton körülnéztünk, ki van még ott. Annyira vitték az embereket. Egyszer például az NDK Rádió igazgatója volt nálunk vendégségben. Az ő tiszteletére a Gellértben vacsoráztunk. Én Újhelyi Szilárd mellett ültem, aki a Műsorigazgatóság vezetője volt. Egyszer csak a pincér odajött. Hallottam, amikor azt súgta, hogy Újhelyi elvtárs telefonon keresik. Kiment és többet nem láttuk.

- Nehéz dolga lehetett, a zenei főosztály vezetőjeként is.

- 1951 és 53 között a Rádióban osztályvezetőnek lenni rettenetes dolog volt. Mindenre figyelni kellett. Például arra, hogy milyen prózai műsor után következik a zene. Hiszen mindennek politikai jelentősége lehetett. Emlékszem, hogy rendkívüli nagy propagandát csináltak a tarlóhántás ügyében. Mintha a parasztok nem tudták volna, hogy meg kell csinálni. De a nagy kampány jellegű előadás után, a következő népzenei műsor első száma ez volt: „Ne menj rózsám a tarlóra ...” Öt perc múlva Rákosi telefonált.

Május 1-jén pedig hajnalban ott kellett lennünk az adón. Szirmainak is, nekem is. Még az időjárás-jelentést is meg kellett változtatni. Mert május 1-jén nem lehetett felhősödés. Még ha ömlött az eső, akkor is azt kellett mondani, hogy ragyogó napsütés van. Nekem pedig a megfelelő zenei szövegeket kellett felvenni a korongra, hogy az optimista, vidám hangulat biztosítva legyen.

A Rádió műsorában művészi szempontok alig jöhettek számításba. Nagyon kellett örködni azon, hogy mégiscsak hangozzanak el olyan művek is, amelyek a zeneművészetet reprezentálták.

- *Arról hallottam, hogy az Ön eltávolítása nagyon gyorsan zajlott le. De mi volt az oka?*

- Ez 1953 februárjában történt, amikor egy egész csoportot eltávolítottak. Ezt megelőzően, néhány héttel korábban a Rádió különböző vezetőit hívták Szirmai Istvánnak, a Rádió elnökének szobájába. Rákosi öccse, Bíró Zoltán várt bennünket, és közölte, hogy gazdasági természetű szabálytalanságok történtek Szirmai Istvánnál, ezért most elviszik. Ezt vegyük tudomásul. (És pang...) Elvitték.

Ezután volt egy műsorülés, amelyet szintén Bíró Zoltán vezetett. Kérdezte, hogy ki a zenei osztály vezetője. Jelentkeztem. „Maga meg van örülve, hogy a magyar népnek Beethoven-szimfóniákat ad?” Erre kértem egy kihallgatást, hogy ne itt a nyilvánosság előtt beszéljünk erről. Ezt meg is kaptam tőle, ahol ismét kifejtette, hogy ez abszurdum. Beethoventől csak egyet lehet adni, a Skót bordalt. Hogy miért, azt nem tudom. Szerintem ez volt az egyetlen, amit ő ismert. Én akkor azt mondtam, hogy „Bíró elvtárs, ne vegye rossz néven, ezt nem hajtom végre.” Aztán, már várható volt a kirúgásom.

Engem, és dr. Enyedi Györgyöt, a zenei osztály kiváló munkatársát együtt hívtak. Különbözőbb indoklás nélkül közölték, hogy hagyjuk el az épületet. Enyedi dr. még félig viccesen mondta, hogy neki van egy ebédjegye, azt még hadd egye meg. Szigorúan válaszoltak, hogy nem is ebédelhet meg, hanem fél órán belül hagyjuk el a Rádiót. Később tudtam meg a nagy sietség okát: már összehívták az úgynevezett röpgyűléseket, amelyeken bejelentették, hogy eltávolították a nép ellenségeit. Ezek mi voltunk.

- *Szelényi Anna, a zenei osztály titkárnője úgy mesélte, hogy Ön bement a szobájába, vette a kabátját, és azzal búcsúzott, hogy „Na én ide többet nem jövök”.*

- A kínos az volt, hogy fogadónap lévén, többen vártak rám. Éppen Polgár Tibor következett, aki bejött hozzám. Kénytelen voltam neki azt mondani, hogy „Tibikém, ne haragudj, de most el kell mennem, de úgy, hogy nem jövök többé vissza”.

- *A távozása után mi történhetett a zenei osztályon?*

- Én bizony nem nagyon figyeltem már erre. Nyolc hónapig voltam állás nélkül. Az volt a fő gondom, hogy valahogy kenyeret tudjak szerezni a családom számára.

- *Mit tudott kezdeni? Tanítani?*

- Az csak később volt. De addig is meg kellett élni valamiből. Például a Népművelési Intézet vidékre küldött zsűrizni, vagy meghallgatni valamilyen zenei műsort. A 31 forintos napidíj volt a keresetem, ami akkor még ért valamit. Ezt persze nem költöttem el, mert a feleségem készített egy kis ennivalót. Így a pénzt haza tudtam vinni. Néha a Zenei Alap is adott valami támogatást. Ez így ment egészen szeptemberig, amikor Kodály Zoltán javaslatára Sándor Frigyes, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola igazgatója felvett szolfézs tanárnak.

- *Hogyan tudta mindezt idegileg, egészségileg elviselni?*

- Nagyon nehezen. Amíg a Rádióban dolgoztam, minden reggel elköszöntem a feleségemtől, mert nem volt biztos, hogy hazajövök-e. De ha az egész életen át tartani kell a feszültségeket, akkor idős korra gyorsabban romlik az ember egészsége. Túl vagyok már az infarktuson is. Sok mindent átéltem az életemben, a deportálástól kezdve a fronton való aknaszedésig. De a rémálmaim nem erről szólnak, hanem arról, hogy a Rádióban vagyok 1951-ben.

- *Említette dr. Enyedi György nevét. Ma már kevesen tudják, hogy ki volt ő.*

- Nagy tekintélyű, kiváló muzsikus volt. A Lipcsei Egyetemen szerzett zenei doktorátust. Amikor Otto Klemperer Budapesten vezényelt, ragaszkodott ahhoz, hogy Enyedi dr. jelen legyen a próbáin. Időnként hátra fordult, s jellegzetes hangon kérdezte: "Herr Enyedi, alles in Ordnung?" Rendben van ez? Mert Enyedi még az óriási zenekari apparátusban is meghallotta, hogy pl. a 3. oboa egy kicsit sok.

Enyedi György hosszú ideig dolgozott a Rádióban. 1948-ban még osztályvezető is volt, később pedig olyanfajta munkát végzett, mint ma a zenei lektorok. Esztétikai fogantatású ember lévén, ez volt az ő igazi területe. Az élvonalbeli zeneszerzők szívesen fordultak hozzá. Segített is mindenkinek a hibák korrigálásában – amíg hagyták.

- *Ha muzsikus társaságban az etikus magatartásról esik szó, szinte legendaként emlegetik Lajtha László, Kókai Rezső és Sárai Tibor nevét. Mert amíg Önök a Rádióban vezetőként dolgoztak, addig a zeneműveik nem hangozhattak el a műsorban. Ez talán egy kicsit túlzás is lehetett, hiszen így a közéleti ember ellene volt zeneszerzői mivoltának.*

- Az biztos. De esetleg nem kellett volna vállalni a közéleti szereplést. Visszatetsző dolognak tartom, hogy amikor valaki vezetői pozícióba kerül, akkor zeneszerzőként is ismertebbé válik. Azáltal, hogy művei többször hangzanak el, mint ahogy azok értéke indokolná. Másrészt a beosztott szerkesztők számára sem, szabadna olyan szituációt teremteni, hogy a darabok gyakoribb műsorra tűzésével udvarolhassanak a főnöknek, bizonyos előnyökhöz jutás reményében.

- *Mégis, mikor vezetett vissza a zeneszerző Sárai Tibor útja a Rádióhoz?*

- Sztálin halála után már bizonyos enyhülés következett a politikai életben. Így 1954-ben például a *János vitéz jeleneteket* és néhány zenekari kíséretes gyermekkórust is felvettek. De tulajdonképpen csak 1956 után kezdődött az igazi együttműködés ezen a téren.

- *Mint zeneszerző elégedett-e a Rádió működésével?*

- A Rádió az egyetlen fórum, amelyik a kortárs magyar zenével törődik. Amit a többi zenei intézmény csinál hangversenyrendezés ügyében, az csak a statisztikájukat javítja. A kortárs zenét gettószerűen elkülönítik a zenetörténet folyamatától. És ezzel a módszerrel szinte elidegenítik a közönséget a saját kora zenéjétől. Helyesebb lenne a többi zeneművel együttesen megszólaltatni. Általában olyan zenei közegben élünk, ahol kegyes szívességnak számít a műveinket bemutatni.

- *Lehel György karmester kivétel volt.*

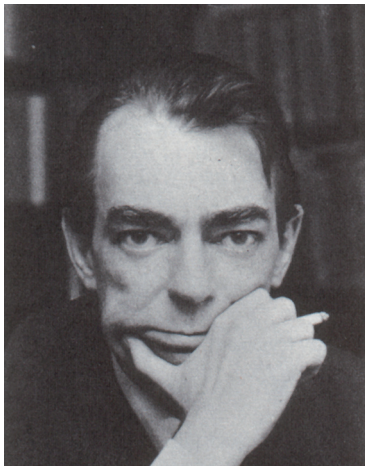
- Valóban, Lehel György pályájának művészi célkitűzése volt, hogy kortársai muzsikáját megszólaltassa. Sőt, ha tehetette, akkor hazai koncerteken és külföldi turnékon is műsoron tartotta. Most, hogy beszélünk róla, eszembe jutott az ő első hangversenye. A Puskin u. 4. szám alatt, a Közlekedési Dolgozók Szakszervezetének zenekarát dirigálta. 1946-ben – húszévesen – mielőtt még a Rádióba került volna. Én és a többi barátja mind ott ültünk és drukoltunk neki, hogy sikerüljön. Azért teszek erről említést, mert ott már magyar művet is vezényelt. Kadosa Pál *József Attila kantátájából* két tételt. Most visszatekintve úgy érzem, egy életreszóló hitvallást szimbolizált, hogy így indult a pályája.

- *Barátságuk egy életre szólt.*

- Barátságunk különösen akkor mélyült el, amikor már mind a ketten a Rádióban dolgoztunk. S együtt kellett az előbb említett viharokat kiállnunk és közösen elhárítanunk, már amennyire tudtuk! De egymás megbecsülése megmaradt mindvégig. Nem fogom elfelejteni azt a szombat estét – 1989.szeptember 23-át – amikor utoljára beszéltünk telefonon. Hallhatóan nehezebbre esett a légzés. Tisztában volt a helyzetével. Elköszönt. Minden érzelmösség nélkül. Amikor az ezt követő kedden reggel Judit húga jelentkezett az elmúlt éjszaka végzetes hírével, akkor értettem csak meg, hogy a telefonon keresztül nem elköszönt, hanem elbúcsúzott. Végleg.

Lehel Györgynek nemcsak műveim hiteles tolmácsolását köszönhetem, hanem azt is, hogy jelenlétével, szeretetével enyhítette számomra a nehéz idők megpróbáltatásait.

*****

S Z Ö L L Ő S Y András:

**„Amikor még a zenészek figyeltek egymásra...”
(1989. XI. 14)**

- Lehel György az új művek bemutatásával kapcsolatosan így nyilatkozott Önről: „Most már szeretnék azoknál a barátaimnál maradni, akik a legközelebb állnak hozzám. És így jutunk el Szöllősy Andrásához. Akinek szintén jelentős darabjait mutattam be. Hozzá rendkívül szoros lelki kapcsolat fűz.”

Hogyan kezdődött ez a barátság?

- A pályám kezdetén, nagyon sok alkalmi- és kísérőzenét írtam a Rádió számára. Olyan egy-kétezer forintos munkákat. Akkor még Lehel Gyuri is kezdő karmester volt, tehát többé-kevésbé ő dirigálta ezeket. Egy ilyen felvétel szünetében elkezdtünk beszélgetni. Hamarosan kiderült, hogy egyformán gondolkoztunk a zenéről, az irodalomról, képzőművészetről, egyformán gondolkoztunk a világról. És ez az egyformán gondolkodás az idők folyamán rendkívül szorossá fűzte kapcsolatunkat.

Számomra ez a barátság azt a bizonyosságot is jelentette, hogy ha egy új kompozíció kottáját Lehel György kezébe leteszem, akkor ő azt hallja ki belőle, amit én szeretnék, hogy ő kihalljon. A kották mögé tudott látni, világos volt számára, miért írtam meg valamit, mit akarok vele mondani. És ő ezt kibányászta a zenekarból. Ha az ember sok karmesterrel dolgozik életében, akkor tudja igazán, hogy ez milyen nagy dolog.

- Lehel Györgyöt idézem ismét: „Szöllősy András megtisztelt még azzal is, hogy az 50. születésnapomra a Lehellet című concertót írta, és egy gyönyörű ajánlással adta nekem.” Meghatóan szép gesztus, hogy Ön megírta ezt a művet, és olyan címet adott neki, amiben benne van Lehel neve is. Hogyan jutott eszébe ez az ötlet? S mi volt az ajánlás?

- Valamelyik darabomnak a lemezfelvételét csináltuk, úgy emlékszem, hogy a pasaréti református templomban. Utána megittunk egy kávé a közeli eszpresszóban. Beszélgetés közben azt mondta Gyuri: „holnapután leszek 48 éves”. Mire én: „az 50.születésnapodra írok neked egy *Lehelletet*, hogy ki ne fogyjon belőled a szusz!”- Ennyi volt az ötlet. S ha egyszer megígértem, meg is írtam.

Abban az időben különösen izgatott az a dolog, hogy lehet-e művet írni úgy, hogy mind a 12 hang egyszerre szóljon, az egész darab folyamán. Ezt a komponálási módot próbáltam meg ebben a concertóban. És valóban, az első taktustól az utolsóig az összes hang egyszerre szól. Mind a 12.

A *Lehellet* kéziratára aztán írtam egy hosszú, furcsa ajánlást, régies magyarsággal és helyesírással. Így:

„Szöllősy: LEHELLET (V.concerto) avagy változatoc és recercaroc az Isten éltessen témára, mellynec régies menetjeic mögött felsorakoznac mind az összes hangoc, mellyek-nec szüntelen zúgásuc azért zengedez, mert mind eme hangoc köszönteni óhajtjác az félszáz éves Mestert, kit ez darab írója szintén az összeg hangokhoz társulván tiszta szívből, nagy-nagy szeretettel köszönt

Buda várában A.D. 1976. die 10. februaris”

A gesztusról pedig csak annyit – egy zeneszerző nem tudja mással kifejezni a szeretetét, mint azzal, hogy ír egy darabot, vagy ajánlja valakinek. Így írtam és ajánlottam ezt a darabot Lehel György karmesternek.

- Volt-e Önök között valami részletesebb megbeszélés, vagy műhelymunka egy új kompozíció betanulásánál, felvételénél?

- Soha. Átadtam a partitúrát, aztán ő értesített, hogy mikor van a felvétel. És akkor elmentem. Előfordult persze, hogy közbeszóltam:Gyurikám ezt a dolgot így, vagy úgy szeretném. Néha ebben-abbban ellenkeztünk is. De ő megindokolta, hogy mit miért csinált. Egyszóval neki elképzelése volt a darabról, amit meg is valósított. A szólampróbákat is rendszerint maga vezette. És újra és újra, még egyszer és még egyszer próbálta. Ha valami mégsem sikerült ahogy kellett volna, az nem rajta múlt. Mert mire Gyuri a szólamokat lecsiszolta és öszerakta, hogy abból egységes dolog jöjjön ki, addigra már túl is voltak azon a próbaszámon, amit egyáltalán meg lehet adni.

Nem kívánhatom, hogy egy új darab felvételére adjanak még száz próbát. A Rádió nagyüzem, amelyiknek meg vannak a maga kötöttségei. Persze, amikor a Waldbauer vonósnégyes – köztük Molnár Antal – Bartók Béla I. vonósnégyesét bemutatták, akkor 280, vagy nem tudom mennyi próbát tartottak. Csakhogy ők elhivatottak voltak, hittek abban a zenében, és jól akarták előadni. Mert egy új darab mindig olyan, amilyennek a karmester, vagy előadó megmutatja. Egy Beethoven- szimfóniára mondhatom azt, hogy rosszul játszották. De egy új darab előadását nincs mihez viszonyítani. Senki sem tudja, hogy milyen. Lehel Gyuri tolmácsolásában én mindig úgy éreztem, hogy a kompozíció olyan. Hihetetlen érzéke volt ahhoz, hogy a legkevesebb próbával is eltalálja a lényegét. Megformálta az arányokat, összefogta, darabot csinált a hangokból.

- Ha tudta azt, hogy a Rádiózenekar fogja bemutatni a készülő új művét, akkor a komponálás közben számolt-e az ottani lehetőségekkel?

- Én mindig a Rádiózenekarban gondolkodtam.. Ezzel a zenekarral éppen a korai kísézőzenék miatt sokszor voltam kapcsolatban. Úgyhogy nagyon jól tudtam, hogy mit tud az I. hegedűs, mit tud a II. hegedűs, a klarinétos, az oboás. Ahogy tudtam igyekeztem testre szabni a szólamokat. Mindaddig, amíg el nem rugaszkodtam. És akkor jött a klarinétos, vagy más, hogy ezt a szólamot nem lehet eljátszani. Egy kis vita után aztán megegyeztünk. Pedig igazán nem kerestem a különleges fogásokat és hatásokat. Mert eljátszható darabokat szeretnék írni. Hiszen a mi zenekaraink általában nincsenek felkészülve a különleges igényű művek előadására. Az olvasásnál már rendszerint baj van. Aztán az együtthangzásnál. Egy Beethoven- szimfóniánál minden zenekari tag tudja, hogy mekkora diminuendót kell csinálni ahhoz, hogy a fontos szólam kijöjjön. Mert ezt már sokszor hallotta, sokszor játszotta. De az új darabnál már kísért a bizonytalanság. Még a legjobb zenekaraink sem alkalmasak mentálisan arra, hogy egy egész koncerten új műveket játszanak, mint ahogy a „Korunk zenéje” sorozatban olykor előfordul

A Rádiózenekarnál jobb a helyzet. Először is a zenekaraink közül a legjobban olvasnak. Hozzá vannak szokva. Kísézőzenéken és másokon jól begyakorolták. Azért lehetséges, hogy a Rádiózenekar első olvasása olyan, mint a többi nagyzenekarunk harmadik próbája. Ezt is Lehel György nevelte beléjük. És ő nevelte a zenekarba azt a tisztességet is, hogy sosem fintorog, hogyha új zenét játszik. A Rádiózenekarban ezt sohasem éreztem.

A régi boldog időkben, amikor még a zenészek figyelték egymásra, akkor szokás volt az, hogy bementünk egymás felvételeire. Például mikor Maros Rudinak volt egy felvétele, akkor nyolcan, tízen ültünk ott. És mindenki elmondta a véleményét. Megbeszéltük a zenekarral, a karmesterrel is, ha valamit másképpen gondoltunk. Volt valami érdeklődés egymást iránt.

- Mit gondol, a Rádió eddigi mecénási szerepe – az új magyar zenével kapcsolatban- változik-e, marad-e?

- Én nem ismerem a Rádiót belülről. Mindenesetre két dolog elengedhetetlen. Kell egy olyan vezetőség, amelynek fontos a magyar zene ügye. És kell egy olyan megszállott karmester, akinek az új magyar zene ügye a szívében fekszik. No most, ha van egy vezetőség, aki ezt szeretné tovább folytatni, és van egy karmester, aki azt mondja – ezt most személy szerint senkire sem mondom, mert azt sem tudom, hogy ki lesz Gyuri utódja, Ligeti András marad-e, vagy más jön – de ha azt mondja, hogy hagyjatok nekem békét ezzel a sok mai zenével, akkor hiába piszkálja őt a vezetőség, a karmester nem fogja csinálni. Lehet hogy jön valaki, akinek mindene lesz az új magyar zene, és ötpercenként be akar egyet mutatni, de akkor meg a második, a harmadik, vagy a negyedik után – most úgyis mozog minden- egy főnök fogja azt mondani, hogy hagyj békén már ezzel a sok mai zenével. Játsszatok inkább Mendelssohnt, mert az kell a közönségnek. Nem lehet ezt kiszámítani előre.

Ilyen szempontból az elmúlt évtizedekben nagyon szerencsésen alakult a közös munka, mert a Rádió vezetősége is akarta, és Lehel György is akarta támogatni a zeneszerzőket.

*****

Szóllósy:

LEHELLET

(V CONCERTO)

avagy változatos és terjedelmes
az Isten éltesen témája, melynek
régies monetei mögött felrakoznak
mind az összes hangok, melyeknek
szüntelen zúgásuk azért zengedez,
mert mind eme hangok közbülsően
éleltetik az egész életet

Mestert,

kite ez darab írása szintén az
összes hangokhoz társulván
tisztán szívből, nagy-nagy
szeretettel készült

Buda városában A.D 1976, die 10. Februaris

Szóllósy András Lehellet című művének ajánlása Lehel György karmesternek

Handwritten musical score for a choir and piano. The score is written on multiple staves. The top section features a complex piano accompaniment with many sixteenth and thirty-second notes. Below this, there is a vocal line with lyrics in Hungarian. The lyrics are: "Id - TEN EL - TES - SEN." The vocal line is marked with "f" (forte) and "in vilis" (in the world). The bottom section continues the piano accompaniment. The score is written in a cursive, handwritten style.

... és az Isten éltesen motívum

H I D A S Frigyes:

„Hiányzik a biztató kézszorítás....”

(1990.I. 11.)

Az emlékező művész bohém vidámsága és a szívszorító férfibánat jellemezte beszélgetésünket. Egy levelet nyújtott át nekem. A Lehel Györgytől kapott születésnap köszöntősorokat ma már úgy olvashatjuk, mint az eltávozott jó barát utolsó üzenetét.

Drága Fricike,

úgy szerettem volna 25-én elmenni a Fészekbe ünnepelni Téged, de hát – az ismert okok miatt- ez kilátástalannak látszik. Amúgy sem tudnék olyan pompás Happy Birthday-t összehozni, mint azt Te tetted velem.

De most, mikor Te is belépsz, a világ legundorítóbb klubjába – a Hatvanasokéba-, el kell mondanom (legalább egyszer az életben), hogy mennyire szeretlek, mennyire becsüllek és hogy a világon mindent kívánok Neked, ami szép és jó és egészség.

Sok évtizedes barátsággal és szeretettel: Gyuri

(1988.május 17.)

- Ez a meghatóan szép levél sok mindent elárul kettejük barátságáról. Próbáljuk meg felidézni a történetét. Hogyan ismerkedtek meg?

- Hogy hogyan ismerkedtünk meg, pontosan már nem tudom. Egy időben a Nemzeti Színházban voltam zenei vezető. A Rádiózenekar nagyon sokat játszott ott. Hamarosan én is bekerültem a zenekarba, mint zongorista. Bár nem voltam állományban, de amikor szükség volt rám, hívtak. Sokféle mű előadásában vettem így részt. Emlékezetes Bartók *Zenéjének* a hanglemezfelvétele. Tudvalevő, hogy abban van egy kínosan nehéz zongoraszólam.

Azt mondta Lehel Gyuri, hogy azt nekem kell eljátszani. Tiltakoztam, mivel szerintem komoly zongoraművészi felkészültség kellett hozzá. De Gyuri megerősített: "Te ezt meg tudod csinálni! Mert te tudsz zenekarban zongorázni. Más a zongoraművészet és más a zenekari zongorista feladata. Tanuld meg a szólamot!" Nem tehettem mást, nagyon sokat gyakoroltam. Nem hozhatam szégyent a mesterre, ha egyszer megkért rá. Fel is vettük a darabot hanglemezre. Utána pedig sokszor adtuk elő turnékon is. Aztán jött a többi nehéz zenekari zongorista feladat a *Petruskában*, Sosztakovics *I. szimfóniájában* és másokban.

Így kezdődött az ismeretség Lehel Gyurival, ami nagyon jó barátsággá mélyült. Különösen a külföldi utakon, amit együtt töltöttünk, együtt abszolváltunk. Emlékszem, a mostani Intercontinental helyén volt a régi Bristol, egy aranyos kis bárhelyiséggel. Időnként ide tértünk be iddogálni, beszélgetni. Akkor még nem nagyon dúskáltunk az élet javaiban, de azért erre tellett. És nagyon kellemes volt, jó volt.

Egyszer új lakásba költözött a Madách téren. Akkoriban vált el Rafael Mártitól. A feleségemmel együtt mentünk fel hozzá lakásszentelőre. Még nem volt berendezkedve, a könyvek is csak a fal mellett voltak felhalmozva. Volt ugyan egy ágy, meg valami asztalka is mellette, de mi a földön ültünk és kedélyesen csabai kolbászt rágszáltunk. Jól éreztük magunkat. Én azt hiszem, most is szívesen leülnék még a fal mellé a földre is, ha újra együtt lehetnénk...

Nagyon közel kerültünk akkoriban egymáshoz. Sajnos, aztán valahogy szétváltak útjaink. Az Operettszínházhoz kerültem, meg egyéb elfoglaltságaim is voltak, és egyre kevesebbet tudtam dolgozni a Rádiózenekarban. A mi barátságunk különben sem volt összejárásos, hogy én őhöz, ő énhozzám. Például az utolsó lakásában sohasem voltam. Inkább olyan pagodai barátság volt a mienk. A rádiós próba, vagy felvétel előtt mindig megváltottuk a világot. Előfordult néha bizonyos nézeteltérés is közöttünk, ami szintén hozzátartozik a barátsághoz. Később persze ez feloldódott, megoldódott, rendbe jött.

Lehel Gyuri 60. születésnapja tiszteletére koncertet rendeztek a Rádióban. Részt vett benne a Concentus Hungaricus, a Fúvós szeptett, Fafúvós kvintett és a Rádió énekkara. Azt a feladatot kaptam, hogy ezekre az együttesekre írjam át, hangszereljem meg az ismert angol születésnapi köszöntőt, a Happy Birthday-t. A próbákat titokban tartottuk, hogy az ünnepelt számára meglepetés legyen. Tényleg meghatódott, amikor meghallotta. Abban a műsorban nagyon szépen beszélt rólam. Amit én érzetem iránta, azt akkor csak a Happy Birthday-ban tudtam kifejezni.

- 1975. március 28-án az Operaházban bemutatott **Cédrus** című baletthez fűződik az egyik legemlékezetesebb élményem. A Csontváry festmények színpadi megjelenítését kiegészítette az ihletett muzsika, az Ön kompozíciója. Fel tudja-e idézni az est hangulatát?

- Igen, jól emlékszem rá. Azon a premieren véletlenül egy páholyban voltunk Lehel Györggyel. Én szándékosan hátrahúzódtam, hiszen a próbák alatt már sokszor láttam a művet. Gyuri pedig előttem ült. Amikor az Adagio tételre került sor, ő hátrahajolt és megszorította a kezem. Éreztem, hogy tetszik neki. Szavak nélkül is ki tudta fejezni a biztatását és elismerését. Később szólt, hogy csináljak a balettből zenekari hangversenydarabot is. Amit aztán *Adagio* címen nagyon sokszor dirigált felvételen vagy hangversenyen itthon és külföldön egyaránt. Az *Adagio* története, karrierje tehát a *Cédrus* operaházi bemutatóján kezdődött azzal a kifejező kézszorítással.

Sok más darabomat is műsorra tűzte hangversenyturnékon. Nem mindig mondta meg előre, csak utólag derült ki. Volt úgy, hogy csak hónapok múlva említette, hogy például a Svájci Rádióban felvették a *Concertinót*, vagy Tarjáni Ferivel a *Kürtversenyt*.

- Azt hiszem, nincs még egy magyar zeneszerző, aki olyan sok versenyművet komponált volna, mint Ön. Szinte mindegyik hangszer szerepel a palettáján: fuvola, oboa, klarinét, fagott, kürt, trombita, harsona, hárfa, zongora, hegedű, brácsa. A legtöbb versenymű ajánlása a hangszer virtuóz előadóművészenek szól. Az ő kedvükért komponálta-e a műveket, vagy más indítéka volt?

- Valóban sok versenyművet írtam. Elhatározott életcélom az, hogy a partitúrát végig komponáljam és minden hangszerre írjak versenyművet. Még hiányzik ugyan az orgona, a tuba, a nagybőgő, valamint az ütőhangszerek. Van, amiből már nem is lesz, mert nem érzek affinitást hozzá, hogy legyen. De van olyan hangszer, amelyikre már több mű is készült. Tehát az, hogy ki fogja előadni, nem volt szempont. Bár vannak erőszakos előadóművészek – jó értelemben vett erőszakosak-, például Hőna Guszti a megszállott harsonaművész. Aki le nem mászott a nyakamról, amíg meg nem írtam a versenyművet számára. Majd még kért 12, aztán még 4, aztán még 2 harsonára. Komponáltam még alt-, tenor-, és basszus pozánra. Szóval el lett látva a hangszer művekkel. De általában kevés előadó van, aki kérne.

A legtöbbet a már említett elhatározásom szerint írtam. S mivel a Rádiózenekarban kiváló hangszeres művészek játszanak, adva volta szólista személye is. Csak szoltam, hogy barátom ha volnál szíves... És ők mindig örömmel vállalták.

- Komponálás közben gondolt-e a Rádiózenekar képességeire, ha tudta előre, hogy ők fogják előadni a művet?

- Nem, nem ! Mert ők mindent tudnak! Az égvilágon mindenre képesek. Én olyat nem tudok írni, amit ők ne tudnának lejátszani. Vagy akkor már csúnya lenne, amit nem lenne érdemes meg sem komponálni. Szinte minden magyar szimfonikus művet a Rádiózenekar mutatott be. Lehel Gyurinak pedig élethivatása volt a magyar zene ápolása, segítése, megszólaltatása. Mindig lehetett rá számítani. Ritkán fordult csak elő, hogy a felvétel olyan időre volt beosztva, amikor ő éppen külföldön tartózkodott. Ha elkészültem valamivel, akkor jelentkeztem:”Gyurika, van egy új darabom.”- „Na, hol van a partitúra? Csinálom!”- válaszolta.

Amit eléje raktunk, abban a darabban ő hitt, azt ő szerette. Számára az volt akkor a zeneirodalom gyöngyszeme. A felvételen is úgy állt hozzá, hogy az egy beethoveni remekmű. Sajnos, a legtöbbről az idők távolában kiderült, hogy nem beethoveni, nem is remekmű, nem is zene már. A felvétel után egy héttel Gyurinak is meg volt a véleménye, hogy elég gyengén sikerült kompozíció. De azzal a csodálatos adottsággal rendelkezett, hogy amikor dolgozott a darabbal, akkor az volt élete középpontja. Minden megtett, hogy jól sikerüljön. Nagyon sokat köszönhetünk mi zeneszerzők Gyurinak ....(sír)...Nem bírom na!...Még mindig....No! Szóval hálával tartozunk az emlékének is.

- A mecénási szerepet nemcsak Lehel György, hanem a Rádió is feladatának tartotta.

- Igen. Szerencsére a Rádió támogatta Lehel Györgyöt ebben a törekvésében. A Zenei főosztály megérezte, hogy ez neki elhivatottsága, vagy kötelessége – illetve miért lenne kötelessége? De a zeneszerzőknek meg kell valamiből élni. Mindenesetre az éves tervekben benne volt azoknak a névsora, akiktől művet rendelték. Mert erre volt pénz, külön keret. Megrendelték, felvették és biztosítottak műsoridőt is az elhangzásra.

- *Az az érzésem, mintha mindezt kissé múlt időben mondaná. Milyen egy zeneszerző közérzete jelenleg?*

- A Rádió mecénási szerepe, azt hiszem, függvénye lett az ország gazdasági helyzetének. Nincs pénzük. Mondjuk ki magyarul. Bár próbálkoznak valamit tenni értünk, rendelnek is. Én nem panaszkodom. Nem tudom, a többi kollegák hogy vannak ezzel. De már nincs az a töretlen lelkesedés. Azt hiszem, a jelenlegi vezetés nem is fordít annyi gondot arra, hogy szorosabb kapcsolatot tartson a zeneszerzőkkel. Ez az én mostani meglátásom. Lehet, hogy rosszul látom, mert nem, járok annyit a Rádióba, mint hajdanában.

De voltaképpen a magyar zeneszerzés mindenhol kiszorul. Nemcsak a Rádióból. A filmgyárból például. Mikor írt valaki utoljára filmzenét? Csak konzervzenét használnak fel a filmekhez. Egyetlen zeneszerző otthon gyártja komputeren, vagy szintetizátoron. A filmgyár szempontjából érthető, mert sokkal kevesebbe kerül, mintha egy egész zenekart kellene fizetnie. A fül azonban hamar megszokja az elektronikus hangzást s nem tesz különbséget. Hiába jelez az egyik gomb lenyomása klarinét, a másik vonós hangzást a szintetizátoron. A fül ugyanazt az uniformizált gépi hangzást hallja.

Kiszorultunk a koncertéletből is. Mert hiába vannak a kis kamaraestek eldugva a Régi Zeneakadémiára, vagy máshova. Mindig ugyanaz az 50 vagy 40 ember jelenik meg hallgatóként. Koncertező zenekaraink pedig ritkán tűznek műsorukra magyar művet, pláne, ha külföldre mennek. Szóval... nem dicsőség ma magyar zeneszerzőnek lenni.

De nagyon eltértünk a témától. Mit mondhatnék még Gyuriról? Nagy úrt hagyott maga után. És lehet, hogy most ezt nem is tudjuk igazán. Adja Isten, hogy tévedjek benne. Kívánom, hogy Ligeti András átvegye tőle a stafétabotot, és ugyanolyan lelkesedéssel vezényelje a tiszteletreméltó kollegáim és az én műveimet, mint ahogy Lehel György tette.

*****

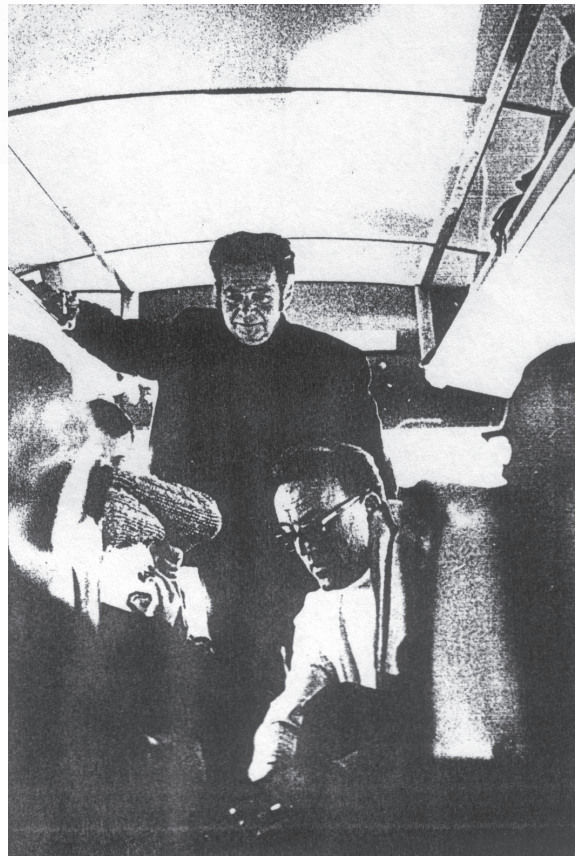
máj. 17.

Drága Frigike,
úgy szerettem volna 25-én elvenni a
fészekbe ünnepelni Téged, de hát - az
ismert okok miatt - ez kilátás talán
látott. Amúgy sem tudnék olyan pompás
Happy Birthday-t összehozni, mint azt Te
fitted velem.

De most, mikor Te is belépsz a világ
legundorított klubjába - a Hatvanasokéba -,
el kell mondanom (legalább egyszer az életben),
hogy mennyire szeretlek, mennyire becsüllek
és hogy a világon mindent kívárok Neked,
ami szép és jó és egyszerű.

Soha elválaszt barátsággal és
szeretettel

Gyuri

Lehel György kézzel írt levele Hidas
Frigyesnek, és egy fénykép utazás közben

S O P R O N I József:

„A zene emberi léptéke...”

(1990. II. 13.)

Soproni Józsefet művei és életútja alapján rendre, széphangzásra törekvő, tehát kiegyensúlyozott zeneszerzőnek tartom. A Rádióról és Lehel Györgyről akartam kérdezni. Néhány percnyi beszélgetés után meglepetésként tárult ki előttem szellemi világa: olimposzi csúcsokat és a leggonoszabb század szenvedésbugyrait érintve.

- Az első Rádiós felvétele 1956. február 27-én volt.

- Még főiskolás koromban írtam a vonószenei Concertómat. A Rádióbeli bemutatót Kulka János vezényelte, aki most az NSZK-ban működik. Nagy izgalommal mentem a stúdióba, hiszen a hangzás alapján kellett a szólamok hibáit kijavítani. Végül is a karmester talpraesett dirigálása és értelmezése átsegített a nehézségen.

- Az első felvételtől kezdve a „Kommentárok egy Händel- témához” 1988-as felvételéig 46 művét számoltam össze a Rádió gyűjteményében. Néhányat több alkalommal is rögzítették. Melyikre emlékszik ezek közül szívesen?

- Valóban nagyon sok művem került az évtizedek folyamán a Rádióban felvételre. Nagyon részt tartósított úgynevezett Z- felvételek.

Jól emlékszem az 1968-ban írt *I. gordonkaversenyre*, mert ez volt az első közös munkánk Lehel György karmesterrel. Zárkózott egyéniségnek tűnt S mivel én magam is ilyen típusú ember vagyok, féltem, hogy nehezen értjük meg egymást.. De hamarosan kiderült, hogy kevés szóval

is előbbre jutottunk a mű értelmezésében. Lelkiismeretes, pontos muzsikus volt, a partitúrát jól ismerte. Feltűnt, hogy bevonalmazta az ütemeket, így jól látható módon jelent meg előtte a pulpitu-son a kézirat. Mind a három szimfóniám elhangzott a Rádióban. Az *I. szimfónia* első változatát vezényelte Lehel György. Az átdolgozott változatot pedig Medvecky Ádám mutatta be 1981-ben.

Később aztán az *Eklypsis* c. művem került Lehel György kezébe. Mind a koncertbemutatón, mind a rádiófelvételen jeleskedett. A szünetekben gyakran beszélgettünk, és rövid, de nagyon lényeges dolgokat állapítottunk meg a művel és a felvétellel kapcsolatban. Igen találó megjegyzései voltak.

Megemlíteném még a *III. szimfónia* bemutatóját is. Az első fele csak zenekari anyag, a második pedig az első rész zenei anyagának egyfajta átváltozása. Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* című verse alapján. Itt a két szólista Tokody Ilona és Németh Gábor mellett a Rádióénekkar is társult a zenekarhoz. A meglehetősen terjedelmes, csaknem 38 perc hosszú művet Medveczky Ádám vezényelte. A Rádiókórus remekelt benne, és a Rádiózenekar is rendkívüli módon segítette az előadást. Olyan értéssel interpretálták, úgy játszottak, mintha egy ismert kompozícióval álltak volna szemben. Ilyen értelemben a Rádiózenekarral könnyű volt együtt dolgozni. Kiemelkedőek a mai művek előadásában Kiváló olvasási készséggel rendelkeznek. Ezen túl, rögtön megérik, ha a műben van valami, ami a szokástól eltérő.

- *Ha a művet megrendelésre komponálja, akkor figyelembe veszi-e az előadók képességeit?*

- Nemigen gondolok erre, hiszen az előadók szívesen vállalkoznak mindenféle nehézség legyőzésére. Én mindig a műben gondolkodom. Tehát ha egy ötlet megfogban bennem, akkor azt elmondom a Rádió illetékeseinek és vagy megrendelik a művet, vagy nem. De általában vállalják, hogy amit én különben is megkomponálnék, azt megrendeljék tőlem. Ilyen szempontból is nagyon jó viszonyban voltam mindig a Rádió vezetőségével. Mondhatom, hogy szinte az egyetlen mecénás ebben az országban. Ma ezt különösen ki merem mondani. Korábban talán több volt a lehetőség. De ma, ha nem lenne Rádió, akkor a magyar zeneszerzők aligha szólalhatnának meg.

- *A Zeneakadémia és a Rádió között bizonyos kapcsolat fedezhető fel. Hiszen a Zeneakadémián felkészítik, tanítják a jövőző zeneszerzőket, a Rádió pedig megadja a lehetőséget a bemutatkozásra.*

- Ez mindig meg volt. Bár lehet, hogy változó hullámzással. Amint már említettem, még főiskolás voltam, amikor a *Concerto vonószekarra* című művem 1956-ban a Rádióban felvették. De ez így volt más fiatal zeneszerzők esetében is. Persze, nem abban az arányban, ahogy a művek készülnek. Hiszen sokkal több mű születik, mint amennyit meg lehet szólaltatni a Rádióban. Vagy az apparátus nagy költségei miatt, vagy egyéb okok miatt. Van egy lektorátus is, amelyik vagy egyetért a darabbal, vagy nem. Ez egyéni ízlés dolga, nem feltétlenül stíluskérdés.

A Rádió sohasem volt szűkkeblű. A főiskolán tanuló zeneszerzés-hallgatók – ahogy én is, társaim is – korán a mikrofon elé jutottak. Lehet, hogy nem reprezentatív művel, de kamaradarabbal megszólalhattak. Ez az első pódium tulajdonképpen. Ilyen értelemben közös munkáról lehet beszélni. A főiskolára tartozik mindaz, ami az oktatást illeti, de a művek realizálása a Rádió kezében van. Remélhetőleg a Rádió egy örökké élő mecénás, szűkülő lehetőségeinek közepette.

Ennek ellenére a fiatalok panaszkodnak, de lehet hogy az idősebbek is, hiszen minden darabjuk nem szólalhat meg. Az országban egy Rádió van és ott is tulajdonképpen csak a Bartók adó sugároz komolyzenét. Érthető, hogy nem mindent bír el, hiszen a nemzetközi kínálatot is fel kell vállalnia.

- *Az 1988-ban a Rádióban bemutatott darabok közül a kritikusok zsűrije az Ön „Kommentárok egy Händel- témára” című kompozícióját – a legjobb zenekari műért járó díjjal jutalmazta. Ezt már Lehel György utódja, Ligeti András vezényelte.*

- Ligeti András kiváló karmester, aki biztos, hogy felvállalja, továbbviszi a kortárszene ügyét. Képességei, felkészültsége és mindenekelőtt hangszeres ismeretei alkalmassá teszik erre a feladatra. De nemcsak őt, hanem például Medveczky Ádámot, tehát ugyanannak a nemzedéknek másik tagját említeném még, mert az utóbbi időben ő is vezényelte darabjaimat. Lehel György nagyon szép, követésre méltó példát hagyott ránk, - a karmester utódaira és miránk, zeneszerzőkre is, - azt, hogy a Rádió vállalja továbbra is a mecenatúrát.

- *Lehel György legszívesebben a mostani 50-60-70 éves zeneszerzők műveit vezényelte. Úgy érzem, hogy hozzájuk képest csak a nyolcvanas években robbant be egy újabb stílusú generáció.*

- Én nem érzem ilyen eltérőnek a fiatalabb nemzedéket. Inkább egyformának. De megítélni, hogy valaki jelentős-e, vagy sem, azt még ilyen közélről nem lehet.

- *Arra gondol, hogy például Kodály és Bartók munkásságát is csak évtizedek távolságában lehet felmérni igazán?*

- Igen. A negyvenes években még nem lehetett látni valódi szerepüket. Kettejük viszonyát például teljesen félreértették. Ha elolvassuk az akkori újságcikkeket vagy tanulmányokat, értékelésbeli különbség van közöttük. Ma már világosan látjuk, hogy mindegyiknek más volt a szerepe, hogy Bartók nagyságának nemzetközi méretei hogyan viszonyulnak Kodály hazai jelentőségéhez. De a hazai zenekultúra szempontjából mind a kettő nagyon fontos. Nem tennék különbséget kettejük között. Az, hogy Bartókot jobban megértik a világban, az sajátosan a zenéjéből fakad. Ez nem kvalitásbeli különbség. Más hangot használ Bartók, és mást Kodály. Bartók nemzetközi nyelvezete nem elsősorban a folklór egyfajta átemeléséből jött létre, hanem csak azon elindulva haladt egy nemzetközi nyelv felé. A Duna menti Kodály viszont megtalálta a hiányzó láncszemet: a 19.századi magyar romantikát. Lényegében ezt képviselte, de ugyanakkor a 20. század elejének európai hangját is alkalmazta. Ezt mind magába foglalni hatalmas küldetés. Bartók maga mögött hagyva a romantikát, a kor új hangját lelte meg.

Mindezt azért említem, mert én a mai magyar generációkat nem sorolnám osztályokba. Aki erre vállalkozik, az vak, vagy vakmerő, vagy mind a kettő egyszerre. Vannak bizonyos megérzéseim. A magyar provincializmusnak egyik jellegzetessége az, hogy állandóan kvalifikálunk, skatulyákat hozunk létre és beletesszük az életműveket. A vélemény nem változik, a skatulya megvan és mindenki benne marad...valahol. És ott marad egész élete végéig. Hihetetlen provinciális a magyar közvélemény. Az egyközpontú ország vízfűjű. Budapesten él a szellemi élet legjelentősebb rétege – sajnálatos módon. Kiosztják, vagy kiosztjuk a helyeket az Olipusztól lefele, különböző lépcsőfokon.

Attól tartok, hogy az egész emberiség kultúrájának 20. századi terméke száz év távlatában egészen másképp fog értékelődni, mint ahogy mi most gondoljuk. Nagyon sok minden nem kell

a mai embereknek. Soka a talmi érték. Annak valamiféle titka van, hogy mi a maradandó. Jól megírt művek sem érik meg a holnapot....

- *Miért nem?*

- Mert a zeneszerzők elveszítik az emberi léptéket. Sőt, az embert kikerülik. Az ember nem gép, nem változik. A feltételek természetesen megváltoztak. De az ember ugyanúgy érez, szeret, gyászol, mint száz évvel ezelőtt. A technicizmus következményeként az alkotók ezt lassan elfelejtik.

- *Szűk rétegnek komponálnak.*

- Kiváló komponisták éltek e században. Csak Anton Webernt említem, aki egy csodálatos mini oeuvre-t hozott létre. De a halála után 45 évvel már csak fesztiválokon szerepel. Ez elgondolkodtató. Még az érthetően komponáló zeneszerzők művei sincsenek megfelelő mértékben jelen a hanglemezpiacon. Tehát még azokat sem hallgatják szívesen.

- *Tud megoldást?*

- Nem. A szelekció fogja rendbehozni ezt a kérdést. Olyan hatalmas a termés mindenféle. Az emberek befogadóképessége pedig szűkül. Az emberek nem bírnak mindennap kortárs zenét hallgatni. Ma nincs elég közönsége az ilyen hangversenyeknek. Hiába vannak meg a remekművek a kottatárakban, vagy a felvételeken. Nagyon sok el sem tud hangozni. Ebben látom a nagy problémát.

- *A komolyzene és a szórakoztatózene elszakadt egymástól.*

- Az úgynevezett komolyzene a 20. században – de már a 19. században sem – nem tudja vállalni, hogy embereket lekössön, vagy nemesebb értelemben vett könnyebb gondolatokat sugalljon. Pedig a 19. században nagyon sok, népszerűen komponáló kiváló muzsikusként pl. a Strauss család. Ma is vannak természetesen populáris zenék, szép és értékes alkotásokkal. Vannak, akik nem vállalják ezt a populárisabb hangot, hanem a maguk elefántcsonttoronyába elvonulva róják a hangjegyeket. Milyen magatartás a helyes? A „mártírsors?...” a „küldetés” az alkotóművész sorsa?

– Nem tudom... Minden zeneszerző gondolja ezt végig. És ne csak a saját életét. Menjen ki az utcára. Ott megy előtte egy ember... Képzeletben annak az életét is vetítse maga elé. Képzelje magát az ő életébe. Vajon az az ember mit kezd a hangzó világgal. Kell-e neki Bach, kell-e neki Mozart, kell-e neki az éppen ott lépkedő zeneszerző új zenéje. Az az érzésem, ha ránézek az emberekre, hogy nem kell. Lehet, hogy már Mozart sem kell. Ebben az értelemben pesszimista vagyok, annak ellenére, hogy tudom, az érték megmarad. Mozart értéke nem fog csökkenni, még a hallgatottsága sem. Ez biztos. Csakhogy nem tudjuk felkelteni az igényt Mozart hallgatottságáért olyan mértékben, ahogy azt kellene. Pedig Mozart már az „ember fölötti ember” művésze.

- Az ember a földi gondból szeretne néha kikapcsolódni.

- A 20. század zenéje nem kapcsolja ki a gondokat, sőt, mint egy óriási nagyító, felerősíti az emberekben. Visszhangozza mindazt, amit az ember a saját életében lát, tapasztal, saját magában hord. De az embereknek egyszerűen nincs szükségük erre a zenére. Nem ellenségesek vele, de nincs szükségük rá. Ez a „nincs szükség”- ez a probléma. A 20. századi művészettel szembeni ellenségeskedés még legyőzhető lenne jóakarató érdeklődéssel, kapcsolatteremtéssel. De sajnos, nemcsak közömbösek iránta, hanem el is utasítják.

- Most mindenkit a politika és a gazdasági válság érdekel. De ha a mélyponton túljutunk, akkor ismét előtérbe kerülhet a művészet.

- A művészet a válságos időkben is él. Csak kő alatt, nyomás alatt van. Ez nem jelenti azt, hogy a művészet ennek következtében nem virágzik, csak nem a nyilvánosság előtt. Születhetnek most is remekművek, mindegyik művészeti ágba. A társadalmi válság hat a művészeti életre, a válsághangulat esetleg nyomasztó hatással lehet a művészetre. Elapaszthatja az alkotókedvet.

- De a belső készítés....

- Ha a belső készítés él, akkor a mű így is, úgy is megszületik. A mű mindenképpen korának gyermeke, akármilyen stílusban is íródik. Nem egy bizonyos stílus határoz meg ma már egy kort. A kommunikáció szerteágazottságának következtében több nemzetközi stílus él egyidejűleg.

A dolog rendkívül sokrétű, de egy biztos: üdvöztető stílus nincs! Ha valaki C-dúrban ír egy művet, az is valamilyen módon kifejezi a kort. Hiszen ez a kor keresi a világosságot, az oldottságot. De ha valaki úgynevezett kakofonikus zenét ír, akkor is kifejezi a világot. Az emberek vágnak valamire, egy elképzelt jobbra, vagy szebbre. Ha ez a gondolat irányítja a 20. század művészetét, akkor bármilyen stílust is használ a szerző, zenéje hatást fog kiváltani. És talán megmarad az utókor számára.

- Talán a jövő században...

- Azt hiszem, hogy a jövő emberei a 20. század művészetét csak mint egy kór látteleletét fogják szemlélni. Azt fogják mondani, hogy ez a század gonosz, művészete pedig beteg. Annak ellenére, hogy nagyszerű, emelkedett hangú művek egész sora született ebben az időben is.

- Valóban úgy gondolja, hogy gonosz századnak fogják tekinteni?

- A leggonoszabbnak. Ahogy a század végén járunk már, ez egyre inkább bizonyos. Két szörnyű világháború volt, ezzel kapcsolatosan sok tízmillió embert pusztítottak el szándékosan. Mindezt a „felvilágosult, boldogító” eszmék jelszavával, amelyekkel jobbítani akarták az emberek életét. És mindezt különböző színű zászlók alatt...

- Úgy képzeltem el Önt, mint aki az egyik legkiegyensúlyozottabb életutat futja be.

- Talán azért, mert elég világosan látom a világ dolgait. Nincsenek illúzióim semmilyen vonatkozásban. Sem ami az emberiség további útját illeti, sem ami a saját utamat érinti. Én csak teszem a dolgomat. Akár a zeneszerzésre, a tanításra, akár egyéb feladataimra gondolok. Hiszek abban, hogy az emberek egyszer talán megváltoznak. És ennek következtében talán a társadalmak is jobbak lesznek.

*****

L Á N G István:

„Újra kell gondolni a dolgainkat...”

(1990. III. 9.)

Láng István a régi Zeneakadémia patinás épületébe hívott a találkozóra. A hely szelleme azt sugallta számomra, hogy aki Liszt Ferenc nyomdokain e falak között tanít, annak zeneszerzőként is a múltból erőt gyűjtő, de jövőbe mutató hittel kell élni és dolgozni. Titokban ennek a hitnek a szóbeli megfogalmazását vártam tőle, amikor leültünk beszélgetni.

- Kezdjük az indulással. Ön a Zeneakadémián két tanártól tanult zeneszerzést. Milyen útravalót kapott tőlük?

- 1951-56-ig, tehát öt évig volt a tanárom Viski János. Ezalatt mindazt megtanultam, amit tételesen tanítanak a Zeneművészeti Főiskolán. Nem győzöm hangsúlyozni a tiszteletemet és hálaomat mindazért, amit Viskitől kaptam. De azt is meg kell mondanom, hogy az utolsó évben már nem igazán értettük meg egymást. Úgyhogy nagyon jelentős fordulattá vált életemben, amikor a diplomamunkám elkészítéséhez, az úgynevezett szabadkompozíciós évre átkerültem Szabó Ferenchez, amiből aztán két év lett. Másfajta zeneszerzői gondolkodásmód kialakításához kaptam segítséget Szabó Ferentől. Tőle kaptam meg, mi az hogy 12 fokúság, mi a punktualizmus, stb. És főleg a többtételes nagyformák megvalósításának titkát, amire mindjárt a diplomamunkám – a *Brácsaverseny* elkészítésénél szükségem volt.

Azok közé tartoztam, akik elsőként kezdték teljesíteni a diploma megszerzéséhez szükséges megnövelt penzumot. Hiszen már elkészültem a *Brácsaversennyel*, megkomponáltam a *Pathelin mester* című kisoperámat, s akkor még mindig volt néhány hónap a tanévből. Azt mondtam: „Tanár úr, szeretnék a maradék időmben még egy vonósnégyest is komponálni”. Ő azonban inkább

vonóstriót javasolt. Meg is írtam, bár a címe más lett. Ebben kezdtem el kísérletezni azzal az újfajta gondolkodásmóddal, amiről már itt-ott hallottam. Sőt, a Zeneakadémia kottatárában igenis megvoltak Alban Berg és Anton Webern műveinek kottái. Csak nem hívták fel rá a figyelmet. De néhányan azért már megnéztük ezeket a kottákat. Amikor Szabó tanár úrral beszéltem erről, kiderült, hogy ő is tud róluk. Meg is mondta: "Kérem, nekem ezt kötelességem ismerni és tudni. De az, hogy nem szeretem és nem alkalmazom, az az én zeneszerzői magánügyem".

Emlékszem, hogy az egyik növendéktársam behozta az új zongoradarabját. Eljátszotta. Majd Szabó elkezdte elemezni, hogy ez így rossz, meg úgy rossz. A növendék pedig nagy merészséggel azt mondta neki: hogy „Tanár úr mit ért ehhez, hiszen ez egy zwölfton kompozíció”. S akkor ő azt válaszolta, hogy ez akkor is rossz. És felsorolta, hogy a tizenkétfokúság szabályai szerint hol van elrontva, hol nem invenciózus, hogyan kellett volna másképpen csinálni. Csak úgy kapdostuk fejünket a csodálkozástól.

Ne felejtsük el, hogy Szabó Ferenc a harmincas évek elején – Kodály és Bartók hazájában – a modern zene élcsapatához tartozott. Ha megnézzük *Toccata* című zongoraművét, vagy a két hegedűre és brácsára írt *Vonóstrióját*, kiderül belőle, hogy mindazt tudta, amit a többi avantgarde szerző. Később persze másképpen gondolkodott. Sőt, tudatosan állt ellen az avantgarde törekvéseknek. Azt nem lehet tudni, hogy mi motiválta jobban: a politikai, esztétikai, zeneszerzői, vagy emberi attitűd, magatartás. Mélyebb elemzés tárgya lenne, hogy miért fordult másfele. De érdemes megnézni, hogy a legtöbb egykori növendékéből milyen jelentős művész lett. Például Dubrovay Lászlóból, Maros Miklósból vagy Eötvös Péterből, aki különösen kiváló egyénisége, karmestere, zeneszerzője a modern zenének. A továbbfejlődés lehetőségének ott kellett lennie a tanítás mentén, vagy rejtett útjain. Nekem külön is szerencsém volt, hogy tanári életének egy jó periódusában kerültem hozzá.

- *Ez volt tehát az alapképzés, az indíttatás. De hogyan lehetett ezt abban az időben továbbfejleszteni?*

- Ahogy említettem, én már láttam Anton Webern és mások műveinek kottáját. Maros Rudolfnál – Miklós édesapjánál – pedig külföldi hanglemezeket és szalagokat hallgattunk. Próbálkoztam is ilyen kompozícióval. Aztán amikor végeztem, 1958-ban kimehettem a Varsói Őszre, ahol élőben hallhattam a modern zenét, nemcsak hangszalagon. Abban a művészi szférában, szí-

tuációban a kevésbé jó darab is másképpen hangzott. Óriási élmény volt. Onnan úgy jöttem vissza, hogy újra kell gondolnom mindazt, amit eddig, mint zeneszerző növendék tanultam.

- Akkor még nagy elzártágban éltek a zeneszerzők is. Pedig jó lett volna a Zeneakadémia elvégzése után egy külföldi tanulmányút.

- Hajaj! Hol voltunk mi attól. Pedig mindnyájunkban meg lett volna az igény, hogy utazzunk, vagy tovább képezzük magunkat külföldön. Csak keveseknek volt olyan szerencséje, hogy mint Kurtág Györgynek, aki 1957-59-ig, két évet egyfolytában Párizsban lehetett, és a tapasztalatait nagyszerűen hasznosította.

Én 1961-ben véletlenül kijutottam Bécsbe, az IGNM – az Új Zene Nemzetközi Társasága – fesztiváljára. Aztán 1962-ben szerettem volna kimenni Darmstadtba, de útlevíkérelmemet elutasították, noha az ösztöndíjamat kintről biztosították. Megfellebbeztem, mentem Pontiusból Pilátusig, ám mire az útlevelemet megkaptam, már lezajlott a kurzus. De legalább biztosítva volt a következő évi kilépésem.

Tehát a hiányosságokat valahogy be lehetett pótolni, de nagyon kellett igyekezni.

- A Rádiónak, mint zenei intézménynek volt-e szerepe az Ön életében?

- Hogyne! Sokszorosan is. Még főiskolás voltam, amikor már kísérőzenéket írtam különböző rádiójátékokhoz. De az igazi bemutatkozásom 1958 júniusában a diplomakoncertemen volt, amit a Rádió is közvetített. Akkor hangzott el a *Brácsaverseny* – tehát első szimfonikus zeném. A hangzás alapján alkalmam volt levonni a tanulságokat. Néhány helyen Maros Rudolf tanácsára áthangszereltem és ezáltal korszerűbbé vált a hangszín, új aspektust kapott a zenei anyag.

A következő évben aztán ezt az átdolgozott, javított változatot vették fel a Rádióban Tartósított (Z) felvételiént már ez maradt meg. Életem nagy élménye volt a Rádiózenekarral együtt dolgozni. Olyan profi zenekarral kerültem kapcsolatba, amelyiknek már gyakorlata volt a modern magyar művek előadásában. Egy hosszú tanulmányút első állomásának tekinthető ez a közös munka. Mert az, hogy a zeneszerző odaálhasson a zenekar elé – a karmester és a szólista mellett – az olyan magatartást kíván, amit meg kell tanulni. Nemcsak az derül ki, hogy meghallom-e ha valaminek másképpen kellene szólni, hanem azt is, hogyan tudok instrukciót adni, ha hangszínbeli,

dinamikai vagy egyéb korrekciót szeretnék kérni, hogy azt az előadók jószívvel teljesítsék és az egész művet pártolóan adják elő. Sok kórusművet írtam amatőr énekkarok számára, és ezeket is szép számmal bemutatta a Rádió. De mondhatom, nekem azt is jelenti a Rádió, hogy voltak olyan évek, amikor egyetlen darabomat sem vették fel.

Szívesen emlékszem viszont arra a nagyszerű kísérletre is, amit Hollós Lajos szerkesztő kezdeményezett 1961-ben. A célja az volt, hogy a Koncert-fúvószenekar színvonalban lépjen előre azáltal, hogy szimfonikus igényű műveket is megszólaltasson. Amire olyan kitűnő példák is vannak, mint Igor Stravinsky *Capricciója* fúvószenekarra és zongorára, vagy Bartók Béla *II. zongoraversenyének* I. tétele. Szimfonikus zenekar – vonósok nélkül. A műsorukhoz szükség volt azonban ilyen jellegű új magyar művekre is. Két darab készült el akkor: Lendvay Kamilló *Concertinója* zongorára és fúvószenekarra, valamint az én *Concertinóm* zenekarra és xilofonra. Hollós Lajos lelkes munkája eredményeként fúvóskultúránk abban az időben kezdett el fellendülni.

- *Lehel György több művének felvételét is vezényelte. Volt-e a vele való közös munkának valami jellegzetessége?*

- Lehel György személyében sikerült olyan karmesterrel összejönnöm, akinek – a Rádiózenekarhoz hasonlóan – óriási tapasztalata volt a modern zenével kapcsolatosan. Ezt azért kell kiemelni, mert a karmestereknek általában olyan a repertoárjuk, amelyre a 150 év alatt kialakult zenekari összeállítás és gondolkodásmód a jellemző. Ha Beethoven-, vagy Brahms-szimfóniát vezényel – sőt még Bartókot is, egyfajta közös töről fakadó hangzásideált valósít meg. Ez lényegében Mozarttól Bartókig nem sokat változott. Változott természetesen. De mégis leginkább evolúciós folyamatot jelent olyan kitérőkkel, mint Debussy, vagy Ravel.

Ha most kiemelem azokat a pontokat, ahol az életem összekapcsolódott Lehel György karmesteri munkásságával, akkor kiderül, hogy az én műveimben, melyeket ő dirigált, mindig a zenekari hangzás másságával kellett elsősorban megküzdenie. Mert ez még neki sem mehetett könnyen.

Az előbb említett *Concertino Zenekarra és xilofonra* című darabomat is vezényelte – a szólista Petz Ferenc volt -, amely megírása idején nagy feltűnést keltett. Addigra már le tudtam vonni a legújabb európai irányzatok főbb tanulságait, és azokból jónéhányat beleírtam ebbe a műbe, de leginkább az első tételébe, ami aztán magára vonta a lehallgató és elbíráló lektorok haragját. Tudomásom szerint ez az egyetlen olyan felvétel, amelyet letörlésre ítélték a Rádióban és csak

egy-két éve pótolták más előadókkal. Hollós Lajos mentette meg valahogyan a mű felvételének második tételét, és évekkel később Scherzo címmel becsempészte a műsorba. Igaz, hogy letörölték még a később sokat játszott *II. fúvósötös*met két ízben is, de azt aztán mindig azonnal újra felvették, amikor szóvátettem az ügyet. Azért törölték le ezeket a műveket, mert formalistának tartották. Tehát nem mondhatom azt, hogy rosszul olvasták a kottát, mert felvették és lehallgatás után mondták ki rá a megsemmisítő ítéletet. Ez nem szégyen, hanem egy korszaknak a rá jellemző megítélése. Mindezt azért említettem, hogy hihetőbb legyen, abban a korban milyen nagy dolog volt olyan karmesterrel együtt dolgozni, akinek nem voltak megjegyzései a darab stílusát illetően. Nem problémázott azon, hogy az I. tétel miért ilyen, ahhoz képest a II. tétel miért olyan. Egységben tudta látni és a zenekarral elfogadtatni. A xilofonversenyhez hasonlóan speciális hangzása volt a *Hegedűverseny*nek is, melynek bemutatója Pauk Györgyhez és Lehel Györgyhez kapcsolódik. A szólóhegedűvel szemben csak fúvós- és ütőhangszerek, valamint a hárfa álltak. Az *Álom a színházról* című televíziós- operámnak is ő volt a dirigense, melynek szintén nem sablonos a hangszerelése. Nem azért emlegetem folyton a zenekar összeállításából fakadó hangszerelés különlegességét, hogy magamat dicsérjem, hanem mert tudom azt, hogy a karmester – aki mégis csak más hangzásideálhoz szokott – milyen nehezen tud alkalmazkodni az ettől eltérőhöz. Lehel György nem ilyen volt. Rá inspirálólólag hatott a másság.

A *IV. szimfóniám* volt az utolsó darab, amit ő mutatott be. Neki is ajánlottam. Ennek az elfogadtatása is nagy ellenállásba ütközött – persze nem az előadók részéről. A háromtétéles szimfóniának ismét sok a hangszer-összeállításbeli és a tételsorrendi különlegessége. Amikor találkoztunk – partitúrával a kézben, még utalást sem tett arra, hogy „már megint mit találták ki”. Ahogy eddig is, csak a zenei szubsztancia megvalósításával kapcsolatos kérdésekről beszélgettünk. A rádiófelvételt koncert előzte meg. Emlékszem, hogy el volt törve a karja, nem volt igazán mozgásképes, de még a gondolata sem merült föl annak, hogy a hangversenyt lemondja.

A *IV. szimfóniát* 1984-ben vettük fel. Tehát 1961 és 84 között csaknem egy negyedszázad telt el. Most látom csak, hogy beszélgettünk róla – különben soha az életben eszembe nem jutott volna-, hogy mindegyik általa bemutatott műben a hangszerelés és a hangszerek összeállítása volt a szokatlan. A sors hozta így. Belülről biztosan küzdött ezzel a zenei anyagban is jelentkező mássággal, de a szóbeli megbeszélések idejére már elrendezett magában mindent.

- *Nem volt előítélete.*

- Igen! Köszönöm, hogy kisegített! Ez a jó kifejezés! Neki nem volt előítélete. Elfogadta, hogy a darab ilyen. Azt nézte csak, hogy mit tud belőle kihozni.

- *Milyen a közérzete ma egy zeneszerzőnek?*

- Nekünk, akik a 60 felé ballagunk, gyötrelmes hármass sorsfordulóban volt részünk. A II. világháború, 1956 és a mostani korszakváltás. Itt volt a Holokaust, a Gulag és amiről még nem tudunk, Mert a világ nemcsak Európából áll. Átéltük azt a társadalmi változást, amelynek elveiben igazán sok gyönyörű dolog volt. Úgy tűnt, hogy az emberiség története arrafelé tendál. S akkor most kiderül, hogy nem tudtuk, nem tudták végrehajtani. Még csak megközelíteni sem. Sőt, ismét mennyi véráldozatot kívánt egy eszme torzulása. A titkolt tények megismerése nagy kataklizma számunkra. Ez segített, hogy már régebben – amikor még nem is volt divatos – tevékenyen a reformok mellé álljak. Talán elmondhatom, hogy 1978 óta – ekkor lettem a Zeneművészek Szövetségének főtitkára-, a zene területén nem történtek zenepolitikai restrikción, korlátozások.

Ma, 1990. március 9-én, a választások előtt két és fél héttel, ekkora politikai átalakulásban kifejezetten várokozásteli szorongásban élünk. Most nehéz periódusban vagyunk. Mindenképpen újra kell gondolni a dolgainkat.

- *Mi a véleménye a XX. századi zeneszerzésről?*

- Nagyon sok érték gyülemlett fel Magyarországon és külföldön egyaránt a Bartók utáni nemzedékben. És ezalatt a tanáraink nemzedékét is értem. De hogy ebből mi fog megmaradni a világ számára, ezt nehéz lenne megmondani. Nagyon kicsi a valószínűsége, hogy jön egy új Mendelssohn, aki fel fogja fedezni és be fogja mutatni a maradandó, igazi értéket. Talán azok a zeneszerzők maradnak fenn, akik már életükben is hírnévre tettek szert. Azok közül se mind. A zenetörténetben nagyon nagy a lemorzsolódás. Mit tudunk például a messzi évszázadok nagy mestereinek egész soráról? De mennyit tudunk mi, s főleg a nagyközönség, Lutoslawski *Három Michaux poémájáról*, és ugyanabban a műfajban Penderecki *Dies Irae*-jéről? Most tudatosan választottam ugyanabból az országból, két nagyhírű szerző, majdnem egyszerre komponált, kimagasló alkotását.

Persze, ma sok a kísérletezés. Ilyenek azonban mindig voltak. Egy német örgróf saját zenekart tartott fenn szűk köre számára. Ott sem csak zseniális művek szólaltak meg, hanem nagyon sok közhelyes és kísérleti zene is. Hasonlóan ma is vannak kis zeneszerzői és előadóművészi közösségek, ahol kísérleteznek. Az érdeklődő közönség ezt hallgatja. A zeneszerző pedig tapasztalatokat gyűjthet és más kárából tanulhat is. De a nagyközönségnek, mint mindig, most is meg kell tenni a maga kemény útját az új művek felé. És erre lehetőséget muszáj teremteni. Gondoljunk bele, hogy Bartók Magyarországon csak a hatvanas évek közepétől kezdve lett elfogadott zeneszerző. De az „átkos ötvenes években” volt egy olyan nagyszerű muzsikusként és zenepolitikai vezető, mint Tóth Aladár, aki Székely Mihállyal, Palánkay Klárával és Ferencsik Jánosal minden évben legalább kétszer műsorra tűzte a *Kékszakállú herceg vára* című Bartók-operát. Ha volt, ha nem volt siker. De repertoáron tartották, a közönség pedig mindig újra ismerkedhetett a szokatlannal.

- *Új zenei népművelés kellene.*

- A hatvanas években viharos ősbemutatóink voltak. De az akkori zenei publicisztika igenis odaállt a magyar zeneszerzés ügye mellé. Emlékszem, hogy a Néprajzi Múzeum épületében milyen sok ember előtt csináltuk Földes Imre „*Harmincasok*” című sorozatát. Én is egyike voltam a megszólaltatott tíz szerzőnek. Közvetet teremtettem a zenepublicisztika a témának, azért lett óriási visszhangja. Aztán az *Élet és Irodalom* című lapban Feuer Máriának majdnem minden két hétben jelent meg beszélgetése zeneszerzőkkel. Ugyanott rendszeresen írtak az új magyar művekről hosszabb zenekritikát is.

Ma viszont nincs zenei publicisztika. Mert az, hogy a Rádióban hetenként az *Új Zenei Újságban* elhangzik 2-3 gépelt oldalnyi recenzió, meg a *Muzsika* című folyóirat majd minden számában, és időnként néhány napilapban találhatunk zenekritikát, az más és kevés. Különösen, ha hozzátesszük, hogy mi jut abból az új művekre, vagy azok igen ritka ismételt előadása esetén a darab újabb aspektusaira az újabb előadóval. A Rádió *Felhang* című műsorában végre fontos zenepolitikai témákról esik szó. Reméljük, maradandó sorozat lesz. Tehát elsősorban az írott publicisztikát és kritikát hiányolom. Mikor írtak itt bármelyik zeneszerző bármelyik művéről nagy átfogó, elemző tanulmányt? Például Kurtág György *Trussovájáról*? Ami az egyik lehangosabb siker volt az utóbbi tíz évben, és nemcsak Magyarországon. Ha úgy tetszik, a személyes megbántottságnak az ódiáját is vállalom, de kimondom: sorozatban születtek magyar operák –elsősorban a Televízió

számára – magyar írók műveire. Én is írtam, mások is. Megtörténhetett, hogy a magyar irodalmi lapok erről nem vettek tudomást. Hogy hány magyar zeneszerző írt ma élő költő versére kantátát, kórusművet, dalt, fel sem tudnánk sorolni. Erről az irodalmi életben semmi visszajelzés nem történt. Lehet, hogy azt fogják mondani, hogy a sértett zeneszerző beszél belőlem, pedig csak tényt állapítok meg.

Visszatérve a kritikára, elég jól ismerem a különböző országok folyóiratait, zenei életét, de ez a fajta negligálás, kevés kivétellel, jó esetben vállon veregetés, ami az utóbbi kb. tíz évet jellemzi – hát ez azért máshol nincsen. Mondják azt, hogy rossz. De mondják.

- Pedig a zeneszerzők elemző tanulmányt, értő kritikát, alkotáshoz szükséges jó légkört, a többi művészeti ágak művelőitől figyelmet, a koncerteken pedig lelkes közönséget szeretnének. És persze, olyan zenekarokat, előadóművészeket, karmestereket, akik felvállalják az új magyar zeneszerzés ügyét.

- Reméljük, valóban így lesz. Bízunk abban, hogy a Rádió ezután is kiemelkedő és magas színvonalú mecénási szerepet fog betölteni a magyar zenekultúrában. Továbbra is fog zenekari és oratórikus műveket rendelni és előadni. Úgy látom, hogy Ligeti András – aki egy időben társa, majd utódja lett Lehel Györgynek – lelkes kollegánk lesz. De sokat tettek a kortárs magyar zene ügyéért az idősebbek közül Mihály András, Sándor János, Oberfrank Géza, Pál Tamás és Medveczky Ádám. A fiatalabbak közül megemlíteném Kovács Lászlót, a Miskolci Szimfonikus Zenekar vezetőjét és Gál Tamást a MÁV Szimfonikus zenekar irányítóját. És vannak, akik különböző típusú kamaraegyüttesek élén állnak, mint Serei Zsolt és Tihanyi László. Ez azért nem kevés!

- Ez már biztató jel egy zeneszerzőnek a jövőre vonatkozólag. A negatívumok sorjázása ellenére vártam Öntől a pozitív kicsengést. Köszönöm!

*****

MIHÁLY András:

„Alap-atmoszférája: a tragikus harmónia”

Évtizedekkel ezelőtt kezembe került Mihály Andrásnak egy fényképe. Feltűnt, hogy arcán a számtalan ránc milyen szabályosan rendeződik el. Vajon milyen örömök, bánatok, érzések, gondolatok szántották arcára ezeket a ráncokat – a Sors árkait.

Milyen események, történések rejtőznek mögötte? Hiszen Mihály András mindig jelentős helyet foglalt el a magyar zenei életben. Több embernek való munkát végzett el mint gordonkaművész, kamarazenetanár, karmester, zenepolitikus, mint a Rádió zenei lektora, az Operaház igazgatója és mint zeneszerző.

Jó ideje gondolkodom rá: megengedné-e, hogy a magam módján megfejthessem a titkait?

Ezzel a rég óhajtott kívánsággal kerestem fel otthonában. Óvatosan – hogy meg ne bántsam – említettem neki, hogy valamikor mennyire megfogott az arcán levő ráncok” művészi elrendezettsége”. Jót nevetett rajta.

- Engem Ferencsik János szokott volt ugratni a ráncaim miatt. Azt mondta, hogy csak egy, nálamnál ráncosabb embert ismer Magyarországon, és az a Palotai Boris.

Kellemetlen dolog tulajdonképpen, mert elrontja a képet. Az arcbőröm rugalmatlanná vált egy idő után, és megőrzi azt, hogy hogyan szoktam tartani a vonásaimat, amikor mosolygok, amikor dühös vagyok, stb. Sőt, mindez megmarad, mintegy rögzül. Így valóban tükrözi a belső történéseket. Tóth Aladár mondta azt – valószínűleg a ráncaim jellemzéseiként is-, hogy az én alap-atmoszférám a tragikus harmónia.

- *Raics István mesélt az Ön ifjúkori otthonáról, ahol az édesanyja, testvérei és barátai társaságában gyakran felcsendültek a kamarazene hangjai. Úgy látszik, hogy ez az indíttatás elkíséri egész életében. Talán azért vált közösségi emberré és nagyszerű kamaramuzsikussá.*

- Igen, igen. Raics Pista még járt hozzánk a Damjanits utcába. Az én mamám zongorista volt, de amikor elkezdtek jönni a gyerekek – négyen voltunk testvérek – akkor abbahagyta a zongorázást. Azonban a művészi érzéke és érdeklődése mindvégig megmaradt. Nagyszerű ember volt, kézben tudta tartani a gyerekeit anélkül, hogy sok lelki prédikációt tartott volna. Tőle örököltem a családhoz való ragaszkodást. Sose fogom kiheverni, hogy milyen csúfos véget ért szegény...

Ami pedig a házimuzsikálást illeti... Korán kezdtem zenét tanulni. Párhuzamosan csellóztam és komponáltam. Mindjárt az elején nagyon vonzódtam a kamarazenéléshez. El sem tudtam volna képzelni, hogy egész életemben csak gordonkairodalommal foglalkozzak, hiszen köztudomású, hogy nem tartalmazza a legnagyobb remekműveket. Van köztük vagy 15 nagyszerű mű, de hogyha valaki csellóvirtuóz akar lenni, akkor elsősorban nem ezeket játssza, hanem bizony a másodrendű darabokat. Ezért én már korán elhatároztam, hogy mással is fogok foglalkozni. 1949-ben lettem a Zeneakadémián kamarazenetanár, és akkor abba is hagytam a csellózást. Hiszen a hangszereken való játék olyan technikai karbantartást kíván, amit én csak napi hat órai gyakorlással értem el. Mert ügyes voltam ugyan a csellózásban, de nem olyan született tehetség, aki kevés gyakorlással is színvonalasan tud játszani. Beláttam, hogy nekem ilyen sok időm a hangszerre nem lesz – más egyéb tevékenységem miatt, ezért lettem hűtlen a hangszerhez.

Valójában az ifjúkori házimuzsikálástól vezetett az utam a kamarazenetanári pályához, amit immár 43 év óta művelek.

- *Szöllősy Andrástól hallottam a következő történetet. Ő 1945-ben az Operaházban kezdett dolgozni. De az akkori igazgatóval, Komáromy Pállal nem tudtak szót érteni. Így hamarosan el kellett hagynia az első munkahelyét. De Komáromy Pál sem maradt sokáig az igazgatói széken, mert „egy csellista közbeszólt”. Ez a csellista Ön volt.*

- Budapest ostroma alatt nagyon sokan az Operaház pincéjében találtak menedéket. Többek között itt tartózkodott Komáromy Pál basszista is. Az ostrom utáni hetekben hogy, hogy nem Székely Mihállyal és Nádasdy Kálmánnal együtt direktóriumot alakítottak, és elkezdték beindítani

az Operaház működését. Aztán úgy alakultak a dolgok, hogy Székely és Nádasdy kiváltak ebből a triumvirátusból. Komáromy egyedül maradt az óriási feladatra. Lehetett látni, hogy még rendezett körülmények között sem lett volna alkalmas egy ilyen nagy , művészi intézmény vezetésére. Hát még akkor.

Sokan – a közéletben működő zenészek közül gyanakvással figyeltük a tevékenységét. Fölmerült bennünk, hogy valahogy el kellene őt onnan távolítani. Jó alkalomnak tűnt az akkori B-listázás. Egy bizottság alakult, amelynek én is tagja voltam. Az elnök Oltványi Imre nevezetű kisközpárti tag volt, zenészek közül rajtam kívül még Veress Sándorra emlékszem. A művészeti körök egyetértésével Komáromy Pált egyszerűen B-listára tettük, és eltávolítottuk az Operaház igazgatói székéből.

Szegény Komáromy nyilván nagy keserőséggel vette tudomásul, hogy őt hirtelen kipöndörítették onnan. Valljuk be, hogy az Operaház igazgatójának lenni, az az egyik legnagyobb zenei méltóság. Szolgálat ugyan – minden adminisztrátor szolgál, ha jól csinálja a dolgát – de hát egy nagyon magas szinten való szolgálat. És ő erre teljesen alkalmatlan volt. Ha visszagondolok rá, még ma is biztos vagyok a szándék helyes voltában. A formát azonban ma már nem vállalnám. De hát bizonyos vezetőket el szoktak távolítani a helyükről, főleg olyan viharos időkben. Mindig az a kérdés, hogy jobbá válik-e a zene helyzete a változástól, vagy rosszabbá. Akkor egyértelműen jobbá vált. Hiszen lehetőség nyílt arra, hogy egy nagyszerű ember, Tóth Aladár vehesse kezébe az Operaház irányítását. Ezzel elkezdődhetett dalszínházunk egyik fénykora.

- 1946-tól kezdve – amikor már Tóth Aladár volt az igazgató – Ön is tagja lett az Operaháznak, először a zenekarban mint szóló csellista, majd mint főtitkár.

- Tóth Aladár nekem nemcsak igazgatóm, hanem atyai jóbarátom, tanácsadóm és példaképem volt. Ő vezetett be az opera rejtelseibe. Nagy szerencsém volt az is, hogy ezekben az években itt működött Otto Klemperer, mint vezető karnagy. Sokat beszélgettem vele, csellóztam a zenekarban a keze alatt, néztem az előadásait, hallgattam a hangversenyeket. Életreszóló tanulság volt nekem az Operaházban töltött négy év.

- Tóth Aladártól sokat tanulhatott. Fel tudta ezt használni, amikor – több mint 30 év múlva – 1978-ban Ön lett az Operaház igazgatója?

- Legalábbis igyekeztem. Tudja, az úgy van, hogy az emlékek folyton súgnak. Hogy mit csinált volna Tóth Aladár egy bizonyos szituációban, kinek adta volna ezt a szerepet, melyik darabot tűzte volna műsorra, stb. De hogy valóban azt tettem-e, amit ő is tett volna, nem tudom. Mert olyan emberi emlékezet, amelyik pontosan tudja, hogy mit, hogyan kell csinálni, hogy az valakinek a szellemében legyen, olyan emlékezet nincs. De azt megfogadtam, hogy ugyanazokat az alapelveket fogom érvényesíteni, mint a példaképem Tóth Aladár.

- Ha végiggondolom az elmúlt évtizedeket, nem tudnék mondani egy harmadik embert – Lehel György és Ön mellett, aki olyan sokat tett volna a kortárs magyar zenéért. Nem volt Önök között bizonyos konkurencia, vetélkedés vagy átfedés emiatt?

- Ó, egyáltalán nem. Sőt inkább kiegészítettük egymást. Lehel Gyurival én nagyon korán megismerkedtem. 1945 után még tanár-növendék kapcsolat is kialakult közöttünk, hiszen ő azután kezdte a pályáját a Rádióban. Nagyon ügyes kezdő volt, mert mindenféle munkát el tudott végezni, amit rábíztak. Örültem, hogy lépésről lépésre ment fölfelé, a különböző beosztásokban. És végül a Rádiózenekar vezető karmestere lett.

A Rádió elsőrangú feladata a születő zenének a felvétele és továbbjuttatása. A Rádiózenekar szinte erre a feladatra szerveződött. Ez anyagi okokból is természetesnek tűnt, hiszen a többi koncertzenekarnak sokkal bonyolultabb gazdasági körülmények között kell a műsorukat összeállítani. Lehel Gyuri különösen a magyar zeneművek felvételében szerzett hervasztóan érdeket. Kitűnően megtanulta a darabokat, gondosan próbált, jó kapcsolatot alakított ki a zeneszerzőkkel. Tehetséges, megbízható, igazi zenész szellemű ember volt.

Lehel Gyurival mi egyáltalán nem ütköztünk, hiszen ő mindig nagyzenekarokkal foglalkozott, én pedig az ő élete folyamán még inkább kamaraegyütteseket vezényeltem, elsősorban a Budapest Kamaraegyüttest. Különben is baráti volt közöttünk a kapcsolat. Amikor arról volt szó, hogy a *Gordonkaverseny*emet hanglemezsre rögzítik, akkor én mindjárt ő rá gondoltam. Ő mutatta be a másik fontos darabomat, a *III. szimfóniámat* is. Mondhatom, hogy fenomenális előadást produkált belőle. Gyurit nagyon izgatta az operaházi vezénylés is. Először Lukács Miklós hívta meg Balassa Sándor *Az ajtón kívül* című operájának vezénylésére. Erre a rádióbemutató után került sor. De Puccini *Pillangókisasszony* című operájának felújítására már én adtam neki lehetőséget. Szóval a mi kapcsolatunk teljesen zavartalan volt- egészen haláláig.

- 1968-ban megalakult a Budapest Kamaraegyüttes, amelynek Ön volt az alapítója és vezető karmestere.

- Véletlenül alakult meg. Éppen együtt volt a növendékeim között egy olyan gárda, amelyikkel – én úgy ítélt meg – nagyszerűen elő tudjuk adni Schönberg *Pierrot lunaire* című darabját. Igaz, hogy egy teljes évig készültünk rá. De ez csak egy improvizatív feladat volt. Az, hogy végleges, önálló intézménnyé vált az együttes, az azért történt, mert Darmstadtból kaptunk egy meghívást. Azt kérték tőlünk, hogy mutassuk be az új magyar zenét a darmsatdti nyári tanfolyamon. Akkor nekiálltunk, és megtanultunk egy kortárs magyar művekből összeállított műsort, amely a következőkből állt: Székely Endre: *Musica nocturna*, Darvas Gábor: *Medália*, Maros Rudolf: *Kamarazene 11 hangszerre*, Durkó Zsolt: *Dartmouth Concerto*, Mihály András: *Három tétel kamaraegyüttesre* és Kurtág György: *Bornemissza Péter mondásai*.

- Ez a darmstadti és az utána következő budapesti bemutatkozás óriási feltűnést keltett. Így aposztrofálták: "Zenénk további útján mérföldkő jellege van". Érdemes talán idézni egy beszámolóból, amely a „Muzsika” című folyóiratban jelent meg:

„Darmstadt modern zenei fesztiválján átütő sikere volt a Budapesti Kamaraegyüttesnek, amely Mihály András vezetésével a mai magyar terméshőből adott keresztmetszetet. Lényegében ezt a műsort ismételte meg az együttes a Zeneművészeti Főiskola kistermében rendezett koncertjén, amely egyúttal művek és megszólaló apparátus bemutatkozása is volt. A Budapesti Kamaraegyüttes kiváló muzsikusokból áll. Mihály András pedig évtizedek pedagógiai gyakorlatával, elemző és összegező hajlamával, erős arcú művészi felfogásával áll az együttes élén. S miként régebben is felfedezésszámba menő produkciókat köszönhetünk neki a XX. Század zenéjének világából, ezúttal is bátran nekivágott az újnak, a felfedezést érdeklőnek, s nemcsak művészi, hanem kivételes szervező tehetséggel tudta elérni azt az eredményt, amelynek tanúja lehetett a Darmstadtban újra áhítozók serege, s itthon az új magyar zeneszerzés iránt érdeklődők sokasága. Éppen ezért tudott érvényesülni a művek mondanivalója annyira tökéletesen, mert Mihály tökéletesen át tud lényegülni a művekbe. Modern szellemű vezénylese, leszűrősegre törekvő interpretálása az ugyancsak modern szellemű muzsikusgárda élén idehaza is eszményien szolgálta az új zene ügyét.”

- A Budapesti Kamaraegyüttes elvei között is – hasonlóan a Rádiózenekarhoz – az volt az első, hogy a magyar zeneszerző kollegák műveit bemutassuk. Ezt be is váltottuk.

- Ezt az elvüket valóban be is váltották, körülbelül húsz éven keresztül. És aztán?

- És aztán? Erre szoktam viccesen mondani, hogy a növendékeim kiöregedtek. Amikor már elkezdtek nyugdíjba menni, lassanként kifáradt a dolog és akkor abbahagytuk.

- 1962-78-ig Ön a Magyar Rádió zenei lektora volt. Ez nagyon fontos megbízatás, hiszen Ön döntötte el, hogy a zeneszerző kollegáinak melyik műve mehet a Rádió műsorában. Tehát Ön adott zöld utat egy kompozíciónak, vagy pedig stop jelzést.

- Igen, a lektor feladata, hogy engedélyezze a darabokat. Tehát el kell olvasni elvileg mindent, ami még nem ment a Rádióban, és jelezni, hogy mi az, ami odavaló. Ez önmagában véve nem olyan nehéz dolog. Hiszen annyira ismerjük egymást – legalábbis abban az időben én elég jól ismertem minden kollegám munkáját, stílusát. Bizonyos név már garancia arra, hogy a kezéből selejt nem nagyon jön ki. Persze, azért nagy a felelősség, így én mindent elolvastam az utolsó hangig, ami a magyar zenében született.

Ezt a munkát nagyon szerettem csinálni. Hiszen elsőkézből informálódhattam arról, hogy mi történik a magyar zenében. Azt is jelentette, hogy munkakapcsolatba kerültem zeneszerző társaimmal. Passzívan nem érdemes csinálni. Úgy, hogy csak várom, mikor milyen kottaanyag jön be, elolvasom, eldöntöm, hogy alkalmas, vagy nem alkalmas a rádiófelvételre. Ez így kevés. Fontosabb, hogy figyeljünk – főleg a pályakezdő, fiatal kollegákra, hogy milyen irányban fejlődnek. Olyan komponisták jelentkezésénél lehettem én – egy ilyen segítő, figyelő ember – mint például Balassa Sándor, de bizonyos mértékig Durkó Zsoltnak, Bozay Attilának, Sárý Lászlónak, Jeney Zoltánnak is. Ez nem azt jelenti, hogy mindennel lelkesen egyetértettem, amit csináltak. De részben a lektori munka, részben az előadói tevékenység következtében elég szoros kapcsolatom alakult ki a fiatalabb zeneszerzőkkel. Mindenesetre érdeklődtem munkájuk iránt és igyekeztem segíteni. Hogy ez aztán mennyire tényleges segítség? Hiszen volt abban kritika is. És a kritikát ma kevésbé divatos komolyan venni, mint régebben. Manapság a legtöbb zeneszerző úgy érzi, hogy a kritika annyit jelent, hogy valami nem sikerült. Pedig ez így nem igaz. A kritika csak annyit

jelent, hogy valamit kellene még csinálni, hogy jobb legyen. Ha annál a darabnál nem is, de egy következőnél esetleg megfogom az a praktikus zenei tanács, amit én próbáltam adni a kollegáknak. Nekem mindenesetre nagyon izgalmas dolog volt így benne lenni egy fejlődő, sokféle irányba haladó zenei életben, és szinte rajta tartani a kezemet a pulzusán.

- Most visszatekintve az akkori zeneszerzésre, valóban olyan izgalmas volt?

- Ha ennyi idő alatt egy ország zenei életéből kijön ,mondjuk, csak egy Kurtág, egy Durkó, egy Balassa, egy Bozay – az már jó eredmény. És azért van még más is. Szöllősi András például, aki hosszú évek hallgatása után hirtelen mint egy üstökös jelent meg darabjaival.

Tulajdonképpen még az is figyelemre méltó esemény, ha nem sikerül valami, amikor rossz irányban halad az ember, amikor bajokat érez. Maga a tevékenység nagyon izgalmas. Biztos, hogy mindig jót akartunk csinálni, de nem biztos, hogy mindig jól sikerült. Még az irányzatokban sem, amely vagy túl primitív vagy túl bonyolult lett. Az ilyesmi el tud veszni használhatatlanul, vagy pedig zsákutcába torkollik. De akkor is érdekes. Mindent észre kell venni.

Végül is 3-4 magyar zeneszerző neve az egész világon ismert, és munkásságuk beletartozik a XX. század pozitív eredményeibe, hiszen előadják a darabjaikat, jelen vannak.

- Amikor az új művek felvételét a Rádióban egy bizottság lehallgatta és elbírált, akkor természetesen jelen volt Ön is. Faludi Rezső, a zenei főosztály akkori vezetője egyszer azt mondta, hogy Mihály András úgy világított közöttük, mint a fáklya.

- Hát nézze. Abban a bizottságban nekem volt a legtöbb tapasztalatom a kottaolvasásban és az előadóművészetben. Most töltöm a Zeneakadémián a kamarazene tanításomnak a 43. évét. Ez olyan rutint ad az embernek, hogy meg tudja ítélni, hogy az a zenész – akinek a művét éppen hallgatjuk - mennyi mesterségbeli tudással és igénnyel, milyenfajta érzésvilággal állt neki a mű komponálásához. Nem hiszem, hogy ez valami velem kapcsolatos, egyedülálló dolog lenne. Azok a zenészek, akik ezen a pályán hosszú időn keresztül működnek, és nem vesznek el az érdeklődésüket, azok hasonló nagy tapasztalatra tesznek szert.

- *A nagy tudás és a gyakorlat mellett is kell lenni Önben valamiféle olyan tehetségnek, amely mindig, minden vonalon kiemelte.*

- Én mindenképpen egy kamarazenetanár vagyok, aki komponált is, dirigált is, meg mindenfélét megpróbált. Az igaz, hogy mindig mindenhez hozzászóltam, amikor csak lehetett. De hogy vezetői tehetségem lett volna? Nem tudom. 1945 után a Kommunista Párt Zenei Bizottságának az elnöke voltam, ami 1950-ben megszűnt. De utána... vezetői pozícióban – voltam ugyan az Operaház igazgatója is – de olyan általános, az egész zenei életre kiható vezető pozícióm nem volt. És az igazgatás is későn jött.

De nyilván, az én állandó újat és újat csinálni akarásom vitt előre. Amely soha nem nyugodott bele abba, hogy most már tanítottam eleget, jön a nyugdíj és jól kipihenem magamat. Ehelyett újabb dolgokat is kiprobáltam.

- *Külső szemmel nézve, úgy tűnik hogy Önnek nagyon sikeres pályafutása volt. Most mégis megkérdezem, volt-e olyan korszak az életében, amikor azt érezte, hogy nem sikerült megvalósítania az elképzeléseit?*

- Olyan korszakom nekem mindig volt, amikor úgy éreztem, hogy nem sikerült valamit megvalósítanom. Ami – szerintem- egy jó zenésznek természetes állapota.

Különben nem tudna előrehaladni. Zenésznek lenni, az egy eléggé belső rágódásokkal megterhelt élet. Soha egy percre nem unatkozik az ember. De arról szó sincs, hogy akár a zeneszerzői, akár a karmesteri munkámmal, vagy bármivel meg lettem volna elégedve. Van erre egy szép példám. Volt olyan idő, amikor Kodály Zoltán elég idős volt már, és minden évben minden darabját előadtuk. Az egész zenei élet attól félt, hogy meghal, és nehogy kimaradjon a műsorból valami. Mellette ültem az egyik koncerten. Kodály odafordult hozzám és azt mondta: "Azt hiszik, hogy énnekem élvezet az, ha így ömlesztve eljátsszák a darabjaimat. Pedig én már csak a hibákat hallok belőlük."

- *Az Ön elégedetlenségének külső, vagy belső indítékai voltak?*

- Tisztességes zenész mindig saját magára gyanakszik, nem a külső körülményekre. Egy darab olyan, mit a szerzője. Nem lehet senkire sem hivatkozni, ha nem sikerül. Olyan lesz, amilyen az illető tehetsége, keménysége, *úttalálási* képessége. Egy zenész úgy nézheti a darabjait, mintha tükörbe nézne.

- *Ön melyik darabját nézi, hallgatja szívesen?*

- Nehéz kérdés ez, hiszen minden korszakban más volt a hozzáállásom. Például a három *Apokrif dal* nagyon személyes üzenet. Én írtam a szöveget is hozzá. A családomról szól: az első feleségemről, aki azóta meghalt, a gyerekeinkről, akik felnőttek és a bátyámról, aki nagyon beteg volt abban az időben és meghalt ő is. Szóval beleírtam mindent, ami a legközvetlenebbül foglalkoztatott. Ez például nagyon közel áll hozzám, pedig nem vagyok meggyőződve, hogy a legszebb zenét írtam rá, amit csak lehetett. Szeretem a *III. szimfóniámat* és a *II. vonósnégyesemet* is. Jó barátom volt Benjámin László költő, azért olyan szép emlék az ő három gyermekéről szóló *Három miniatűr*. A verseket olyan spontánul sikerült megzenésítenem, amilyennek akartam. Ez nagyon fontos a zeneszerzőnél. Mert mindig van egy általános kép arról, hogy mit akar csinálni. Az ember szeretetét egy darabja iránt talán befolyásolja az, hogy mennyire sikerült megvalósítani az eredeti elgondolását. A *Gordonkaversenyemre* azt mondhatom, hogy olyan lett, amilyennek akartam, a már említett *III. szimfóniám* is. De nagyon sok minden nem olyan lett.

- *Mit komponál jelenleg?*

- Sajnos mostanában semmit. Amikor az Operaház igazgatójának kineveztek, akkor még azt hittem, hogy párhuzamosan fogom csinálni a zeneszerzéssel. De lehetetlen volt. Nemcsak az idő hiánya miatt, hanem mert megváltozott a gondolkodásom módja. Más dolgok váltak fontossá. A zeneszerzési ihlet azóta sem jött vissza. Ezt nagyon sajnálom. És még mindig reménykedem, hogy talán, majd...

- *Mi a véleménye a médiaháborúról, amely jelenleg dúl...*

- Azt hiszem, hogy a háború a médiáknak a politikai részére irányul. Egy hatalmi harc, amely akörül folyik, hogy milyen legyen a tájékoztatás. A zenét nem hiszem, hogy ez túlságosan érintené. Mert nem tudok elképzelni magyar zenészt, vagy magyar zenei menedzsert, aki valami döntően új fordulatot tudna adni a Rádió eddigi zenei gyakorlatához. Arról van szó, hogy a Rádió teret teremt a jó zeneszerzőknek. Jó alatt egy elég széles kört értek. Ebben mindig óvatosnak kell lenni, mert a lektornak mindig gondolnia kell arra, hogy őneki egy korlátja van: a saját ízlése. És létezik az, hogy az ember nagyokat téved. De ha tisztességes zenész a lektor, akkor körülbelül ugyanazt a 200 magyar zeneszerzőt tudja elképzelni a Rádió műsorában, mint a másik lektor. A Rádió pedig- úgy hiszem – mindig is feladatának fogja tartani, hogy ezek közül a legtehetségesebbeket az átlagon felül lássa el feladatokkal és lehetőségekkel. Nem hiszem, hogy ezen a helyzeten bármiféle háborúval változtatni kellene. Ami a médiaháború politikai oldalát érinti, azt én nem tudom megítélni.

- A változások korát éljük. De valahogy hiányzik az a lelkesedés és optimizmus, ami 1945-ben megvolt.

- Könnyű volt akkor lelkesedni. Nyugodtan lehet azt mondani, hogy tízmillió ember úgy érezte magát, mint Lázár a feltámadás után. Mindenki örült az életnek. És akkor gyönyörű dolgokat ígértek nekünk. Sajnos, az ígéretek csak megcsillogtatták előttünk. Aztán mennyi minden bizonyult hazugságnak, mennyi vezetett félre és milyen piszkos voltak benne, ez más kérdés. De az akkori lelkesedés a célkitűzéseknek szólt. Ma ilyen szép programot senki sem ad. Mert az, hogy felszólítanak bennünket az üzleti életre és a piacgazdaságra, az nem új dolog. Mert aki a huszas években volt gyerek, az tudja, milyen a piacgazdaság. Az nem annyira lelkesítő. Csak akkor, ha a leggazdagabb országokat nézzük, a régi NSZK-t, az Amerikai Egyesült Államokat, Franciaországot, vagy Hollandiát. De mindenkinek az jut eszébe, hogy nemcsak gazdag és sikeres országok vannak, hanem elmaradott és szegény országok is. Tehát most inkább egy általános várakozás jellemző. Mindenki arra a jelre vár, hogy mi a sikeresek közé fogunk tartozni, hiszen ennek is megvan minden lehetősége.

De az igaz, hogy különösebb lelkesedés nem tapasztalható. Az emberek egyénileg is azzal vannak elfoglalva, hogy de jó is lenne a sikeresek közé tartozni. De ez nem olyan egyszerű. Nem tudom, hogy én hogy kezdenék pályát manapság.

- *Akkor beszéljünk arról, hogy mit fog csinálni Svédországban, ahova most utazik?*

- Svédországban dirigálok. Korábban tanítottam egy nagyszerű iskolában, amit a Stockholmi Rádió tart fenn. Aztán tanítottam másfelé is. Utána kezdtem el vezényelni kamaraegyütteseket és zenekarokat. Végül kialakult a jelenlegi helyzet, hogy minden évben két hónapot töltök Svédországban. Nagyon szeretem a svédek: kedves emberek, jó zenészek és hálásan fogadják, ha komolyan foglalkoznak velük.

Ezen kívül nyaranként megyek az angliai Darlingtonba, ahol szintén igen jól érzem magam, mert tanítok, dirigálok, operával foglalkozom.

- *Fizikailag hogyan bírja ezt a munkatempót....? Van valami titka, vagy speciális életmódja?*

- Rájöttem arra, hogy csak rosszat tesz az embernek, ha kíméli önmagát. A növendékeimnek szoktam is mondani, hogy ha kímélik magukat (ami bizony előfordul), attól nem fognak tovább élni, nem lesznek kevésbé fáradtak. A fáradtság szerintem normális jelenség, amit az ember kialakít. Különösen a szellemi munkás vigyázzon arra, hogy munka közben ne féltse önmagát, hanem az intenzitása, a koncentrációja csak arra a dologra irányuljon, amivel foglalkozik. Meg fogja látni, hogy a test engedelmeskedik. Mert a szellem uralkodik a testen, mindaddig, amíg erre mód van. Mindenféle nyugót, amit a test rak rá az emberre, azt én utálom, és próbálok megszabadulni tőle.

Csak azt érzem természetes állapotnak, ha van egy jó kis munka, amire figyelhetek.

- *És a szellemi, lelki megpróbáltatásokat hogyan tudja elviselni?*

- Azt is azzal, hogy másra koncentrálok. A zene nagyszerűen gyógyít. Vagy mondjuk inkább úgy, hogy beburkolja ezeket a fájdalmakat. A veszteségeket, igazi lelki fájdalmakat nem lehet gyógyítani. Amikor még friss, akkor az ember figyelmének előterében van. Akkor például egyszerre fontos lesz az, hogy milyen színű legyen egy hang valamelyik Schubert-szimfónia melléktémájában. Hiszen a fájdalom létezik akkor is, ha belehalok, és létezik akkor is, hogyha zenébe burkolom, mint egy kristályba és ott tartom.

- Beszélgetésünk végén elmondatom, hogy találkoztam egy emberrel, aki a fiatal zenész kollegák útját atyai szeretettel segíti, az élet nehézségeit derűsen viseli, ma is aktív, és a 75 évét bölcsességgel kamatoztatja. Sikerült-e megfejtetni titkait? Nem hiszem. Ez a mostani csak „titok-nyitogató” beszélgetés volt Mihály András portréjához. Születésnapján kívánom, hogy mielőbb találjon rá az operaházi igazgatás közben elveszített zeneszerzői múzsájára.

*****

Íme az a bizonyos fénykép, amelyen az arc ráncain a „művészi elrendezettség” látható....

Mihály Andrással 1992. szeptember 1-én beszélgettem. Talán ez volt az utolsó olyan interjú, melyben élete fontos eseményeit őszintén számbavette. (Egyben Lehel Györgyre is emlékezett) A következő évben 1993. szeptember 19-én meghalt.

Bieliczkyne Buzás Éva:

LEHEL GYÖRGY karmester EMLÉKEZETE

E kötet készítője hegedülni és énekelni tanult, majd népművelő-könyvtáros szakon végzett. Szakdolgozatát a zenei ismeretterjesztés módszereiről írta. 1974-2007-ig a Magyar Rádió munkatársa. Hivatásának tekinti a Rádió és a magyar zeneszerzők kapcsolatának feltárását. 1992-ben kezdődött **Rádiófónia** című sorozata, amelyben a Rádió zenetörténetét dolgozta fel. Ugyancsak 1992-től intézte a Magyar Rádió zenei lektorátusának adminisztratív ügyeit.

Főnix-sarok Hajdúszoboszlón: családi-, irodalmi-, zenei- és rádiótörténeti emlékek gyűjteménye.

1500 Ft

9 789632 390109